

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

**HADİS USÛLÜ EDEBİYATINDA ELFİYYE'LER,
İRÂKÎ VE ELFİYYE'Sİ**

Yüksek Lisans Tezi

Yusuf TEKER

İstanbul, 2006

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

**HADİS USÛLÜ EDEBİYATINDA ELFİYYE'LER,
İRÂKİ VE ELFİYYE'Sİ**

Yüksek Lisans Tezi

Yusuf TEKER

Doç. Dr. Emin AŞIKKUTLU

İstanbul, 2006

ÖNSÖZ

İnsanların dünya ve ahiret mutluluğu için Kur'an-ı Kerîm'i gönderen Allah, Kur'an'ın doğru anlaşılması için Peygamber Efendimiz'e onu açıklama görevi vermiştir. İlk dönemden itibaren Müslümanlar Peygamber Efendimiz'in sözlerinin anlaşılmasına büyük önem vermişlerdir. Peygamberimize izafe edilen sözlerin O'na ait olup olmadığını araştırmak için bir takım kurallar ortaya çıkarmışlardır. Bu kurallar zaman içinde bir ilmî disiplinin oluşmasını sağlamıştır. Bu ilim hadis usûlü ilmidir. Müslümanlar hadislerin öğrenilmesine verdikleri önemi hadisin doğruluğunu anlamaya imkân veren kaideler ve usullere de vermişlerdir. Bu alanda birçok eserler yazılmıştır. Bu eserlerden bir tanesi şekli ve niteliği ile diğerlerinden farklı bir yapıdadır. Hadis usûlü konularının tamamına yakın bir bölümünün bin beyit içinde ele alındığı Elfiyye isimli bu eserler günümüzde pek bilinmemektedir. Daha önce hiçbir araştırmacı tarafından incelenmeyen bu konu tarafımızdan tez konusu olarak seçilmiştir.

Tez çalışmamızın ismini araştırmamıza başlamadan önce Hadis Usûlü Edebiyatında Elfiyye'ler, Irâki ve Elfiyye'si olarak koyduk. Ne yazık ki yaptığımız çalışmalar neticesinde ise bu alanda yazılmış sadece iki Elfiyye olduğunu tesbit ettik.

Konunun tesbiti, tertibi ve hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen ve baştan sona tetkik ve tenkitleriyle çalışmanın olgunlaşması ve tamamlanmasına yön veren danışman hocam Doç. Dr. Emin Âşıkutlu Bey'e, teşvikleriyle daima yanımda hissettiğim hocalarım Prof. Dr. İsmail Lütü Çakan ve Prof. Dr. Râşit Küçük Bey'lere şükranlarımı sunarım. Ayrıca, çalışmalarım esnasında büyük özveri ve fedakârlıkta bulunan eşim ve kızıma teşekkür eder, çalışmanın tüm ilgililere yararlı olmasını dilerim.

İstanbul, 2006

Yusuf TEKER

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No:
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂMÎ İLİMLERDE ELFİYYE'LER

I. GENEL OLARAK ELFİYYE'LER	6
A. Ortaya Çıkışı Ve Gelişimi.....	6
B. Telif Amacı Ve Faydaları	10
1. Telif Amacı	10
2. Faydaları	11
C. Elfiyye'lerin Dil Ve Edebiyat Özellikleri	11
D. İslâmî İlimlerde Elfiyye'ler	17
II. HADİS USÛLÜNDE ELFİYYELER.....	25
A. Ortaya Çıkışları	25
B. Telif Gayeleri	25
C. Muhtevaları	25
D. Usûl Eserleri İçindeki Yerleri	26
E. Elfiyye'ler Ve Müellifleri	28

İKİNCİ BÖLÜM

İRÂKÎ VE ELFİYYESİ

I.İRÂKÎ	
A. Hayatı	31
1. Adı	31

2. Nesebi	31
3. Doğumu Ve Yetiştirilmesi	32
4. Yetiştirildiği coğrafi, sosyal ve kültürel çevre	32
5. Görev Hayatı.....	33
6. Vefatı.....	33
B. İlim Hayatı.....	34
1. Tahsili.....	34
2. İlmi Seyahatleri.....	36
3. Hocaları.....	37
4. Talebeleri.....	40
5. Dînî Ve Fikrî Yapısı.....	41
C. Hadis İlmindeki Yeri	42
D. Eserleri.....	45
II. ELFİYYE	59
A.Genel Özellikleri.....	59
B. Dil Ve Edebiyat Özellikleri.....	60
C. Mevcut Nüshaları Ve Baskıları.....	64
D. Elfiyye Ve İbnu's-Salah'ın Ulûmu'l-Hadis'i	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ELFİYYE ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

I. ŞERH VE HAŞİYE ÇALIŞMALARI	74
A. Şerhler.....	75
B. Haşiyeler	80
C. İhtisarlar	80
II. AKADEMİK ÇALIŞMALAR	80
A. Kitaplar	80
B. Tezler	80
SONUÇ	82
BİBLİYOGRAFYA	86

KISALTMALAR

a.g.e	:adı geçen eser
A.K.Ü.	:Afyon Kocatepe Üniversitesi
a. mlf.	:aynı müellif
a. yer	:aynı yer
b.	:bin, ibn
bkz.	:bakınız
bs.	:basım, baskı
c.	:cilt
d.	:doğumu
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
der.	:derleyen
Ens.	:Enstitü
Evr.	:evrak
h.	:hicrî
haz.	:hazırlayan
Ktp.	:kütüphanesi

m.	:miladî
md.	:madde
nr.	:numara
nşr.	:neşreden
ö.	:ölümü
s.	:sayfa
s.a.v.	:sallallâhu aleyhi vesellem
sy.	:sayı
str.	:satır
thk.	:tahkîk
trc.	:tercüme
ts.	:tarihsiz
vb.	:ve benzeri
vd.	:ve devamı
vr.	:varak
y.	:yıl

GİRİŞ

Sened ve metin yönünden hadisin sıhhat durumunu anlamaya imkân veren kaideler ilmi demek olan hadis usûlü, Kur'an ve sünnet temelinde kökleri asr-ı saadet dönemine kadar uzanan ilmî bir disiplindir.¹ Rivayet dönemi uygulamaları esas alınarak temellendirilip geliştirilen bu ilmî disiplin, önceleri rivayet ve ricâl edebiyatı içinde, daha sonraları bazı fıkıh usûlü eserleri kapsamında kısmen ele alınmış, bilindiği kadarıyla ilk defa Râmehurmuzî'nin *el-Muhaddisu'l-fâsıl* isimli eseriyle müstakil hüviyetine kavuşmuştur. Hâkim'in *Ma'rife'si* ve Hatîbu'l Bağdâdî'nin *el-Kifâye* ve Kadi İyâd'ın *el-İlmâ'ı* ile biraz daha gelişen bu ilk süreç, İbnu's-Salâh'ın *Ulûmu'l-Hadis* adlı eseriyle yeni bir döneme girmiştir. Günümüze kadar kendisinden sonra yazılan neredeyse bütün usûl çalışmalarına büyük ölçüde kaynaklık eden bu eser, aynı zamanda birçok ihtisar, şerh, hâşiye, tekmile ve manzume türü eserlere de konu olmuştur. Bu tür çalışmalar arasında yer alan Elfiyye'ler ayrı ve farklı bir yere sahiptir.

Bir ilme ait usul bilgilerinin, edebî ve sanat değeri yüksek olan manzume tarzında insanlara öğretilecek şekilde sunulması kolay değildir. Üstelik bu bilgileri “bin beyitte” sistematik bir tarzda düzenleyip sığdırmak ayrı bir ilmî ve edebî ustalık ve incelik gerektirir. İşte Hadis usûlünün, ilmî olduğu kadar, adı ve muhtevası çekici, edebî değeri de bulunan bu farklı türü hakkında onlarca şerh yapıldığı ve özellikle klâsik İslam eğitim öğretim kurumlarında ders kitabı olarak okutulup ezberletildiği halde gerekli ve yeterli bir araştırmanın yapılmamış olması dikkatimizi çekmiştir.

Hadis Usûlü Edebiyatında Elfiyye'ler, Irâkî ve Elfiyye'si isimli yüksek lisans tezimizle, usul eserleri arasında farklı bir yere sahip olan, klasik usul çalışmalarının yanında şiirin ahenk ve musikisiyle öğrenmeyi kolaylaştıracak bir yapıda bulunan,

¹ ÇAKAN, İ. Lütfi, *Hadis Usûlü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. Basım, 1993, 16.

usul eserleri arasında sayılan manzumeler arasında adı sıkça geçmesine rağmen hakkında yeterli malumat verilmeyen, muhtevası kadar ismi de ilgi çekici böyle bir konuyu bir yüksek lisans tezi olarak ele alıp incelemeye değer ve uygun bulduk

Tezin amacı, Elfiyye kavramı, Elfiyye'lerin ortaya çıkışı ve yayılmaları, İslâmî ilimlerde ve hadis usûlü ilminde yazılmış olan Elfiyye'lerin tesbit edilmesi, bunlardan en çok rağbet gören Irâkî ve *Elfiyye*'sinin incelenmesi, üzerine yapılan çalışmalarının tesbiti, hadis usul edebiyatımızdaki yeri ve öneminin incelenmesi ve bunların neticesinde Elfiyye'lerin günümüzdeki konumları, aktüalitesi, yararlılığının araştırılması ve eskiden olduğu gibi günümüzde de bunlardan istifade yollarının aranmasıdır.

Tez konusu işlenirken, Irâkî'nin *Elfiyye*'si ve şerhleri, Suyûtî, İbn Mâlik ve İbn Mu'tînin *Elfiyye*'leri okunup incelenmiş, İbnu's-Salah'ın *Ulûmu'l-hadis*'i, Irâkî tarafından yazılan usul kitapları, Irâkî ve yaşadığı dönem hakkında bilgi veren tabakat kitapları, klasik ve modern bibliyoğrafik eserler taranmış, internet üzerinden ve kütüphanelerden taramalar yapılmış Elfiyye'ler ve müellifleri tesbit edilmiş, Irâkî'nin Elfiyye'sinin ülkemizde bulunan yazmaları tespit edilmiştir. Elfiyye ve Irâkî üzerine yapılmış akademik çalışmalar araştırılmıştır.

Bir giriş ve üç bölümden oluşan bu çalışmanın giriş bölümünde, tezin yazılış amacı, metodu, kaynakları, “Elfiyye” sözcüğünün sözlük ve kavramsal anlamlarına değindik.

Birinci bölümde, genel olarak Elfiyye'ler, İslâmî ilimlerde Elfiyye türünün ortaya çıkışı ve yaygınlaşması, telif amacı ve faydaları ile bu alanda yazılan meşhur Elfiyye'ler ve müellifleri, Hadis Usûlü İlmi'nde Elfiyye'ler, ilk örnekleri, yazılış sebepleri, muhtevaları ve usul eserleri içindeki yerleri üzerinde durduk.

İkinci bölümde, araştırmamızın ana konusu olan ve Hadis usulü edebiyatında Elfiyye türünün bilinen ilk örneği ve en çok rağbet gören eseri durumundaki Irâkî'nin Elfiyye'sini ele aldık. Irâkî'nin hayatı, ilim tahsili, ilmî seyahatleri, hocaları, talebeleri, eserleri ve hadisçiliği konusunda ana hatlarıyla tanıtıcı bilgiler verdikten sonra araştırmamızı Elfiyye üzerine yoğunlaştırdık. Elfiyye'nin genel özellikleri, dil

ve edebiyat özellikleri, ülkemizde bulunan yazma nüshaları, günümüzdeki mevcut baskıları, İbnu's-Salah'ın Ulûmu'l-hadis'inde geçen usul konularının Irâkî'nin Elfiyye'sinde hangi beyitler arasında verildiğini bu bölümde ele aldık.

Üçüncü bölümde ise Elfiyye'ye dayalı çalışmalardan, şerh ve haşiye çalışmalarından, akademik çalışmalardan söz ettik.

Elfiyye sözcüğü, Arapça'da bin / 1000 anlamına gelen elf (ألف) kelimesinden türetilmiştir. Elf kelimesi, hem müzekker hem de müennes olmakla birlikte kullanımı “elfün vâhidün” (ألف واحد) şeklindedir. Tesniye / ikilisi “elfeyn”dir (الفين) ve “iki bin” manasına gelir. Âlâf (آلاف), elûf (ألوف), ülûf (ألوف) olmak üzere üç çoğul hali vardır. Bunlardan üç binden on bine kadar olan sayılar için âlâf (آلاف), sonrası için çoğulun çoğulu (cem'u'l cem') olan ülûf (ألوف) kelimesi kullanılır.²

Elf kelimesi müfred, tesniye ve cem' haliyle Kur'ân-ı Kerim'de 14 yerde geçmektedir. On yerde müfred³, bir yerde tesniye⁴, iki yerde âlâf cem'i⁵, bir yerde çoğulun çoğulu (cemu'l- cem) olarak ülûf cem'i⁶ geçmektedir. Mesela وإن يكن منكم ألف (ve eğer sizden bin kişi olursa, Allah'ın izniyle onlardan iki bin kişiye galip gelirler.)⁷ âyetinde müfred ve tesniye, الن يكفيكم أن يمدكم ربكم بثلاثة آلاف من (indirilen üç bin meleklerle Rabbinizin sizi takviye etmesi, sizin için yeterli değil midir?)⁸ âyetinde çoğul haliyle geçmektedir.

Elfiyy veya Elfiyye ise, “bine mensup olan”, “bine ait”, “binli”, “binlik” anlamlarına gelmektedir.⁹

² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: ts, I, 82.

³ el-Bakara (2), 96, el-Enfâl (8), 9, 65, 66, el-Hac (22), 47, el-Ankebut (29), 14, es-Secde (32), 5, es-Saffât (37), 147, el-Meâric (70), 4, el-Kadir Sûresi (97), 3.

⁴ el-Enfâl (8), 66.

⁵ Âl-i İmrân (3), 124 ve 125.

⁶ el-Bakara (2), 243.

⁷ el-Enfâl (8), 66.

⁸ Âl-i İmrân (3), 124.

⁹ el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitab, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, Kahire: 1981, I, 420.

Kavram olarak Elfiyye, İslam telif tarihinde yazıldığı ilim dalı ile ilgili usul konularını bin beyitle anlatan manzum eserlere denir.¹⁰ Bu tanımını biraz daha açacak olursak Elfiyye, İslamî ilimlerin usul bilgilerinin daha kolay, etkili ve kalıcı olarak öğrenilip öğretilmesi amacıyla yazılan bin veya bin civarındaki beyitten oluşan manzum eserlerin genel adıdır.

¹⁰ UĞUR Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, 1992, 72.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂMÎ İLİMLERDE ELFİYYE'LER

I. GENEL OLARAK ELFİYYE'LER

A. Ortaya Çıkışı Ve Gelişimi

Kaynaklarda Elfiyye'lerin ilk olarak ne zaman ortaya çıktıklarına dair bir kayda rastlanamamıştır. Bu nedenle, Elfiyye müelliflerinin vefat tarihlerinden yola çıkılarak ilk Elfiyyenin ne zaman telif edildiği yaklaşık olarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Buna göre genel olarak İslam telif tarihinde Elfiyye isimli ilk eser, orta çağ tıbbının en önemli ve ünlü siması Ebû Ali Hüseyin b. Abdullah b. Ali b. Sina'ya (ö. 428/ 1037) ait olduğu anlaşılmaktadır. Kısaca İbni Sina diye bilinen bu büyük İslam âliminin Elfiyye türü bu eseri, onun tıp sahasındaki el-Kanun fi't-tıp adlı en önemli kitabının özeti mahiyetindedir. Temel tıbbî bilgilerin kolaylıkla zihinde tutulması amacıyla “urcûze”¹¹ geleneğine uygun olarak nazmedilmiştir¹².

¹¹ Urcûze, recez bahriyle yazılan ve farklı sayılardaki beyitlerden oluşan manzum şiirlerin genel adıdır.

¹² İki bölümden oluşan eserin ilk bölümü, unsurlar, mizaçlar ve bazı hastalıklara dair teorik, ikinci bölümü genel sağlık kuralları, beslenme, ilaçlar ve çeşitli tedavi yöntemleri ile ilgili pratik konulara ayrılmıştır. 1829 Kalkûta, 1845 Lekren'de basılan eseri Henri Jahier ve Abdulkadir Nureddin tarafından Latince ve Fransızca'ya tercüme edilerek Paris'te 1956' da yayımlanmıştır. İlmi neşri Muhammed Zuheyr el-Bâbâ tarafından gerçekleştirilen kitabı 1260'ta Âise b. Tıbban nesir olarak, 1261' de Salamon b. Eyyub ve daha sonra da Chayyim Israel manzum halde İbrânice'ye, 12. yy. da Gerar de Gemane, 1284'te Armengaud Blaise nesir halde, 1261'de Salamon b. Eyyub ve daha sonra da Chayyim Israel manzum halde İbrânice'ye; 12. yy. da Gerar de Gemane, 1284'te Armengaud Blaise nesir olarak, Jean Faucher manzum olarak Latince'ye tercüme etmişlerdir. Eserin bir bölümü A. Borussa tarafından İtalyanca'ya tercüme edilmiş, başta İbni Rüşt (ö. 595/ 1180) olmak üzere, birçok müellif bu manzumeye şerh ve zeyl yazmıştır. İbni Rüşt'ün, İbni Sina'nın Elfiyye'sine yazdığı ve 575/110 yılında tamamladığı şerhin ismi *Şerhu Urcûzeti İbni Sina'dır*. İbni Sina'dan başka Davut b. Ömer el-Ekmeh ed-Darir el-Antakî (ö. 1008/1599) 'nin de tıp ilmi

Bu nedenle İslam ilim tarihinde ilk Elfiyye müellifinin, Elfiyye fi't-tıp isimli eseriyle İbni Sina'ya ait olduğunu söyleyebiliriz.

Müelliflerin vefat tarihlerine göre kronolojik sıraylada temel İslâm ilimleri alanında yazılan ilk Elfiyye, Şeyh Zeynüddin Yahya b. Abdulmu'tî en-Nahvî (ö.628/1230)'nin *ed-Dürretü'l-Elfiyye* diğer adıyla Elfiyye fi'n-Nahiv adını taşıyan nahiv ilmine ait eseridir. Vefat tarihi bu müellifin vefat tarihine en yakın bir diğer Elfiyye müellifi, İbni Malik et-Tâî ismiyle meşhur olan eş-Şeyh el-Allâme Cemaleddin Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah et-Tâî el-Ciyânî (600/1203-ö.672/1273) 'ye ait olup ismi *Elfiyyetü İbn Mâlik fi'n-nahv* dir. Bilinen bu iki Elfiyye müellifi arasında yaklaşık yarım asırlık bir zaman farkı vardır. Ancak İbni Malik et-Tâî, Elfiyye'sinin mukaddime kısmında, İbni Mu'tî'nin *Elfiyye*'sinden bahsettiğine göre İbn Mu'tî'nin temel İslâm ilimler geleneğinde ilk Elfiyye müellifi olduğu söylenebilir.

İslam eğitim öğretim sistemi geleneğinde medreselerde okutulan kitapların birçoğu ezberleniyordu. Bu ilimler genellikle naklî bilimler olduğu için, bilginin olduğu gibi korunması ve daha sonraki kuşaklara bozulmadan aktarılması önemli idi. Bunu sağlamanın en sağlam ve pratik yolu da kitapların yazıldığı şekliyle aynen ezberlenmesi idi. Bir kitabı ezberlemenin en kolay yolu ise muhtevasını manzum hale getirmektir. Bu şekilde, İslâm dünyasında okutulan ders kitaplarının birçoğu, çeşitli dönemlerde devrinin meşhur âlimleri tarafından manzum hale getirilmiştir. Mesela İbni Arabşah (ö. 854/ 1450), meânî ve beyân ilimlerine dair 2000 beyitlik bir eser olan *Mir'âtü'l-Âdâb*'ı yazdı. Şemsettin Ukaylî (ö. 657/ 1259), *el-Câmiu's-Sagîr*'i o kadar okuttu ki, sonunda manzum hale getirdi. Balıkesirli Devletioğlu Yusuf (ö. 647/ 1250), *Vikaye*'yi manzum olarak Türkçe'ye tercüme etti. Divrikli Fahreddin Muhammed Efendi'nin (ö. 722/ 1323) bir nahiv manzumesi vardı. İbrahim İbn Süleyman Radyüddin (ö. 781/ 1380), fıkıh üzerine bir manzume yazdı. Karahisarlı Hattab Haydar İbn Ebi'l-Kasım (ö.816/ 1414) fıkıhla ilgili *Şerh-i Manzume-i Nesefî*'yi yazdı.

sahasında yazılmış Elfiyye fi't-tıp isminde bir eseri vardır. ALPER Ö. Mahir, "İbn Sina" md. DİA, XX, 340.

Birçok medrese kitabına yazdığı şerh ve hâşiyeleri medrese öğrencileri arasında çok rağbet gören Amasyalı Dede Cengî Efendi (ö.974/ 1567), fıkha dair *Vehbâniye* adlı bir manzume yazdı. Sirozlu Hüseyin (ö. 999/ 1591) de manzum bir Cezerî Şerhi olan *Dürr-i Mekkûn'u* yazdı.

Nahiv alanında özellikle Kâfiye ve Elfiyye kitaplarının bir çok manzum şerh ve hâşiyesine rastlanmaktadır. Germiyanlı Hüsâmzâde İbrahim Efendi (ö.1015/ 1607) *Fıkh-ı Ekber ve Şâfiye'yi*, Abdülkadir Feyyûmî (ö.1021/ 1613) beyan üzerine *Ferâidü'l-Belâğa'yı*, Tokatlı İshak İbn Hasan (ö.1099/ 1688) Akaid'i, Hıbrî Ali Efendi (ö.1079/ 1669), akaide dair Türkçe *Zuhru'l-Masîr'i*, İshak Hocasî Ahmet Efendi (ö. 1119/ 1708) *Akaid'i*, Ayn-ı Ekber Muhammed Efendi (ö.1134/ 1722) Türkçe *Şemail-i Şerif'i*, Abdürrahim Efendi (ö.1302/ 1885) akait, ferâiz, tecvit ve nahiv konularını, *Kaside-i Nûniye*, *Kaside-i Tâiye* ve *Şerh-i Şâfiye'yi*, Elbistanlı Hayatî Ahmet Efendi de *Kaside-i Nûniye'yi* manzum hale getirdiler. Bu konularda daha birçok örnek vermek mümkündür. Diğer taraftan İslâmî ilimlerle ilgili ders kitapları yanında Arapça ve Farsça lûgatlar bile manzum olarak yazılmaya başlanmıştır. Mesela Fatih devri âlimlerinden Muhammed İbn Veli Kâtibiyye, Kanûnî devri âlimlerinden Abdülcelil İbni Yusuf Sekr-i Sâfî ve Seb'atü Ebhur, Muhammet Ali Dede Gevher-i Manzum, Abdürrahim Efendi (ö.1281/ 1865) Lûgat-ı Arabiyye, Sümbülzâde Vehbi'nin (ö. 1223/ 1809) Farsça öğretmek için yazdığı manzum *Tuhfe-i Vehbi* adlı sözlük ile Arapça öğretmek için yazdığı manzum *Nuhbe-i Vehbi* adlı eserlerinin eğitim tarihimizdeki yeri büyüktür.¹³

Bütün bunlardan anlaşıldığı kadarıyla Elfiyye türü manzum çalışmalar ortaya çıktıktan sonra medreselerde okutulan ve ezberletilen ders kitapları arasında Elfiyye'ler de yer almıştır. Nitekim aşağıdaki şu manzume bu durumu veciz bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Sarf okusan bir muhterem kişiden

Eline kitabın alsam olmaz mı?

¹³ERGÜN Mustafa, *Medreselerde Okutulan Dersler Ve Ders Kitapları*,

Çalışsan aferin dese işiten
Düşmanın bağrını delsen olmaz mı?
Emsile'yi ezber edüp süre gör
Maksud ile muradına ire gör
Izzî bilüb kaideye gire gör
Merah'ı bir hoşça bilsen olmaz mı?
Avamil ne derse âmil ol sen de
Misbah ile nur-u ilmi bul sen de.
Kâfiye'yi Câmi ile bilsen de
Kendini âlâ eylesen olmaz mı?
Mantık'ın çok olur kiyl ile kâli
Hacegâni hûb yazmıştır akvâli
Kutbeddin'den bilmek için eşkâli
Seyyid-i Haşiye'yi bulsan olmaz mı?
Telhis'in dersine gark olup yanup
Muhtasar sözüne Mütavvel katup
Miftah'ın üstüne Seyyid'i tutup
İlim deryasına dalsam olmaz mı?
Menâr'in üstüne tut İbn-i Melek (Elfiyye'yi)

Tavzih u Telvih'e eriř giderek

Pezdevî'de hâsıl eylesen gerek

Usûlü mahlûlün alsan olmaz mı?"¹⁴

B. Telif Amacı Ve Faydaları

1. Telif Amacı

İslam kültür tarihinin özellikle ilk dönemlerinde sosyo-kültürel, coğrafi ve teknik şartların bir sonucu olarak eğitim ve öğretim, öğretilecek metinlerin ezberlenmesi esasına dayanıyordu. Tarihi süreçte giderek azalsa ve önemini kaybetse de aynı metotla eğitim veren müesseseler, günümüzde de vardır. İşte bu dönemlerde bir ilme ait metinlerin kolayca ezberlenmesi, korunması, daima beraberinde bulunması, hatta dış etkenlere karşı daha güvenli olması gibi sebeplerle, ilmî metinlerin öğretilmesinde şiirsel anlatım gibi edebi tekniklerden de önemli ölçüde faydalanılmış ve bu maksatla pek çok ilim dalında manzum metinler kaleme alınmıştır. "Urcûze"¹⁵ denilen bu manzum eserlerden bir kısmı bin beyitten oluşturulmuş ve bunlara "binlik" manasında Elfiyye ismi verilmiştir.¹⁶

Nahiv ilmine dair en önemli ve ünlü Elfiyye'lerden İbni Malik'in *Elfiyye fi'n-nahv'i* müellifin *el-Kâfiyetu's-sâfiye* isimli nahiv kitabının manzum özetidir. Yine hadis ilminde yazılan Elfiyye'ler de, en önemli hadis usul kitaplarından biri sayılan İbnu's-Salah'ın *Ulûmu'l-hadis'ine* dayanmaktadır.

Genel olarak sahalarındaki en önemli usul kitaplarına dayanan bu tür eserlerin yazılmasında özellikle bin sayısının seçilmesinin nedeni, Arapların bin sayısına gösterdikleri ilgiyle açıklanabilir. Bunun yanı sıra bin sayısının bu konuda ideal bir

¹⁴ Fatih Ktp. 4985 nr. Manzumede geçen İbn Melek İbn Malik et-Tâî'dir. Müellifin ismiyle manzum Elfiyye'si *Elfiyye fi'n-nahv (el-Hulâsatu'l Elfiyye)* kastedilmiştir

¹⁵ Dahili planını kasideden alan, recez bahriyle yazılmış yüzlerce beyitlik uzun manzumlere denir. ÇETİN Nihad M., "Aruz" md., *DİA*, III, 430.

¹⁶ TURAN Abdalbaki, "Elfiyye" md., *DİA*, XI, 27.

ölçü olduğu düşünülebilir. Çünkü bu tür eserler, ne anlatılmak, öğretilmek ve ezberletilmek istenilen konuları ihtiva edemeyecek kadar kısa, ne de bıktıracak ve ezberlenmeyi zorlaştıracak derecede uzundur.¹⁷

2. Faydaları

Yukarıda anlatıldığı gibi ezberletilecek metinleri şiirsel anlatımın özelliklerinden ve kolaylıklarından yararlanmak amacıyla telif edilen Elfiyye’lerin faydaları arasında şunlar zikredilebilir:

1. İlk defa o ilme başlayan kişi için genel bir bakış açısı kazandırır.
2. En kısa zamanda ve en kolay şekilde ezberlemeye yardımcı olur. Şiirin ahenk ve musikisi, kâfiye düzeni, hem ezberlemeyi hem de metnin bir bölümü hatırlandığında, çağrışımla diğer bölümlerin de hatırlanmasını kolaylaştıracaktır. Çünkü ezberlenecek metin en kısa şekilde hazırlanmış ve gerekli olmayan ayrıntılardan arındırılmıştır.
3. Her zaman ve mekânda tekrar edilebilir, istenildiği anda başvurulabilir nitelikte bir bilgi kaynağıdır.
4. Öğrenme işine zevk katan edebî bir yönü vardır.

C. Elfiyye’lerin Dil Ve Edebiyat Özellikleri

Edebiyat nazım türlerinden biri olan Elfiyye türü, arûz vezni ile ve bu veznin “recez”¹⁸ denilen türüyle yazılmıştır. Arûz, nazımda uzun veya kısa, kapalı veya açık hecelerin ahenkli dizelerine dayanan bir vezin sistemi olup aslında Arap Edebiyatına ait fakat dil yapısına, edebî ananeye ve zevke göre değişikliklere uğrayarak başta Fûrs ve Türk Edebiyatları olmak üzere, İslam medeniyetlerine giren diğer milletlerin kendi

¹⁷ TURAN Abdalbaki, “Elfiyye” md., *a.g.e.* , a. yer.

¹⁸ Recez, Aruz bahirlerinden biridir. Bahir ise Aruzun tefile denilen temel parçalarından birinin tekrarlanması ya da birkaçıyla birleşmesi sonucunda oluşan bölümlerin genel adıdır. Aruzda 19 bahir vardır. Bunlardan biri olan bahr-i recezin tefilesi müstefilün şeklindedir. ÇETİN

dillerindeki edebiyatlarına da geçmiştir. Aruz aynı zamanda tarif edilen vezin sistemiyle nazmedilmiş Arapça manzumelerde, beytin ilk yarısının son tefilesine de denir.

Klasik şiirde nazımın ahengi, iki unsura dayanır. Birincisi, ritmi sağlayan vezin, diğeri birinciye göre tayin edilen aralıklarla aynı sesin tekrarı demek olan kafiye. Arap nazım geleneğinde şiirin bütünlük arzeden en küçük parçası beyittir. Bu bakımdan kafiye, beyitlerin sonundaki sözcüklerde bulunur. Yalnız bir kasidenin ilk beyti, birbiriyle kafiyeli iki ayrı parçadır. Arapların en eski nazım şekilleri olan recez ve kasîdin her ikisi de tek kafiyeyle dayanır. Kasîd ve onun dâhili planlı şekli olan kasîde, nazım yapısı bakımından Arap Edebiyatında olduğu gibi devam ederken, eski örnekleri, aynı adı taşıyan bahirdeki kısa vezinle söylenilmiş küçük manzumeler olan, Arap edebiyatında önceleri de var olmakla beraber yüksek sanat şekli sayılmayan recez, I. Yüzyıldan itibaren rağbet görmüş, bazı sanatkarların şiirlerinde büyük ölçüde yer almış, urcûze denilen ve dâhili planını kasideden alan yüzlerce beyitlik uzun manzumelere doğru gelişmiştir. Hatta ilhamlarını yalnız urcûzelerle terennüm eden recez şairleri “râcizler” yetişmiştir. Fakat çok kısa aralıklarla aynı kafiyeyle kelimelerin tekrarını gerektiren bu tarzda urcûze söylemek çok zordu. Urcûze başta mesnevi olmak üzere pek çok nazım şeklinin doğmasını sağladı.¹⁹

Aşağıda verilen örneklerde de görüleceği gibi, Elfiyye’ler, aruzun “bahr-i recez” denilen “müstefilün müstefilün müstefilün” kalıbıyla yazılmıştır. Ancak, Elfiyye’lerin tamamının aynı vezinle yazılıp yazılmadığı konusunda elimizde net bir bilgi yoktur. Fakat Irâkî, Suyûtî ve İbni Malik’in *Elfiyye*’lerine bakıldığında, bunların bahr-i recezle yazıldığı görülür. Dolayısıyla bu üç eserde de aynı aruz kalıbının yani bahr-i recezin kullanılmış olması, yazılmış olan diğer Elfiyye’lerin de aynı kalıpla yazılmış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Bu eserlerden seçilmiş olan şu beyitler bu tezi desteklemektedir:

Nihad M., “Aruz” md., *DİA*, III, 430

¹⁹ ÇETİN Nihad M., “Aruz” md., *DİA*, III, 430.

و ما ينوب فعليه أعتد

/ - . - - / - . - - / - . - -

مستفعل مستفعل مستفعل

للّٰه حمدي و إليه أستند

/ - . - - / - . - - / - . - -

مستفعل مستفعل مستفعل

يدري بها أحوال متن و سند

/ - . - - / - . - - / - . - -

مستفعل مستفعل مستفعل²⁰

علم الحديث ذ و قوانين تحد

/ - . - - / - . - - / - . - -

مستفعل مستفعل مستفعل

أحمد ربي الله خير المالك

/ - . - - / - . - - / - . - -

مستفعل مستفعل مستفعل

قال محمد هو ابن مالك

/ - . - - / - . - - / - . - -

مستفعل مستفعل مستفعل

فعل مضارع يلي لم كيشم

/ - . - - / - . - - / - . - -

مستفعل مستفعل مستفعل²¹

سوا هما الحرف كهل وفي ولم

/ - . - - / - . - - / - . - -

مستفعل مستفعل مستفعل

Elfiyye'ler, kafiye itibariyle de edebî bir değer taşımaktadır. Birbirleriyle kafiye olan mısralarda çoğunlukla yarım, tam ve zengin kafiye görülmektedir.

²⁰ Suyûtî, *Elfiyye*, (tsh. ve şerh Ahmed Muhammed Şakir) Mektebetu'l-İlmiyye, s.3, (1. ve 2. beyitler.)

²¹ İbn Malik, *Elfiyye*, İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts., s. 9, (1. ve 2. beyitler.)

Elfiyye'ler, aynı zamanda, müelliflerinin edebiyata olan ilgisini ve bu konudaki yeteneğini de ortaya koymaktadır. Kafiyele, vezni ve özenle seçilmiş kelimeleriyle dil ve edebiyat yönüyle de önemli birer manzumelerdir.

Elfiyye'ler genellikle bin beyitten oluşurlar. Mesela, İbn Ömer el-Verdi (ö.750/1349) nin *Elfiyyetü'l-verdiyye'si* ile Muhammed b. Mahmud es-Sekafî (ö. 815/1412)'nin *Elfiyye li'l-ulûmi'l-aşere'si*, tam 1000 beyitten oluşan birer manzumedir. Irâki'nin *Elfiyye'si* de 10 beyitlik mukaddime, 3 beyitlik hatime ile birlikte 1002 beyitten oluşur.

Ancak bazı Elfiyye'ler'in beyit sayısı bazen binden az bazen de binden çok olabilmektedir. Mesela, İbn Mu'tî'nin (ö.628/1230) *Elfiyye'si*, onbeş beyitlik mukaddime ve dört beyitlik hatimesiyle 32 bölüm halinde toplam 1024 beyitten oluşmuş iken Muhammed İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429)'nin *Elfiyyetü't-tayyibe'si*, 1019 beyitten müteşekkildir. 75 Bölüm halindeki Suyutî'nin *Elfiyye'si* ise 5 beyitlik mukaddime ile 7 beyitlik hatime dâhil olmak üzere 994 beyitlik bir eserdir.

Elfiyye'lerin bir diğer şekil özelliği, kitabı ve müellifini tanıtan, âdet olduğu üzere Allah'a hamd ve Rasulü'ne salatu selam ifade eden, eserin telif amacını, metodunu, önemini belirten, sahasındaki diğer Elfiyye'lerle kıyas yapılan ve 5–15 arasında değişen beyitlerden oluşan mukaddimelerle başlamalarıdır. Mukaddimeler tabii olarak Elfiyye'lerin giriş kısmında yer alırlar. Mesela, İbn Malik'in *Elfiyye'sinin* mukaddimesi şöyledir:

أحمد ربي الله خير مالك

وآ له المستكملين الشرفا

مقاصد النحو بها محويه

و تبسط البدل بوعده منجز

فانقاة ألفية ابن معطي

مستوجب ثنائي الجميلا

"قال محمد هو ابن مالك

مصليا علي النبي المصطفى

واستعين الله في ألفيه

تقرب الأقصي بلفظ موجز

و تقتضي رضا بغير سخط

و هو بسبق حانز تفضيلا

والله يقضي بهبات وافرہ

لي و له في درجات الآخرة"

“ Muhammed bin Malik, kendisini hayra ulaştırdığı için Allah’a hamdederek,

Peygamberimize ve O’nun şerefli ailesine salat ederek dedi:

Nahiv konularını ihtiva eden bu *Elfiyye*’nin yazımında Allah’tan yardım dilerim.

Ki, o, kısa ifadelerle mananın anlaşılmasını kolaylaştırır,

Elfiyye’min İbni Mu’tî’nin *Elfiyesi*’ne üstünlüğü kızgınlık değil rıza gerektirir,

İbni Mu’ti, üstün görölmeye değer, güzel övgülerime layık olduğu halde,

Allah beni ve onu ahirette bol ihsanlarla nimetlendirsin.”²²

Suyûtî’nin *Elfiyyetu’l-hadisi*’nin mukaddime bölümü:

وما ينوب فعليه أعتد

"لله حمدي وإليه أستند

خير صلاة وسلام سرمد

ثم علي نبیه محمد

منظومة ضمننتها علم الأثر

وهذه ألفية تحكي الدرر

في الجمع والإيجاز واتساق

فانقة الألفية العراقي

لي و له ولذوي الإيمان"

والله يجري سابغ الإحسان

“Allah’a hamd eder, O’na dayanır, O’na güvenirim.

Sonra, Peygamberi Muhammed (s.a.v.)’e sonsuz salât ve selam olsun.

Bu Elfiyye, Usulü Hadis konularını en güzel şekilde ifade eden bir manzumedir.

Cem, icaz ve muhteva bakımından Irâkî’nin *Elfiyye*’sinden daha üstün bir kitaptır.

²² İbn Malik, *Elfiyye*, s. 9, (1- 7. beyitler.)

Allah ihsanını benim, onun ve bütün müslümanların üzerine tamamlasın.”²³

Elfiyye’lerin son kısmında ise hatimeler bulunur. Bu hatimelerde kitabın tamamlanma tarihi, kitapla ilgili değerlendirmeler, yine Allah’a hamd, Rasulüne salât ve selam ifade eden dua ve niyaz ifadeleri yer alır. Hatimelerin beyit sayıları da muhtelifdir. Mesela; Suyûtî’nin *Elfiyye*’sinin hatime bölümü şöyledir:

نظمتها في خمسة الأيام	بقدره المهيمن العلام
ختمتها يوم الخميس العاشر	يا صاح من شهر ربيع الآخر
من عام إحدى وثمانين التي	بعد ثمان مائة للهجرة
نظم بديع الوصف سهل حلو	ليس به تعقد أو حشو
فاعن بها بالحفظ والتفهيم	وخصها بالفضل والتقديم
و أحمد الله علي الإكمال	معتصما به بكل حال
مصليا علي نبي قد أتم	مكارم الأخلاق والرسل ختم

“Bu Elfiyye’yi her şeyi bilen Allah’ın kudretiyle beş günde manzum olarak yazdım.

Rebîül-ahir ayının onuncu günü, Perşembe gününde tamamladım.

Hicri altı yüz seksen bir yılında.

Anlaşılmayan ifadelerden ve lüzümsüz sözlerden uzak, kolay, tatlı ve akıcı bir tarzla nazmettim.

Böylece çabuk bir şekilde anlaşılmasını ve ezberlenmesini kolaylaştırdım.

Her durumda Allah’a güvenip bana bu eseri tamamlamayı nasip eden Allah’a hamd eder,

²³ Suyûtî, *Elfiyye*, s.3, (1- 5. beyitler).

Üstün ahlakı tamamlamak için gönderilen, peygamberlerin sonuncusu Muhammet (A.S.)‘a salât ederim.”²⁴

D. İslâmî İlimlerde Elfiyye’ler

Burada hadis ilmi dışındaki diğer İslâmî ilimlerde yazılan Elfiyye’lerin ve müelliflerinin isimleri zikredilecek, hadis ilminde nazmedilen Elfiyye’ler ve müellifleri, bu konu için tahsis edilen bölümde ele alınacaktır.

Müelliflerin vefat tarihleri sıralamasına göre şu Elfiyye’ler öne çıkmaktadır:

1. ed-Dürretü’l-Elfiyye: Ebu’l-Hüseyin Ebû Zekeriyya Zeynüddin Yahya b. Abdulmu’tî b. Abdunnur ez-Zevâvî el-Mağribî en-Nahvî (ö.628/1230) tarafından, nahiv ilminde yazılmış olan bu eser oldukça meşhurdur ve üzerine pek çok şerh yazılmıştır.²⁵ Müellif ezberin önemli bir öğretim yöntemi olarak benimsendiği devrinde, ezberlenecek metinlerin ezberlenmesini kolaylaştırmak maksadıyla birçok eseri nazma çevirmiştir. Didaktik manzumelerin dışında sanat amaçlı şiirler de yazmıştır. Arap gramerini bin beyitlik bir manzumede anlatmayı amaçladığı için Elfiyye adını alan eserin asıl adı *ed-Durretu’l- Elfiyye fî ilmi’l-Arabiye* olup bu konuda aynı adla anılan eserlerin ilkidir. On beş beyitlik mukaddime ve dört beyitlik hatimesiyle birlikte tamamı 1024 beyitten oluşan recez bahrindeki manzume 32 bölümden meydana gelir. Akıcı bir üsluba sahip olmakla birlikte anlaşılması güç yerleri de bulunan eserin çok sayıda şerhi yapılmış ve basılmıştır.²⁶ Cemaleddin İbni Malik et-Tâî, *Elfiyye*’sini bu eserden esinlenerek nazmettiğini kaydeder. İbni Mu’tî ve İbni Malik’in *Elfiyye*’lerinin birbirleriyle mukayesesini konu alan müstakil eserler de yazılmıştır.²⁷

2. Elfiyye fi’n-nahv: *el-Hulâsatu’l Elfiyye, Elfiyyetü İbn Mâlik* adlarıyla da

²⁴ Suyûtî, *a.g.e.*, 146, (988- 994. beyitler).

²⁵ Kâtip ÇELEBÎ, *Keşfu’z-zunûn*, İstanbul:1971, I,155.

²⁶ YANI Nevzat H., “İbn Mu’tî” md. , *DİA*, XX, 213.

²⁷ Hasan el-CEBBÛRÎ, *Elfiyye beyne İbni Mu’tî ve İbni Mâlik*, Kahire:1412/1991.

Abdulkerim Muhammed el-Esad, *Elfiyye beyne Elfiyeti İbni Mâlik ve İbni Mu’tî*, Riyad

bilinir. Adından da anlaşılacağı gibi nahiv ilmi sahasındaki bu eser, Şeyh el-Allâme Cemaleddin Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah et-Tâî el-Ciyânî (600/1203-ö.672/1273)'ye aittir. Genellikle İbni Malik et-Tâî ismiyle bilinen meşhur bir dil âlimidir. Arap dili yanında kıraat ilminde de otorite sayılır. Gramer meselelerinde Kuran'dan sonra ilk defa hadislerden yoğun bir şekilde istişhadda bulunmak suretiyle Arap gramerinde çığır açmıştır. Arap gramerinin karmaşık meselelerini sade bir dille anlatarak dil öğretiminde büyük kolaylık sağlamıştır. Müellifin 2794 beyitlik *el-Kâfiyetu's-sâfiye* isimli nahiv kitabının özetidir. *el-Kâfiyetu's-sâfiye* İbni Hacib'in *el-Kâfiye ve's-sâfiye* adlı eserinden hareketle kaleme alınmıştır.²⁸

Elfiyye, hacminin küçüklüğüne rağmen ifadesinin kolay ve üslubunun akıcı olması sebebiyle, sahasının en önemli eserlerinden biri kabul edilir. Bir mukaddime ile seksen kadar bab ve fasıldan meydana gelen eserin bazı fasılları daha kısa olup bunların çoğu başlıksızdır. Elfiyye'den sonra yazılan nahiv kitaplarının ekserisi onun tertibini aynen benimsemiştir. *el-Hulâsa*, İbni Mu'tî' nin (ö. 628/1231) *ed-Dureru'l-Elfiyye fi ilmi'l-Arabiye* adlı eserinden esinlenerek kaleme alınmakla birlikte ondan çok meşhur olmuş ve diğer gramer metinlerini gölgede bırakmıştır. Bu sahada yazılan eserlerin en meşhurlarından biridir. Bu sebeple sekiz yüz yıldan beri araştırmacıların ilgisini çekmiş, İslam dünyasında bilhassa Suriye ve Mısır'da büyük rağbet görerek medreselerde ders kitabı olarak okutulup ezberletilmiştir. Bu eser üzerine elliye yakın şerh yazılmıştır.²⁹ Bu şerhlerin yanında yirmi kadar da haşiye, talik, ihtisar ve şevahid türü çalışma yapılmıştır.³⁰

3. Elfiyye fi'l-elğâz'l-hafiyye: Ebûbekir b. Muhammed b. İbrahim el-Erbilî (ö.679/1280) tarafından yazılan bu eser, lafızlardaki gizli manaları açıklayan “elğaz ilmi” sahasında yazılmıştır.³¹

4. Elfiyyetü'l-Verdiye: Eser, *Elfiyyetü İbnü'l-Verdî fi ta'bîri'l-menâmât*,

1404/1983.

²⁸ TURAN Abdulbaki , “İbn Mâlik et-Tâî” md., *DİA*, XX, 169.

²⁹ Kâtip ÇELEBİ, *a.g.e.*, I, 151.

³⁰ TURAN Abdulbaki, “el-Elfiyye” md., *DİA*, X1, 28.

Elfiyye fî ta'bîrî'r-rüyâ isimleriyle de bilinir. eş-Şeyh Ebû Hafs Zeynuddin Ömer b. Muzaffer b. Ömer El-Verdî el-Bekrî el-Kuraşî el-Marrî (ö.750/1349) tarafından yazılmıştır. Orta seviyede bir şair olan İbnu'l-Verdî didaktik türdeki şiirlerde başarılı çalışmalar yapmıştır. Müellifin Elfiyye'leri bu türe örnektir. İsmini verdiğimiz bu eser rüya tabirleri ile ilgilidir.³² Recez bahriyle yazılan eser, 1000 beyitten oluşan didaktik bir manzumedir. Alfabetik sıraya göre tertip edilmiştir. İlk defa Bulak'ta 1285/ 1868 'te basılan eserin daha sonra Kahire baskıları yapılmıştır.³³

5. Behcetü'l-Verdiyye: Diğer adı *el-Behcetü'l-hâvî* olan eser, eş-Şeyh Ebû Hafs Zeynuddin Ömer b. Muzaffer b. Ömer El-Verdî el-Bekrî el-Kuraşî el-Marrî'nin (ö.750/1349), fıkıh ilmine dairdir. Abdulgaffar el-Kazvinî'nin Şafii fıkına dair *el-Hâvî's-sagîr* adlı eserinin manzum hale getirilmiş şekli olup birçok defa basılmıştır.³⁴ Zekerîyya el-Ensârî tarafından bu manzume üzerine yazılan el-Gureru'l-behiyye adlı şerhe İbni Kasım el-Abbâdî bir haşiye kaleme almıştır.³⁵

Eserin ülkemizde yazma nüshaları vardır.³⁶

Müellifin yine manzum olarak kaleme aldığı bir eseri daha vardır. *Tuhfetu'l-Verdiyye fî müşkili'l-i'râb (fî ilmi'l-Arabiyye)* isimli manzumesi 153 beyitten oluşmaktadır. Eser, R. Abict tarafından Latince tercüme ve şerhiyle birlikte neşredilmiştir.³⁷

6. Elfu'r-râid fî'l ferâiz: Zeynuddin Seric b. Muhammed el-Malatî (ö. 788/ 1386). Ferâize dairdir.

7. el-Kasîdetu'l-ulviyye fî kırâati's-sebi'l-mervîyye: Ebu'l- Bukâ Ali b.

³¹ Kâtip ÇELEBÎ, *a.g.e*, I, 157.

³² Kâtip ÇELEBÎ *a.g.e.*, a. yer.

³³ Kahire: 1303/1885, 1326/1908.

³⁴ Kahire: 1311/1893, 1323/1905, 1351/1932

³⁵ Kahire:1315/ 1897.

³⁶ Süleymaniya Ktp. Âşir Ef. nr. 173-2, Bursa İnebey Yazma Eser Ktp., nr. 830, Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp., nr. 3096.

³⁷ Breslau: 1891.

Osman b. Muhammed b. el-Fâsîh (ö. 801/ 1398) tarafından yazılan ve kıraat ilmine dair bir Elfiyyedir.³⁸

8. Nazmu'd-dürerü's-seniyye fî's-sîreti'z-zekiyye³⁹: *ed-Dürer, Nazmu'd-dürer, Elfiyye fî's-siyye*, isimleriyle de bilinen eser, Zeynuddin el-İrâkî'nin Hazreti Peygamber'in hayatını, şemailini bin beyitle anlattığı bir diğer Elfiyye'sidir. Ülkemizde birçok yazma nüshaları bulunan eser⁴⁰ Rabat'ta yayımlanmıştır.⁴¹

Bu esere de pek çok şerh yazılmıştır. Şerhleri arasında Muhammed Abdu'rrauf el-Münâvî'nin *el-Ucâletu's-seniyye alâ Elfiyyeti's-siretun-nebiyye'si*⁴², Uchurî'nin *Şerhu Nazmi'd-dürerü's-seniyye fî's-sîreti'z-zekiyye'si*⁴³ ve İbn Haim'in *el-Gureru'l-mudîe'si*⁴⁴ zikredilebilir.

9. Elfiyyetü'l-İrâkî fî Garîbi'l-Kur'an:⁴⁵ Zeynuddin İrâkî'nin Kur'an-ı Kerim'deki bazı garîb kelimeleri alfabetik sıraya göre alıp açıklayan bu manzum eseri bin beyitten oluşmaktadır ve Abdulaziz ed-Dîrînî'nin Usûl-ü tefsire dair *et-Teysîr fî ilmi't-tefsir* adlı manzum eserinin kenarında *Tefsîr-u elfâzi'l-Kur'an* adıyla yayımlanmıştır.⁴⁶ Ayrıca Suyûtî'nin *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim'inin* kenarında

³⁸ Kâtip ÇELEBÎ, *a.g.e., a. yer.*

³⁹ Serkis, *Mu'cemu matbûâtü'l-arabiyye ve'l-muarrabe*, Kum: Matbaatü Behmen 1275/ 1795, II, 1318.

⁴⁰ Süleymaniye Ktp. Âşîr Efendi nr. 279, Şehid Ali Paşa nr. 2447, 2757, Ayasofya nr. 4789, Esat Eendi nr. 273, Laleli nr. 1997, Reiu'l-küttâb Mustafa Efendi nr. 114, Çorlulu Ali Paşa nr. 443, ayrıca İstanbul Üni. Ktp. Nr. 4117, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa nr. 1116, Kayseri Raşit Efendi nr. 223 kütüphanelerinde bulunmaktadır.

⁴¹ İbn Hacer, *el-Mecmau'l-müesses*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, (thk. Yusuf Abdurrahman Mar'aşlı), 1994, II, 183, naşirin dipnotu nr. 748.

⁴² İsmail el-Ensâri'nin tahkikiyle, Riyad'ta basılmıştır. 1389/1969 Bu eser, 37 Çorum İl Halk Ktp. Nr. 1230 el-Fütuhâtü's-sübhaniyye adıyla kaydedilmiştir.

⁴³ Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa nr. 1900, Kayseri Raşit Efendi Ktp. Nr. 216.

⁴⁴ Brockheman, *GAL*, Leiden: 1937- 1942, II, 78; suppl., II, 70.

⁴⁵ Serkis, *Mu'cemu matbûâtü'l-arabiyye ve'l-muarrabe*, II, 1318.

⁴⁶ KANDEMİR M. Yaşar, "İrâkî" md., *DİA*, XIX, 120.

yayımlanmıştır.⁴⁷ Ülkemizde yazma nüshaları bulunmaktadır.⁴⁸

10. Elfiyye li'l-ulûmi'l-aşere: *Manzûme fî'l-ulûm* adıyla da anılan eser, Ebu'l- Velid Muhibuddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud es-Sakafî el-Halebî (ö.815/1412) tarafından yazılmıştır. Eser, tasavvuf, usûl-ü fıkıh, nahiv, mantık, belâgat, ferâiz, tıp, usûlu'd-din, icmâ ve sîretu'r-resul olmak üzere on ilmi konu alan recez bahrinde 1000 beyitlik manzumedir. Tamamı Berlin Staatsbibliothek nüshasında⁴⁹, bazı bölümleri ise çeşitli mecmualar içinde günümüze intikal etmiştir. Eserin ferâiz, belâgat, siyer bölümleri şerh edilmiştir. a) Feraiz Bölümü; Ebu'l-fazl İbnu's-Şihne ve İbnu Halel el-Basrî diye tanınan Ahmet bin Abdullah el-Heyâbi tarafından şerh edilmiştir. b) Manzume fî ilmi'l-belâga (*Urcûze fî'l meânî vel beyân ve'l-bedî, el-Urcûzetu'l beyâniye, Miyelu'l meyâni ve'l beyân*) adlı bölümün şerhleri şunlardır; Muhibuddin Muhammed bin Davud el-Ulvânî el-Hamevî, Şerhu Manzumetu İbnu's-Şihne el-Halebî fî ilmi'l meânî ve'l-beyân, Şemsettin Muhammed bin Mahmud el-Ömerî et-Trablusî, *Dureru'l-ferâidi'l-müstahsene fî şerhi Manzumeti İbnu's-Şihne*, Necmettin El-Gazzî *Mevâhibu'r-rahman ala'l-mieti'l-meânî ve'l-beyân*, Mansur bin Ali es-Sutûhî *el-Ezherî ed-Dureru'l müdevreze fî şerhi'l-Urcûze*, İbni Kenan Nisarî'n-nizam fî şerhi *Manzûmetu İbnu's-Şihneti'l-Hümâm*, c) Siyer bölümü; Torunu Serüyiddin İbnu's-Şihne tarafından *Şerhu Manzumetu'l Halebiyye fî's-sireti'n-nebeviyye*.

11. Elfiyye fî'l-ferâiz: Kadı Muhibuddin Muhammed b. Şihne el-Halebî (ö.815/1412) tarafından yazılan eser Ferâiz konusunu ele almaktadır.⁵⁰

12. Elfiyye fî usûli'l-fıkıh: *en-Nubzetu'l-Elfiyye fî usûli'l-fıkhiyye* ismiyle de bilinen eser, Ebû Abdullah Şemsuddin Muhammed b. Abduddâim b. Musa el-Birmâvî el-Askalânî eş-Şâfiî (ö. 831/1427) tarafından kaleme alınmıştır. Bu eser isminden de

⁴⁷ Kahire: 1345/ 1926.

⁴⁸ Amasya Beyazıt İl Halk Ktp., nr. 1401.

⁴⁹ Wetzstein'sche Sammlung nr. 1591'de katalog nr 1820, 3022, 4413, 4718, 4865, 5186, 6307, 6759, 7255, 9588.

⁵⁰ Kâtip ÇELEBÎ, *a.g.e.*, I, 157.

anlaşılaçağı üzere fıkıh usulü sahasında yazılmıştır.⁵¹ Şah Velîyullah ed-Dehlevî bu Elfiyye'yi, benzeri daha önce kaleme alınmamış, çok güzel, son derece hoş bir fıkıh usulü kitabı olarak nitelendirmiştir. Eser, fıkıh usulünün pek çok meselesini ihtiva etmekte ve teknik bilgiler vermekte, büyük ölçüde Zerkeşî'nin *Kitâbu'l-bahr'ına* dayanmaktadır.⁵²

13. Elfiyyetü't-tayyibe: *Tayyibetu'n-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr* adıyla da bilinen eser, Ebu'l-Hayr Şemsuddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf el-Cezerî (ö.833/1429) tarafından yazılmıştır. Büyük bir kıraat ve hadis âlimi olan İbnu'l-Cezerî, Elfiyye'sini, yine kendisinin kaleme aldığı *Tayyibetu'n- Neşr fi'l- kirâati'l-aşr* isimli eserini 799/ 1397 yılında manzum hale getirmesiyle oluşturmuştur. Eser 1019 beyitten oluşmuştur. Çeşitli kütüphanelerde pek çok nüshası bulunan eserin çeşitli baskıları da yapılmıştır.⁵³

Takrîbu'n-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr, en-Neşr'in talebelere kolaylık sağlamak üzere kaleme alınan muhtasarı olup on imamın kıraati, ikişer râvi ile her râvinin ikişer tariki sınırları içinde ele alınmıştır.

14. Elfiyye: Esiruddin Muhammed b. Ömer el-Husûsî el-Kâhirî eş-Şâfiî (ö.843/1439) 'ye ait bin beyitlik bir urcûzedir.⁵⁴

15. Elfiyye fi'l-meânî ve'l-beyan: eş-Şeyh Burhaneddin İbrahim b. Muhammed el-Kabâkibî el-Halebî (ö.850/1446) tarafından yazılan ve belâgat ilmini konu alan bir eserdir. Müellif eserine bir de şerh yazmıştır.⁵⁵

16. Ravzatu'r-râ'iz fî ilmi'l-ferâ'iz: Tâcuddîn Abd el-Vahhâb b. Ahmed İbn

⁵¹ Kâtip ÇELEBÎ, a.g.e., a. yer.

⁵² Dehlevî, *Bustânu'l-muhaddisîn*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, 212.

⁵³ Hasan et-Tûhî'nin tahkikiyle, Kahire 1282/1865, 1308/1890, 1307/1889, 1308/1890. Ali Muhammed ed-Dâbba'nı tahkikiyle, Kahire 1354/1935.

⁵⁴ Kâtip ÇELEBÎ, *Keşfu'z-zunûn*, I, 61.

⁵⁵ Kâtip ÇELEBÎ, a.g.e., I, 157.

Arabşah ed-Dimaşkî (ö.901/ 1496) tarafından yazılan eser feraize dairdir.⁵⁶

17. Tuhfetu'l-ibâd fîmâ yecib mine'l-itikad: Mühibuddin Ebu'l-Fazl Muhammed b. Ahmed es-Safedî ed-Dimeşkî (ö. 905/ 1500) tarafından yazılan eser itikat konularını ele alır.⁵⁷

18. Elfiyye fi'l- arûz: Ebu'l- Beki Muhammed b. Ali b. Halef el Ahmedî (ö. 909/ 1503) tarafından yazılan eser, arûzla ilgilidir.

Müellifin mantika dair *el-Elfiyye fî nazmi İsagoji* adlı bir eseri daha vardır.

19. Elfiyye fi'n-nahv ve't-tasrif ve'l-hat: Celaleddin Abdurrahman b. Ebûbekir es-Suyûtî (ö.911/1505). Bu Elfiyye'de İbni Malik ve İbni Mu'tî'nin *Elfiyye*'lerini cem eden Suyûtî eserine *el-Ferâide* ismini vermiştir. Sonra eserini şerh etmiş ve buna *el-Metâliu's-sâide* ismini vermiştir.⁵⁸

20. Elfiyye fi'l-fıkh: Zeynuddin b. Ali el-Âmilî el-Cübbâî (ö. 966/ 1558) tarafından yazılan eser fıkıh usûlü konusundadır.⁵⁹

21. Ğâyetu'l-vatar fî ilmi's-siyer: Abdurrahman el-Fâsi (ö. 1096/ 1684) tarafından kaleme alınmış siyer konulu bir Elfiyyedir.⁶⁰

22. Umdetü külli fâriz Elfiyye fil ferâiz: Salih b. Hasan b. Ahmed b. Ali el-Buhûtî (ö. 1121/ 1709)'ye ait bu eser ferâiz ilmiyle ilgilidir.⁶¹

23. Elfiyye fî Fıkhı's-Şâfiyye: Salih b. Hasan b. Ahmed b. Ali el-Buhûtî (ö.

⁵⁶ Manisa İl Halk Ktp. Nr. 1438, 40 varak.

⁵⁷ Manisa İl Halk Ktp. Nr. 2985-7. Eser 15 satırlı 10 varaktan oluşmaktadır.

⁵⁸ Kâtip ÇELEBÎ, *a.g.e.*, I, 157.

⁵⁹ 53 El-Amin Hasan, Famous Shi'ite Jurists and Traditionalists, [http:// Famous Shi'ite Jurists and Traditionalists/Imam Reza.net](http://FamousShi'iteJuristsandTraditionalists/ImamReza.net), erişim:18.01.2006.

⁶⁰ KETTÂNİ, *Fihrisü'l-fehâris*, (thk. İhsan Abbas), Beyrut: el-Garbu'l-İslâmî, 2.Baskı, 1402/ 1982.

⁶¹ İsmail Paşa, *İzahu'l-meknûn*, Beyrut: Daru'l-İhyâi't-Türasi'l-Arabiyye, ts., II, 123. Konya Karatay Yusufağa Ktp. Nr. 4821-2.

1121/ 1709). Eser Şafî fikhına dairdir.⁶²

24. Elfiyyetü's-suğrâ: Eser, *ed-Durretü'l-masûna fî ulemâi ve sulehâi Bûna* ismiyle de anılır. Eser, Ebû Abbas Ahmed b. Kasım b. Ebu Abdullah Muhammed el-Bûnî (ö. 1139/ 1726)' ye aittir. Müellifin 3000 beyitlik bir de *Elfiyyetü'l -Kübrâ'sı* vardır. Bu iki Elfiyye'de müellif, hocalarını tanıtmıştır.⁶³

25. Elfiyyetu't-tasavvuf: *Elfiyyetü'l-vefiyye li's-sâdeti's-sûfiyye* ismiyle de bilinen eser, Kutbuddîn el-Bekrî (ö.1162/1749) tarafından yazılmıştır. İsminden de anlaşılacağı üzere bu eser, tasavvuf ilmini konu edinmiştir.

26. Elfiyyetü's-sened: Eser, Murteza ez-Zebîdî tarafından (ö.1198/ 1783) yazılmıştır. Eser 1500 beyitten oluşmakta ve isnat konularını ele almaktadır.⁶⁴

27. Elfiyye fî ulûmi'l-edeb: Eser, Ahmet b. Süleyman et-Tarablusî (ö.1275/ 1858) tarafından yazılmıştır.⁶⁵

28. Elfiyye fî'l-mantık def'u ihâm el-ıztırab an âyâtî'l-kitâb: İmam Muhammed el-Âmin eş-Şankî (ö. 1393/ 1973) tarafından yazılan eser akaid konusundadır.⁶⁶

29. Elfiyye fî'l- fikh: Şems el-Hulvânî tarafından yazılan bu eser, fıkıh usulüne aittir.⁶⁷

30. Elfiyye fî'l-ferâiz ve nazmu'l-Kâfî: Eser, Şems el-Hulvânî tarafından

⁶² CEBERTî, Abdurrahman b. Hasan b. İbrahim, *Tarihu acaibi'l-asar fi't-teracim ve'l-ahbar*, Bulak: 1297/ 1879, I, 59.

⁶³ Kettânî, *a.g.e.*, I, 237, 238.

⁶⁴ Kettânî, *a.g.e.*, I, 199.

⁶⁵ Kettânî, *a.g.e.*, I, 125.

⁶⁶ Julaymî, İbn Abbas, Biographies Imaam Muhammed al-Amin ash-Shanqeetee, <http://www.al-Manhaj.com/ Imaam Muhammad Al-Ameen Ash-Shanqeetee.html>, erişim:18.01.2006.

⁶⁷ Ceberti, Abdurrahman, *a.g.e.*, I, 122.

yazılmış ferâizle ilgili bir eserdir.⁶⁸

II. HADİS USÛLÜ İLMİNDE ELFİYYE'LER:

A. Ortaya Çıkışları

Bilindiği kadarıyla hadis usûlünde kaleme alınan ilk Elfiyye Irâkî'ye (ö.806/1302) ait olup 768/1366 yılında tamamlanmıştır. Ayrıca Suyûtî'ye (ö.911/1505) ait başka bir Elfiyye daha bulunmaktadır ki eserin telifi 881/1476 yılında bitirilmiştir. Bu iki Elfiyye dışında Hadis usulü sahasında yazılan bir başka Elfiyye tespit edilememiştir.

Buna göre hadis usûlü konusunda telif edilen ilk Elfiyye, bu türün ilk müellifi olan eş-Şeyh Zeynüddin Yahya b. Abdulmu'tî en-Nahvî (ö.628/1230) tarafından nahiv ilmine dair yazılan *ed-Dürretü'l-Elfiyye'den* yaklaşık bir buçuk asır sonra ortaya çıkmıştır.

B. Telif Gayeleri

Yukarıda belirtildiği gibi Elfiyye türü manzum eserler yazıldıkları ilim sahasında, insanlara o ilmin konularının kolay, kalıcı ve güvenli biçimde ezberlenmesi, ezberletilmesi ve genel bir bakış açısı kazandırılması, böylece yazıldıkları ilim dalına vukufiyet sağlanması amacıyla yazılmışlardır. Mesela tezimize konu olan Irâkî'nin Elfiyye'sinin giriş bölümünde müellif eserinin telif amacını şöyle beyan etmektedir:

"نظمها تبصرة للمبتدى و تذكرة للمنتهى والمسنود"

"Eğitime yeni başlayanlar için bakış açısı kazandırsın, ezberlemeyi bitirenler için de bir hatırlatıcı olsun diye nazmettim."

C. Muhtevâları

Elfiyye'ler yazıldıkları ilim sahasındaki önemli usul bilgilerini içerirler. Bu prensibe uygun olarak hadis ilim sahasında kaleme alınan Irâkî ve Suyûtî'nin

⁶⁸ Ceberti, Abdurrahman, a.g.e., a. yer.

Elfiyye'lerinin muhtevaları da hadis usul ilminin temel konularını ele alır. Nitekim Suyûtî, eserinin giriş bölümünde muhtevasını şöyle açıklamaktadır:

و هذه ألفية تحكي الدرر
منظومة ضمنتها علم الأثر

“Bu Elfiyye, hadis usulü ilmini kapsayan, onun güzelliklerini anlatan manzum bir eserdir.”

Elfiyye'ler hadis usul ilminin yalnız birkaç önemli konusuna değinmeyip özet olarak usul konularının tamamına yakın bir kısmını, bin beyit halinde ele alırlar. Muhtevalarında yer alan belli başlı konular şunlardır:

Hadis'in tanımı ve kısımları: Sahih, hasen ve zayıf hadisler; merfû, mevkuf ve maktû hadisler; mevsûl, munkatı ve mu'dal hadisler; mürsel, muallâk, muanan, müdelles, şaz, mahfuz, münker, ma'ruf ve metruk; fert, garib, aziz, meşhur, müstafiz, mütevatir hadisler. Muztarip, maklub, müdrec ve mevzu hadisler ile bunlarla ilgili meseleler.

Rivayeti kabul ve red olunan raviler, cerh ve tadil mertebeleri, tahammülü'l-hadis ve kısımları; hadislerin yazılması, korunması; muhaddisin ve hadis talebesinin uyması gereken kurallar; âlî ve nâzil isnadlar; müselsel, garîbul hadis konuları, musahhaf, muharref, nâsih ve mensuh konuları; hadislerde görülen ihtilaflarla ilgili meseleler.

Sahabe ve tabiun bilgisi ve onlardan hadis rivayeti, akranların, baba ve oğulların birbirlerinden rivayetleri, isimler, künyeler ve lakaplar; ravilerin tabakaları, sika ve zayıf olanların tanınması; memleketlerinin bilinmesi ve bunlara dair meseleler.

D. Usul Eserleri İçindeki Yerleri

Bilindiği gibi hadislerin sened ve metin durumlarını anlamaya imkân veren bir takım kaideler ilmi olan hadis usûlü, İslam'ın ilk günlerinden itibaren Müslümanların bulup geliştirdiği ilmî bir disiplin olup konusu, ret ve kabul açısından sened ve

metindir.⁶⁹

Hadisleri tespit, ret ve kabule esas teşkil eden kaideler, önceleri müstakil kitaplarda toplanmış değildi. Bu kaidelerin uzmanlarca biliniyor ve uygulanıyor olması yeterli görülmekteydi. Daha sonraları müstakillen olmasa da bunların bir kısmı külli nitelikli farklı muhtevalı bazı eserlerde yer almaya başladı. Mesela, İmam Şafii'nin (ö. 204/ 819) *Risâle*'si, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/ 855) kendisine sorulan suallere verdiği cevaplar, Müslim'in (ö.261/ 874), *Sahih*'ine yazdığı *Mukaddime*, Ebû Davut'un (ö. 275/ 888) Mekkeliler'e yazdığı mektup, Tirmizî'nin (ö.279/ 892) *Câmi*'i ve sonundaki *Kitabu'l-ilel*'i, Buharî'nin (ö. 256/ 870) üç tarihi, hadis usûlü kaidelerinin müstakil olmayan ilk kaynakları arasında sayılabilir.⁷⁰

Bilindiği kadarıyla hadis usûlü konusundaki müstakil eserler, Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdirrahman b. Hallâd er-Râmahurmûzî'nin (ö.360/ 971) *el-Muhaddisu'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'i*'nin telifiyle başlamış, daha sonra Hâkim Ebû Abdullah en-Neysabûrî'nin (405/1014) *Ma'rifetu ulûmi'l-hadis*'i, Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (ö.430/ 1038) *el-Mustahrec*'i, Hatib el-Bağdâdî'nin (ö. 463/ 1071) *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*'si, Kâdî İyaz'ın(ö. 544/ 1149) *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-sema'sı*, Ebû Hafs Ömer b.Abdilmecid el-Meyâncî'nin (ö.580/ 1184) *Mâ lâ yese'u'l-muhaddise cehlüh* eserleriyle devam etmiş, İbnu's-Salah (ö. 643/ 1245)'ın *Ulûmu'l-hadis*'i ile birlikte hem zirveye ulaşmış hem de yeni bir aşamaya geçmiştir. Bu eser daha sonraki dönemde usul edebiyatının vazgeçilmez kaynağı haline gelmiş ve büyük ölçüde, hatta bazen tamamen esas alınmıştır. Bu nedenle eser, ihtisar, manzum, şerh, haşiye, nüket gibi değişik türde ilmi faaliyetlere konu ve kaynaklık etmiştir.⁷¹ Nitekim konumuzun esasını oluşturan Irâkî'nin *Elfiyye*'si de İbnu's-Salah (ö.643/ 1245)'ın *Ulûmu'l-hadis*'inin 1000 beyit içinde nazma çekilmesiyle yazılmış bir eserdir.

Elfiyye'ler, usul eserleri içinde bir tür teşkil etmekten ziyade, hadis talebelerinin usul öğretiminde başvurdukları en önemli ders kitapları, her zaman ezberlerinde

⁶⁹ ÇAKAN, İ. Lütfi, *Hadis Usûlü*, 16.

⁷⁰ ÇAKAN İ. Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. Baskı, 1996, 190,191.

kayıtlı olarak gerektiğinde kolaylıkla başvurabildikleri temel kaynakları olmuşlardır.

E.Elfiyye'ler Ve Müellifleri

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla, Hadis usulü edebiyatında yazılmış iki adet Elfiyye vardır. Bunlar:

1. Elfiyyetu'l-hadis: Zeynüddin Ebu'l-Fadl Abdurrahim b. el-Hüseyin el-İrâkî'ye ait olan Elfiyye'dir. Tezimizin ikinci bölümünde bu eseri ayrıntısıyla tanıtacağız.

2. Elfiyyetu'l-hadis: Celaleddin es-Suyûtî tarafından yazılan *Elfiyye*'dir.

İkinci bölümde özel olarak ele alacağımız İrâkî'nin *Elfiyye*'sini şimdilik bir tarafa bırakarak Suyûtî'nin *Elfiyye*'si hakkında tanıtıcı mahiyette genel bilgi vermeyi uygun görüyoruz.

Eser, *Nazmu'd-dürer, Elfiyyetü'd-dürer fî ilmi'l- eser, el-Elfiyye fî mustalahi'l-hadis, Elfiyyetu's-Suyûtî* adlarıyla da anılır. Suyûtî, eserini 5 günde kaleme almış ve 10 Rebiülahir 881/ 8 Ağustos 1476 Perşembe günü tamamlamıştır.⁷² Eser, 70 bölüm ve 994 beyitten oluşmaktadır. Müellif, Elfiyye'sini kapsam, özet ve düzen yönünden İrâkî'nin Elfiyye'si ile kıyaslamıştır. Kendi Elfiyye'sini daha üstün gören müellif, İrâkî'yi eseri dolayısıyla hayır dua ile yâd etmiştir.⁷³ Buna rağmen İrâkî'nin Elfiyye'si daha meşhur olmuş, Hadis usulünde Elfiyye denilince ilk akla gelen, ilim çevrelerince daha çok üzerine çalışmalar yapılan eser ünvanını kazanmıştır. Bununla birlikte Suyûtî'nin Elfiyye'si de önemli şerh ve haşiye çalışmalarına konu olmuştur. Bir kısmı bizzat müellif Suyûtî'ye ait olan bu çalışmaların belli başlıları şunlardır:

a. Nazmu'd-dürer fî İlmi'l-eser urife bi Elfiyyeti'l-hadis: Suyûtî'nin bizzat

⁷¹ ÇAKAN İ. Lütfi, a.g.e., a.yer.

⁷² Suyûtî, *Elfiyye*, 146, (988- 990. beyitler).

⁷³ Suyûtî , a.g.e., 3, (3- 5. beyitler).

kendi eserine yazdığı şerhidir. Eser matbudur.⁷⁴

b. El Bahrü'l-lezî zehar fî şerhi Elfiyyeti'l- eser: Suyûtî'nin bu şerhi de matbudur.⁷⁵

c. Şerhu Elfiyyeti's-Suyûtî fî'l-hadis: Muhammed b. Ali b. Âdem b. Musa Asyubî Vellubî tarafından yazılan *eser İs'afu dav'i'l-vatar bi- şerhi Nazmi'd-dürer fî ilmi'l-eser* olarak da bilinir.⁷⁶

d. İstiksâu'l-eser bi manzumeti ilmi'l-eser: Muhammet b. Abdullah eş-Şa'râvî (ö. 1035/ 1625) tarafından yazılan bir şerhidir.

e. Menhecü zevi'n-nazar bi şerhi Elfiyyeti'l-eser: Muhammed Mahfuz b. Abdullah et-Tirmisî (ö. 1329/ 1911).

f. Haşiye alâ Elfiyyeti's-Suyûtî: Salih el-Fellânî.

g. Elfiyyetu's-Suyûtî fî ilmi'l- hadis: Ahmet Muhammed Şakir tarafından yazılan Suyûtî şerhidir.

⁷⁴ Kahire: Matbaatu'l-Bosfor, 1332/ 1913. Kahire: Matbaatu Mustafa Muhammed, 1951. Dımeşk: Ahmed b. Yusuf Kadiri tahkikiyle 2000 yılında basılmıştır.

⁷⁵ Ebû Enes Enis b. Ahmed b. Tahir el-Endunûsî'nin tahkikiyle Medine'de 1420/ 1999 yılında basılmıştır.

⁷⁶ Bu şerh Medine'de 1414/ 1993 yılında basılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM
İRÂKİ VE ELFİYYESİ

Bir eserin daha iyi ve doğru okunup tahlil edilebilmesi için öncelikle müellifinin şahsi, ilmi, fikri hayatının iyi bilinmesi gerektiği düşüncesiyle burada Elfiyye'ye geçmeden önce müellifi Irâkî hakkında tanıtıcı genel bilgiler vermeyi faydalı görüyoruz.

I. IRÂKÎ

A. Hayatı

1. Adı

Adı: Abdurrahim.

Künyesi: Ebu Abdullah.

Lakabı: Zeynuddin.

2. Nesebi

Nesebi: el-Hüseyin b. Abdurrahman b. Ebûbekir b. İbrahim.

Nisbesi: Râzinânî el-Mihrânî el-Mısırî eş-Şâfiî el-Irâkî el-Eserî.

Babası küçük yaşta Irak'tan Mısır'a göç ettiğinden, Irak asıllı olduklarını belirtmek amacıyla Irâkî, yine ailesinin Irak'ta ikamet ederken bulunduğu şehir olan Erbil yakınlarındaki Râznân Kasabası'na nisbeten Râznânî,⁷⁷ babası Mısır'da Kahire kenarına bulunan ve Nil Nehri kıyısında yer alan Menşetü'l-Mihrânî'ye yerleşmesi ve Irâkî'nin burada doğması sebebiyle de el-Mihrânî nisbesini almıştır.

Bu nisbelere ilaveten Irâkî, Mısır'da doğup büyüdüğü için el-Mısırî, Şâfiî

⁷⁷ Bu kasaba coğrafi konum itibariyle kuzeyde Cizre ve Güneydoğu Anadolu, doğuda İran, batıda Sahra ve güneyde İran Körfeziyle sınırlanmıştır.

mezhebine mensubiyetinden dolayı da eş-Şâfî nisbeleriyle de anılır.

el-Eserî nisbesinin verilmesi de onun daha ziyade hadis ilmiyle iştiğalinden dolayıdır. Bu nisbe, “eser” e mensup/ eserci manasına gelen bir ismi mensup olup genel olarak, hadis ve haber terimleriyle eş anlamlı olarak kullanılan eser teriminin Horasan fakihleri ıstılahında kazandığı manaya göre⁷⁸, muhaddis/ hadisçi demektir. Çünkü Horasan fakihleri, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahabeden gelen nakillere umumi manada eser, hadis ilmiyle meşgul olanlara da eserî derler.⁷⁹

3. Doğumu Ve Yetiştirilmesi

Irâkî, Mısır’da Kahire yakınlarında ve Nil Nehri kıyısındaki Mihranî Kasabasında 21 Cemaziyelevvel 725/ 5 Mayıs 1325 yılında doğmuştur.⁸⁰

Ona “Abdurrahim” ismi, küçük yaşlarda hizmetinde bulunduğu Şeyh Takiyyüddin el-Kanâî (ö. 744/ 1343) tarafından, büyük dedesi Şeyh Abdurrahim el Kanâî’ye (ö. 692/ 1292) hürmeten vermiştir.⁸¹

Irâkî henüz üç yaşındayken babasının vefatıyla yetim kalmasının ardından babasının yakın arkadaşı eş-Şeyh Takiyyüddin el-Kanâî’nin yanına yerleşmiş ve onun yanında büyümüştür.

4. Yetiştirildiği Coğrafi, Sosyal Ve Kültürel Çevre

Mısır’da Kahire yakınlarında ve Nil Nehri kıyısında bulunan Menşcetü’l-Mihranî’de doğup büyüyen Irâkî, babasının vefatı üzerine kendisine bakma görevini üstlenen babasının yakın arkadaşı eş-Şeyh Takiyyüddin el-Kanâî sebebiyle ilmi bir sosyal çevrede yetişmiş, küçük yaşlarda devrinin birçok önemli ilim adamıyla

⁷⁸ Horasanlılar eser kelimesini sahabe ve tabiun tabakasından olanların sözleri için kullanırlar.

UĞUR Mücteba, *a.g.e.*, 83

⁷⁹ UĞUR Mücteba, *a.g.e.*, 83.

⁸⁰ İbnu’l Cezerî, *Gâyetu’n-nihâye*, Beyrut: 3. Baskı, 1982, I, 382

⁸¹ Suyûtî, *Tabakâtu’l-huffâz*, Beyrut: Daru’l-Buhûsu’l-İlmiyye, 1983, II, 543.

tanışmış ve derslerine katılmıştır.

5. Görev Hayatı

İmamlık, hatiplik, vaizlik, müderrislik ve kadılık gibi görevlerde bulunan Irâkî, 788/1386 yılından itibaren üç yıl beş ay süreyle kadılık yaptığı Medine’de, bu dönemde barış ve huzur hüküm sürmüştür. Kadılık görevinden azledilince Kahire’ye dönmüştür. Öğrencisi İbni Hacer, 796/1393 senesinde Medine’de dört yüzden fazla imla meclisinde Irâkî’nin öğrenciliğini yaptığını ve bu meclislerin büyük çoğunluğunda derslerini ezberden verdiğini söylemekte, Suyûtî de onun imlâ meclislerinden övgüyle bahsetmektedir.⁸²

Sehâvî, Irâkî’nin 795/1392 senesinden vefatına kadar (806/1403) imlâ meclisleri akdederek hadis dersleri verdiğini bu derslerde öncelikle, değişik hadis meselelerine temas ettikten sonra Nevevî’nin Erbaîn, daha sonra da sırayla Rafîî’nin Emâlî’sini ve Hâkim’in Müstedrek’inin Kitabı’s-salât bölümüne kadar olan kısmını 301 mecliste, 116. Meclisin başından 416. Meclisin sonuna kadar, imlâ ettirdiğini belirtir.⁸³

Irâkî, Medine’deki kadılık vazifesinden ayrılıp Kahire’ye döndükten sonra (791/1388) Kâmilîyye Medresesi Dâru’l-hadisinde hadis dersleri okutmuş⁸⁴, ayrıca Zâhiriyye Medresesi Dâru’l-hadisi ile İbni Tolun ve Fazılıyye Medresesinde hadis dersleri vermiştir.⁸⁵

6. Vefatı

Irâkî, 2 Şaban 806/ 20 Şubat 1423 çarşamba gecesi, 81 yaşında Kahire’de vefat etmiştir.

Vefatına çok üzülen öğrencilerinin ona ithafen yazdıkları mersiyyeler içinde en meşhuru İbn Hacer (ö. 852/1449) ’in yazdığı mersiye dir.

⁸²Suyûtî, *Tedribu’r-râvî*, Kahire, 1385/ 1966, II, 139.

⁸³Sehâvî, *ed-Davu’l-lâmi’ li ehli karni’t-tâsi*, Beyrut: ts., II, 174.

⁸⁴ Suyûtî, *Hüsnü’l-Muhadara*, Dâru’l-İhyâi’l-Kütübü’l-Edebiyye, 1976, II, 262.

⁸⁵ Şevkânî, *el-Bedru’t-tâli*, I. Baskı, 1348/ 1929, I, 355.

O, bu mersiye'nin bir bölümünde merhum Irâkî'yi şöyle diyerek övmektedir:

رحمة الله للعراقي تترى

حافظ الارض حبره اتفاق

إنني مقسم إليه صدق

لم يكن في البلاد مثل العراقي

“Allah Irâkî'ye bolca rahmet eylesin; O ittifakla yeryüzünün hafızıdır,

Doğru söylediğime yeminle şahidim ki yeryüzünde onun gibisi bulunmaz.”

Vefatına yakın günlerde, Mısır'da baş gösteren kıtlık dolayısıyla yağmur duasına çıkılmış ve ısrarla Irâkî'den dua etmesi istenmiş, yaptığı duadan sonra Allah Teâla bereket ihsan etmiş ve bol miktarda yağmur yağmış, hatta aşırı yağıştan dolayı Nil Nehri taşmıştır. İşte bu yağmur duasından birkaç gün sonra Irâkî Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.⁸⁶

B. İlim Hayatı

1.Tahsili

Irâkî üç yaşındayken babasının vefatı üzerine babasının arkadaşı eş-Şeyh el-Ârif billah Takiyyüddin el-Kanâî'nin yanına yerleşmiş ve burada daha sekiz yaşındayken Kuran-i Kerim'i hıfzetmiştir.⁸⁷

Daha sonra Kıraat ve Arapça ilimlerini öğrenmeye başlamış, Şeyh Nâsirüddin Muhammed b. Sem'ûn (ö. 737/1337), Burhaneddin İbrahim b. el-Ecîr er-Raşîdî (ö. 749/ 1348) , Ebû Abbas Şihabuddin Ahmed b. Yusuf b. Abduddâim el-Halebî es-Semîn (ö. 756/ 1355), es-Sirâceddin Ömer b. Muhammed ed-Demenhûrî'den (ö. 765/ 1363) kıraat ve Arapça dersleri almıştır.⁸⁸ Kıraat ve Arapça ilimlerinde kendini yetiştirmiştir.

⁸⁶ Irâkî Zeynuddin, *et-Tebşira ve't-tezkira*, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts., 16.

⁸⁷ Irâkî Zeynuddin, a.g.e., 10.

⁸⁸ Irâkî Zeynuddin, a.g.e., a.yer.

Çeşitli ilimlerde okutulan belli başlı metinler kapsamında Ebû İshak eş-Şirâzî'nin (ö. 476/ 1083) Şâfiî fikhına dair et-Tenbîh adlı kitabını ezberlemiştir.⁸⁹

Hayatının seyrini değiştiren en önemli hadise, 12 yaşındayken (737/1336) İbn Cemâa diye bilinen Ebû Ömer İzzeddin Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim el-Kinânî el Hamevî (ö. 767/1366) ile karşılaşmasından sonra gerçekleşmiştir. İbni Cemâa, ondaki ilim öğrenme aşkını, zekâsını ve başarısını gördükten sonra, lügat ve kıraat ilimlerinden daha önemli bir sahada çalışması gerektiği hususunda onu ikna ederek hadis ilmine sevk etmiştir.⁹⁰

Irâkî'nin ilk hadis hocası, Şihabuddin Ahmed b. Ebu'l-Ferec İbn Bâbâ'dır. Ancak bu alandaki esas ilmi 17 yaşına gelince Alaaddin et-Türkmânî el-Hanefî'den (ö. 750/ 1349) almaya başlamıştır. Sahih-i Buhârî'yi, Ali b. Şâhid el-Ceyş diye maruf olan Ebû Ali Abdurrahim Abdullah b. Yusuf el-Ensârî (ö.772/ 1370) den, Sahih-i Müslim'i Ebû Abdullah Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Abdulhâdi es-Salihî ed-Dimeşkî'den (ö. 744/1343) okumuştur.

Dımaşk'ta, Sahih-i Müslim'i altı mecliste, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ini de otuz kadar mecliste Muhammed b. İsmail b. Habbaz'a (ö. 756/ 1355) arzetti.⁹¹

Bu arada kendini fıkıh, usûl-i fıkıh, tefsir sahalarında da yetiştirdi.

Irâkî'nin kıraat ilimlerine karşı da derin bir ilgisi vardı. Büyük kıraat âlimi Abdurrahman b. Ahmed b. el-Bağdadî'den kıraat-ı seba'yı tam olarak okumuş, ayrıca Burhaneddin İbrahim er-Reşîdî (ö. 749/ 1358)'ye de kıraat-ı seba'yı okuyarak arzetmiştir.⁹²

⁸⁹ KANDEMİR M. Yaşar, "Irâkî"md., *DİA*, XIX, 118.

⁹⁰ KANDEMİR M. Yaşar, "Irâkî"md., a.g.e. a.yer.

⁹¹ FÂSÎ, Ebu't-Tayyib Takiyyuddin Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Hasenî. *Zeylu't-Takyîd fî ruvâti's-sünen ve'l-mesânîd*, (nşr. Kemal Yusuf el-Hût.) Beyrut, 1990II, 106.

⁹² İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, I, 382.

2. İlmî Seyahatleri

İrâkî, doğal olarak ilk önce memleketindeki âlimlerden dersler aldı. Daha sonra hem âli isnat elde etmek hem de memleketindeki âlimlerin sahip olamadıkları bilgileri öğrenmek gibi sebeplerle dönemindeki ilim merkezlerine seyahatlerde bulundu. Bu amaçla ilk seyahati (754/1353) yılında Dımaşk'a⁹³ yapan ve ardından Halep'e geçen⁹⁴ İrâkî, daha Hama⁹⁵, Hıms⁹⁶, Trablus⁹⁷, Safed⁹⁸, Ba'lebek⁹⁹, Nablus¹⁰⁰, Kudüs, İskenderiye, Mekke ve Medine¹⁰¹ gibi ilim merkezlerini bu amaçla dolaşmıştır.

İrâkî ilim tahsili amacıyla 36 kadar şehre seyahat etmiştir. Bu kadar seyahat yapmasının sebebi, elindeki bilgilerle yetinmeyip daha fazlasına ulaşma arzusu olmalıdır. Nitekim Peygamberimiz (s.a.s.)'in: "Rabbim ilmimi artır." duasını da çok tekrar ettiği söylenir.¹⁰²

İlim tahsili için seyahatlerde bulunan İrâkî gittiği yerlerde pek çok hocadan dersler almıştır. Bunların belli başlıları şunlardır;

⁹³ İrâkî Zeynuddin, *et-Tebsira ve't-Tezkira*, 11.

⁹⁴ İrâkî Zeynuddin, a.g.e. a.yer.

⁹⁵ Suriye'nin orta kesiminde Âsi Irmağı kıyısında yer alan bir şehirdir. MANTRAN Robert, "Hama" md., *DİA*, XV, 396.

⁹⁶ Suriye'de bulunan tarihi bir şehirdir. "Humus" md. Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi, Interpress Basın Ve Yayıncılık, ts., İstanbul, XI, 5421.

⁹⁷ Lüban'ın kuzeybatı kesiminde, Akdeniz kıyısında bulunan bir şehirdir. "Trablus" md. Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi, XXII, 11666.

⁹⁸ İsrail'de Taberi Gölü'nün kuzeybatısında bulunan bir şehirdir. "Safed" md. Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi, XIX, 10047.

⁹⁹ Lübnan'ın Bikâ Vadisinde Beyrut'a 86 km. mesafede yer alan tarihi bir şehirdir. BOSTAN, İdris, "Ba'lebek" md., *DİA*, V,9.

¹⁰⁰ Günümüzde Ürdün sınırları içinde bulunan tarihi bir şehirdir. "Nablus" md., Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi, XVI, 8504.

¹⁰¹ İrâkî Zeynuddin, a.g.e., 11.

¹⁰² İrâkî Zeynuddin, a.g.e. , 12.

3. Hocaları

İlim tahsiline kıraat ilmiyle başlayan Irâkî daha sonraları hadis ilmine yönelmiş ve devrin önemli hadis âlimlerinden dersler almıştır. Irâkî'nin ilk hadis hocası, Şihabuddin Ahmed b. Ebu'l-Ferec İbn Bâbâ'dır (ö. 799/ 1396). Daha sonra İbni Şâhid el-Ceyş'le (ö.778/ 1376) birlikte Alâüddin Ali b. Osman b. Mustafa et-Türkmânî el-Hanefî'den (ö. 750/1349) Sahih-i Buhârî'yi semâ yoluyla almıştır. Şam seyahati sırasında (754/1353) Takiyyuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Abdulkâfi es-Sübkî'den (ö.756/ 1355) ve Selahaddin Halil b. Keykeldî Alâî'den (ö. 761/1359) hadis dersleri almış, hocaları da onu zeki, anlayışlı ve hıfzı kuvvetli biri olarak tavsif etmişlerdir.

Daha sonra Irâkî'nin ilmî seyahatlerinde değişik şehirlere göre ilim aldığı hocaları şunlardır:

Kahire'de: Ali b. Ali b. Abdurrahim Abdullah b. Yusuf el-Ensârî (ö.772/ 1370), Ali Ebu'l-feth Muhammed b. Muhammed b. İbrahim el-Meydûmî (ö. 745/ 1344), Ebu'l-Kasım Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Seyyidünnâs (ö. 734/ 1334), Muhammed b. Ali el-Katrûvânî, Ebû Abdullah Nasıruddin Muhammed b. İsmail b. Abdulaziz b. İsa el-Melûk (ö. 756/ 1355), Fahreddin Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Miskin el-Mısırî (ö. 761/ 1359), Muhammed b. Abdullah b. Ebu'l-Berekât en-Nu'mânî, Ebu'l-Harem el-Kalânîsî (ö. 765/ 1363), Ali b. Muhammed b. Ebû Kâsım b. Ferhûn el-Ya'merî (ö. 746/ 1345) Muhammed b. el-Kasım el-Fârukî (ö. 767/ 1366), Muhammed b. İsmail b. Abdulaziz, Sencer b. Abdullah el-Cavlî (ö. 745/ 1344), Ali b. Ahmed b. Abdulmuhsin b. Rufa' (ö. 783/1381).¹⁰³

Ayrıca Mısır'ın değişik yörelerinde: Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Muhammed b. Abdulhâdî b. Abdulhamid İbni Kudâme el-Makdisî (ö. 744/ 1343), Ebubekir b. Ömer b. Ebu Muhammed b. Havlân b. Muzaffer el-Attâr (ö. 739/ 1338), Ahmed b. Muhammed er-Rassâs (ö. 760/ 1358), Muhammed b. Ahmed b. Ebîr-Rabî' ed-

¹⁰³ İbn Tağriberdi, *el-Menhelu's-Sâfi*, Kahire: Külliyyetu'l-Âdab, 1993, VII, 245,246.

Delâsî.¹⁰⁴

Mekke'de: Ahmed b. Kasım b. Abdurrahman el-Harâzî el Cezâirî (ö. 778/1377), Ebû Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Müslim Şihab el-Hanefî(ö. 785/1383) , Ahmed b. Ali b. Yusuf (ö. 771/ 1370), Halil b. Abdurrahman b. Muhammed.¹⁰⁵

Medine'de: Afîfu'd-din Abdullah b. Ahmed b. Muhammed et-Taberî (ö.760/ 1358).¹⁰⁶

Şam'da: Zeynuddin İbni Receb (ö. 795/ 1393), Muhammed b. Muhammed b. Abdülğanî el-Harrânî (ö. 741/ 1340), Şeyhu'l-İslâm Takiyyüddin es-Sübkî (ö. 755/ 1354), Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Habbâz el-Ensârî (ö. 756/ 1355), Seyfeddin Ebû Bekir b. Abdulaziz b. Ahmed b. Ramazan ed-Dımeşkî (ö. 757/ 1356), Fethuddin Ebu Zekerıyya Yahya b. Abdullah b. Mervan el-Fârikî (ö. 763/ 1361), İzzeddin Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. Ömer b. el-Hamevî (ö. 757/ 1356), Muhammed b. Muhammed b. Yakup b. Sabit el-Horasânî (ö. 773/ 1371).¹⁰⁷

Şam'da Salıhiyye Medresesinde: Şihabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah el-Mirdâvî (ö. 758/ 1356), Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Süleyman el-Makdisî (ö. 743/ 1342), Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Musa b. İbrahim b. Yahya eş-Şakrâvî (ö. 754/ 1352).¹⁰⁸

Halep'te: Süleyman b. İbrahim b. el-Matû'(ö. 744/ 1343), Cemaleddin b. İbrahim b. Şihab Mahmud b. Selman b. Fehd el-Halebî (ö. 760/ 1358).¹⁰⁹

¹⁰⁴İbn Tağrıberdi, *a.g.e.* a.yer.

¹⁰⁵İbn Tağrıberdi, *a.g.e.* a.yer.

¹⁰⁶İbn Tağrıberdi, *a.g.e.* a.yer.

¹⁰⁷İbn Tağrıberdi, *a.g.e.* a.yer.

¹⁰⁸İbn Tağrıberdi, *a.g.e.* a.yer.

¹⁰⁹İbn Tağrıberdi, *a.g.e.* a.yer.

Hama'da: Abdullah b. Davud b. Süleyman es-Sülemî.¹¹⁰

Hims'ta: Ömer b. Ahmed b. Ömer en-Nakî.¹¹¹ (en-Nakîbî)

Trablus'ta: Sadreddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir b. İyâş el-Hâbûrî (ö. 769/ 1367).¹¹²

Safed'de: öğrenim gördüğü hocaları; Ömer b. Hamza b. Yunus, Ahmed b. Muhammed el Abbasî.(ö. 788/ 1386)¹¹³

Ba'lebek'te: Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b. el-Hasan b. Amrûn (ö. 741/ 1340), Ahmed b. Abdulkarim b. Ebû Bekr, Muhyiddin Abdulkadir b. Ali b. Seb' b. Ali (ö. 761/ 1360).¹¹⁴

Nablus'ta: Ebû İshak İbrahim b. Abdullah b. Ahmed ez-Zeybâvî (ö. 772/ 1370), Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. Abdulmun'im b. Ni'me (ö. 749/ 1348).¹¹⁵

Kudüs'te: Kasım b. Süleyman el-Ezraî, Tahir b. Ahmed el-Makdisî, Hafız Selahaddin b. Halil b. el-Alâî.(ö. 761/1359)¹¹⁶

Gazze'de: Muhammed b. Salim b. Abdunnasır.¹¹⁷

İskenderiye'de: Muhammed b. Muhammed b. Ebu'l-Hüseyn b. Ebu'l-Leys, Muhammed b. Ahmed b. Hibetullah b. Yahya b. Ali el-Kuraşî (ö. 745/ 1344), Muhammed b. Muhammed b. Abdulkarim b. Atâ (ö. 774/1372), Abdurrahman b.

¹¹⁰ İbn Tağriberdi, *a.g.e.*, VII, 246.

¹¹¹ İbn Tağriberdi, *a.g.e.* a.yer.

¹¹² İbn Tağriberdi, *a.g.e.* a.yer.

¹¹³ İbn Tağriberdi, *a.g.e.* a.yer.

¹¹⁴ İbn Tağriberdi, *a.g.e.* a.yer.

¹¹⁵ İbn Tağriberdi, *a.g.e.* VII, 247.

¹¹⁶ İbn Tağriberdi, *a.g.e.* a.yer.

¹¹⁷ İbn Tağriberdi, *a.g.e.* a.yer.

Ömer b. Muhammed el-Birsânî. (ö. 787/ 1385)¹¹⁸

4. Talebeleri

İrâkî, akdettiği imla meclisleriyle şöhret bulmuş bir hadis âlimidir. O İslam dünyasının çeşitli bölgelerinden ilim meraklılarına bu imla meclislerinde hadis dersleri vermiştir. Devrin en büyük âlimleri ve hafızları ondan ders almış, hatta bazı hocaları dahi ondan hadis yazmışlardır.

Mesela meşhur Ebu'l-Fidâ İbn Kesîr (ö.732/ 1331), kendisinden 24 yaş daha büyük olmasına rağmen ondan bazı eserleri okumuş ve hadis tahrîci konusunda faydalanmıştır.

Öğrencilerinden olan Nureddin el-Heysemî (ö. 809/ 1406), aynı zamanda arkadaşı ve damadıdır. O, İrâkî'nin en büyük yardımcısı olmuş, zevâid konusunda çalışmaya yöneltmiş ve bu çalışmalarında kendisine rehberlik yapmıştır.

İbn Hacer el-Askalânî ise on yıl süreyle İrâkî'den ders almıştır. Bu sürede kendi eserleri yanında Tirmizî'nin Şemâil'ini, Dârekutnî'nin Sünen'ini, Ebû Avâne'nin Sahih'ini, Beyhakî'nin Sünenü'l-kübrâ'sı gibi pek çok eseri kendisinden okumuştur.¹¹⁹

İrâkî'nin oğlu Ebû Zür'a da babasından her fırsatta faydalanmıştır. Vefatı sırasında İrâkî'ye kendisinden sonra geride hangi hafızları bıraktığını soran bir kişiye, önce İbn Hacer'i sonra oğlu Ebû Zür'a'yı, üçüncü olarak da Nureddin el-Heysemî'nin adını vermesi, bu üç öğrencisine gösterdiği ilginin ve onlara verdiği önemin sebebinin ortaya koymaktadır.¹²⁰

Çok sayıda talebesi arasında en meşhur olanları şunlardır: Oğlu Ebû Zür'a Veliyyuddin el-İrâkî (ö. 826/1422), Hafız İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/ 1448), Nureddin el-Heysemî(ö. 809/ 1406), Burhaneddin İbrahim el-Halebî(ö. 841/ 1437),

¹¹⁸ İbn Tağriberdi, *a.g.e.* a.yer.

¹¹⁹ İbn Hacer, *el-Mecmau'l-müesses*, II, 182-230.

¹²⁰ İbn Hacer, *İnbâu'l-ğumr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Baskı, 1406/ 1986, V, 172.

Cemaleddin Muhammed b. Zahîre el-Kureşî (ö. 817/1414), Kemâleddin Muhammed b. Musa ed-Demîri (ö. 808/ 1405), el-Burhan İbrahim el-İbnâsî (ö. 802/ 1399), Abdurrahman b. Ali b. Halef el-Fâriskûrî (ö. 808/ 1406), Şihabuddin Ahmed b. Ebûbekir b. İsmail el-Bûsirî (ö. 840/ 1436), Takiyyuddin el-Fâsî (ö.832/ 1428), Ebû Abdullah Şemsuddin Muhammed b. Abduddâim b. Musa el-Birmâvî el-Askalânî eş-Şâfiî (ö. 831/1427)

5. Dînî Ve Fikrî Yapısı

Irâkî, yaşadığı devirde önemli bir hadis âlimi olmasının yanında, yaşam tarzıyla da insanlara örnek olmuştur. Talebelerinden İbni Hacer el-Askalânî, Irâkî'nin belli başlı özelliklerini şöyle sıralanmıştır: Rahmetli Irâkî salih, hayır sahibi bir zattı. Mütediyyin, cömert, mütevazı, güvenilir, güzel sıfatları bünyesinde toplamış nur yüzlü biriydi. Vakur kişiliği, gerektiğinde az ve öz konuşan, fuzuli işlerle uğraşmayan, yardımsever özellikleri şahsında toplamıştı. Temizlik konusunda çok titizdi. Kimseye karşı böbürlenmez, herkese hayâ zaviyesinden yaklaşır, kimseyle arasında düşmanlık meydana gelmesine izin vermezdi. Halim, sabırlı, kolay sinirlenmeyen ancak mühim işlerde sinirlenen fakat siniri çabuk geçen, ince ruhlu biriydi. Kin, haset, hile nedir bilmezdi. Hoşlanılmayacak bir davranış O'nda asla görülmezdi. Dini konularda kimsenin kınamasına aldırış etmez konunun gereğini yerine getirirdi. Allah rızası için bir yola koyulduğunda kimse O'nu geri çeviremez, hak sözü söylemede kimseden çekinmez, karşısındaki sultan bile olsa gerçekleri haykırırdı. Kolaylık ve yumuşaklıkla halledilecek meselelerde sert tavır takınmazdı. Yolculuk esnasında çokça Kuran okur, gece namazlarına devam eder, hicri ayların 14, 15, 16. günlerinde (eyyâmu'l-bîd) oruç tutar, bu hususlarda selef-i salihinin yolundan ayrılmazdı. Sabah namazından sonra namaz kıldığı mekânda sessizce oturur, güneşin doğuşuna kadar bekler, güneş doğduktan sonra eğitim öğretim faaliyetlerine başlardı.¹²¹

Kulun hatadan salim olamayacağı bilinciyle hata yapabileceğini düşünerek kendisine yöneltilen tenkitlere saygı duymuştur.

Şafiî mezhebine mensup olmasına rağmen hiç bir zaman mezhep taassubu içinde

olmamıştır. Mesela, hadiste önde gelen hocalarından olan Alaaddin et-Türkmânî büyük bir Hanefî âlimidir.

C. Hadis İlmindeki Yeri:

İrâkî, küçük yaşta başladığı ilim yolculuğunu hayatının sonuna kadar sürdürmüştür. İlim öğrenmedeki şevki onu meşakkatli yolculuklara katlanarak devrin ilim merkezlerine dolaşmasının en büyük amili olmuştur.

Henüz sekiz yaşında Kur'an-ı Kerîm'i ezberleyerek keskin zekasını ispat etmesi sebebiyle hocalarının dikkatini çekmiş, hocası İbn Cemâa, onu kıraat ilminden ziyade hadis ilmi gibi ümmet için daha faydalı ve önemli bir sahaya yönlendirmiştir. İrâkî, İbn Dakîk'in el-İlmâm adlı eserinden bir günde dört yüz satır ezberleyerek ne kadar üstün bir zekâyâ sahip olduğunu göstermiştir.¹²² Hıfzı ve araştırmacılığıyla şöhret bulmuş, İbn Cemâa ve Cemaleddin el-İsnevî onu asrın hadis otoritesi olarak nitelendirmişlerdir.¹²³

Dikkatli bir araştırmacı olmuş, taklitten çok tahkike dayalı eserler vermiştir. Eserlerinden de anlaşılacağı gibi yaptığı çalışmalarla birçok konunun aydınlatılmasına katkıda bulunmuş, eserleri yüzyıllarca elden ele dolaşmıştır. İlim hayatında ilmin şerefine sahip çıkan bir tavır sergilemiş, ilmî sorumluluk ve hassasiyeti daima üzerinde taşımış ve her zaman doğrudan yana olmuştur.

Hadis tenkitçiliği konusunda iyi, sağlam ve tutarlı bir tenkit zihniyetine sahip olan İrâkî, cerh ve ta'dil konusunda görüşlerine daima başvurulmuş muteahhirunun değerli âlimlerinden biri kabul edilmiştir.¹²⁴

Hadis tarihinden anlaşıldığı kadarıyla özellikle ilk dönemlerde muhaddislerin imlâ meclisleri büyük ilgi görmüş, hatta bazı imlâ meclislerine binlerce kişinin katıldığı rivayet edilmiştir. Bu yoğun ilgi dolayısıyla imlâ meclislerinde yer problemi

¹²¹ Suyûtî, *Tabakâtu'l-huffâz*, II, 543, 544.

¹²² Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, I, 354.

¹²³ İbn Tağriberdi, *El-Menhelü's-sâfi*, VII, 247.

ortaya çıkınca uyulması zorunlu görülen bazı uygulamalara gidilmiş, talebelerin imlâ meclislerinde oturuş şeklinden, müstemlînin hadis yazmaya başlamadan önce hazırlaması gereken malzeme ve yazarken uyması gereken kurallara kadar her şey belirlenmiştir. Ne varki, bu meclislere gösterilen ilgi zamanla azalmış İbnu's-Salah'tan sonra uzun süre imlâ meclisi akdedilememiştir. Ancak Zeynuddin el-İrâkî 795/1393 yılında geleneği yeniden başlatmış ve ölümünden altı ay öncesine kadar (806/1403) geçen 11 yılda 416 imlâ meclisi düzenlemiştir. Yaşadığı asırda İrâkî, akdettiği imlâ meclisleriyle şöhret bulmuştur. İslam dünyasının dört bir tarafından gelen ilim meraklıları onun meclislerine katılmışlardır. İbni Hacer, bu meclislerde onun hadislerin çoğunu ezberinden yazdığını söylemektedir.¹²⁵ İrâkî'nin uzun bir aradan sonra canlandığı imlâ meclislerini, vefatının ardından oğlu Ebû Zür'a Şevval 810/ Mart 1408'den itibaren devam ettirerek 600 den fazla mecliste hadis imlâ ettirmiştir.¹²⁶ Aynı usul İbn Hacer, Kasım b. Kutluboğa, Şemseddin es-Sehâvî ve Suyûtî tarafından sürdürülmüş, fakat daha sonra ise birkaç uygulama dışında ne yazık ki tamamen ortadan kalkmıştır.

İlim sahasında layık olduğu bu haklı ve büyük şöhret sebebiyle ya ders vermesi için muhtelif yerlere davet edilmiş veya kendisinden ders almak için insanlar uzun seyahatlere katlanmışlardır. Hocası İzzeddin İbn Cemâa onu Mısır'ın hadis otoritesi sayarken; Hafız İbn Hacer de hadis ilmini ondan daha iyi bilen bir kimseyi görmediğini belirtmiştir.¹²⁷ Suyûtî de İrâkî'nin h. VIII./ m. XIV. asrın müceddidi olduğunu söylemiştir.¹²⁸ İbn Cemâa, Mısır diyarında hadisteki müşkülleri izah ve müphemleri beyanda İrâkî'den daha mahir bir kişinin bulunmadığını ifade etmiştir.¹²⁹ Takıyyuddin b. Râfî', İbn Cemâa'nın vefat haberini alınca "Artık Kahire'de İrâkî'den başka muhaddis kalmadı." diye yakınlıkla İrâkî'nin ilmi kariyerini ortaya

¹²⁴ İrâkî Zeynuddin, *Et-Tefsira ve't-tezkira*, III, 260.

¹²⁵ Sehâvî, *a.g.e.*, II, 174, 175.

¹²⁶ Suyûtî, *Tabakâtu'l-huffâz*, II, 548.

¹²⁷ İbn Hacer, *İnbâu'l-ğumr*, V, 171.

¹²⁸ Zeynuddin İrâkî, *el-Bâis ala'l-halâs min havâdisi'l-kussas*, (nşr. Muhammed es-Sabbâğ), Riyad, 1393/ 1973, 92.

¹²⁹ Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, I, 354.

koymuştur.¹³⁰ Hicri sekizinci ve dokuzuncu asra damgasını vurmuş muhaddislerden İbni Hacer el-Askalânî, Nureddin el-Heysemî'nin, onun rahle-i tedrisinden geçmiş olmaları, kanaatimize göre ilmî yetkinliğinin en önemli göstergesidir. Irâkî, kendisinden sonrakileri etkilemiş ve takdirle yâd edilmiştir. Asrın büyük âlimleri eserlerinde onu methetmişlerdir. Cemaleddin el-İsnevî ve İbni Seyyidi'n-Nâs, O'nu yaşadığı asırda benzeri bulunmayan bir hazine olarak zikretmişlerdir.¹³¹

Celâleddin es-Suyûtî, “Irâkî hadis ilmine vâkıftı. Sübkî, Âlâî, İbni Kesîr gibi hocaların mertebesindeydi.” Yine Suyûtî, Tuhfetu'l-muhtedî bi esmâi'l-müceddidîn isimli manzum risalesinde şöyle diyerek Irâkî'yi asrın müceddidleri arasında saymıştır;

الْثَمَنُ الْهَجَرُ هُوَ الْبَلْقَيْنِي أَوْ حَافِظُ الْأَنَامِ زَيْنُ الدِّينِ (العراقي)

“Sekizinci asrın müceddidi Bulkînî (Sirâcüddin Ebû Hafs Ömer b. Raslân ö. 805/1402) yahut Hafız Zeynuddin el-İrâkî'dir”

Sonraki Elfiyye müelliflerinin Irâkî'ye atıfta bulunmaları eserinin ilmi değerini gösterir. Suyûtî, Elfiyye'sini Irâkî'nin Elfiyye'siyle kıyaslar. Elfiyye'sinin Irâkî'nin Elfiyye'sinden cem', icaz ve düzen itibarıyla daha üstün olduğunu ifade eder.

و هذه ألفية تحكي الدرر منظومة ضمنها علم الأثر
فانقة ألفية العراق في الجمع و الإيجاز و اتساق
و الله يجري سابغ الإحسان لي وله ولذوي للإيمان¹³²

“Bu Elfiyye, usûlü hadis ilminin incilerini anlatan manzumedir,

Cem, îcâz, tertip yönünden Irâkî'nin Elfiyye'sinden üstündür,

¹³⁰ Şevkânî, *a.g.e.*, a.yer.

¹³¹ Suyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, I, 360.

¹³² Suyûtî, *Elfiyye*, s.3.

Allah (c.c.), İhsanını benim, onun ve tüm mü'minlerin üzerine tamamlasın”¹³³

Ancak unutulmamalıdır ki, Suyûtî gerek ilmi birikiminde ve gerekse Elfiyye'sinde Irâkî'ye pek çok şey borçludur.

D. Eserleri

Irâkî, yaşadığı dönemden günümüze kadar pek çok konuda yazdığı eserleriyle İslâmî ilimlere ışık tutmuş bir âlimdir. Kendisinden önce kaleme alınmamış konulardaki telifleri yanında önceki eserleri açıklayıcı ve tamamlayıcı çalışmalar da yapmıştır. İncelemelerimiz sonucunda onun şu eserlerini tespit edebildik:

1. Elfiyye fî ulûmi'l-hadis (Elfiyyetu Mustalahu'l-hadis): Irâkî'nin en çok bilinen eseri olan Elfiyye, tezimizin ikinci bölümünde ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

2. Fethu'l-Muğîs bi Şerhi Elfiyyeti Mustalahi'l-hadis: Irâkî'nin kendi Elfiyye'sine yazdığı şerhidir.¹³⁴ Tezimizin üçüncü bölümünde Elfiyye üzerine yapılan çalışmalar içerisinde ele alınacaktır.

3. et-Takyîd ve'l-İzah limâ utlika ve uğlika min Mukaddimeti İbnu's-Salah:¹³⁵ Müellifin hadis usûlüne dair bu eseri, hadis alanında en değerli çalışma olarak nitelendirdiği İbnu's-Salah'ın *Mukaddime*'si üzerine kaleme aldığı iki çalışmasından birincisidir. Irâkî, *Mukaddime*'nin tertibini aynen koruyarak gerekli gördüğü kısımları açıklamış, yer yer İbnu's-Salah'a karşı itirazlarını ortaya koymuş veya ona yöneltilen fakat isabetsiz bulduğu tenkitleri cevaplandırmıştır.¹³⁶ Bu eser pek çok defa basılmıştır.¹³⁷

¹³³ Suyûtî, a.g.e. ,a. yer.

¹³⁴ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, V, 204.

¹³⁵ Zirikli, *el-A'lâm*, III, 344.

¹³⁶ KANDEMİR M. Yaşar , “Irâkî” md., DİA, XIX, 119.

¹³⁷ Kahire: 1353/1934. Beyrut: ts. Ayrıca Muhammed Râgıb et-Tabbâh'ın tahkikiyle Halep'te 1350/1931'de, Beyrut'ta 1405/1985'te basılmıştır. Bunlara ilave olarak Abdurrahman Muhammed Osman'ın tahkikiyle Medine'de 1389/1969'de, Kahire'de 1389/1969, 1400/1980

4. Manzûmetü Tefsîri Garîbu'l-Kuran.¹³⁸ Irâkî'nin, Kur'an'da insanların anlamakta zorluk çektikleri garib lafızları açıkladığı manzum tefsiridir.

5. el-Muğnî an hamli'l-esfâr fî tahrîci mâ fi'l-İhyâ-i mine'l-ahbâr.¹³⁹ Irâkî'nin Gazzâlî'nin *İhyâu'l-ulûmiddin'deki* hadislerin tahrîci üzerine yazdığı üç eserin en küçüğü ve günümüze gelmiş olanıdır. Müellif burada tahrîcini yaptığı hadisin baş tarafından bir bölüm zikrederek onun hangi sahabe tarafından rivayet edildiğini ve hangi hadis kitaplarında yer aldığını söylemekte, ardından hadisin sıhhat derecesini belirtmektedir. Irâkî, *İhbâru'l İhya'* adlı eserini telif ettiği sırada elde edemediği bazı hadislerin senedlerine dokuz yıllık bir çalışmadan sonra ulaşmış ve bu bilgileri yeniden değerlendirerek mezkûr eserin yüzyıllar boyu büyük ilgi görmesini sağlamıştır.¹⁴⁰ Mesela, İbni Hacer, *el-Muğnî'yi* birçok defa istinsah ettiğini belirtmektedir.¹⁴¹

Irâkî'nin, “*İhya*” hadislerinden isnadını bulamadığı için mevzû olduğunu belirttiği 271 rivayeti, Muhammed Emin es-Süveydî, *el-Mevzûât fi'l-İhyâ ev el-i'tibar fî Hamli'l-esfâr* adlı eserinde¹⁴² bir araya getirmiştir. *el-Muğnî, İhyâ* ile birlikte birçok defa basılmıştır.¹⁴³

6. Nazmu'l-İktirâh li'bni Dakîkî'l-İd.¹⁴⁴ Irâkî bu eserinde, İbni Dakîkî'l-İd'in(ö. 702/ 1302) Usûl-i hadise dair *el-İktirâh'ını* 427 beyitte manzum hale

tarihlerinde ve Beyrut'ta 1401/1981, 1412/1991 tarihlerinde Mukaddime ile birlikte basılmıştır. Ayrıca Muhamed Abdullah Şahin'in takik ve haşiyeleriyle 1417/1996 yılında Dârul-Kütübü'-İlmiyye tarafından Beyrut'ta basılmıştır.

¹³⁸ Kehhâle, a.g.e., a. yer.

¹³⁹ Kehhâle, a.g.e., a.yer.

¹⁴⁰ KANDEMİR M. Yaşar, “Irâkî” md., *DİA*, XIX, 119.

¹⁴¹ İbn Hacer, *İnbâu'l-ğumr*, V, 171.

¹⁴² Bu eser, Ali Rıza b. Abdullah ed-Demenhûrî'nin tahkikiyle Mısır'da, 1414/1993'te basılmıştır. Eserin muhakkiki, müellif Süveydî'nin dikkatinden kaçan otuz altı rivayeti de kitabın sonuna eklemiştir. (s. 118–124).

¹⁴³ Ebû Abdullah Mahmud b. Muhammed el-Haddâd tarafından Riyad'ta Dâru'l-âsime'de 1408/ 1987 yılında basılmıştır. Bundan başka Kahire'de, 1332/1913, 1352/1933.

getirmiştir. Ayrıca oğlu bu eserin bazı kısımlarını şerh etmiştir.

7. Elfiyyetü'l-İrâkî fî Garîbi'l-Kuran:¹⁴⁵ Kur'an-ı Kerim'deki bazı garib kelimeleri alfabetik sıraya göre ele alıp açıklayan bu manzum eser, Abdulaziz ed-Dîrî'nin Usûl-i tefsire dair *et-Teyisîr fî ilmi't-tefsir* adlı manzum eserinin kenarında, Tefsîr-i Elfâzi'l-Kur'an adıyla,¹⁴⁶ ayrıca, Suyûtî'nin *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*'inin kenarında yayımlanmıştır.¹⁴⁷

8. el-Kurb fî muhabbeti'l-Arab:¹⁴⁸ *Mahaccetü'l-kurab fî mahabbeti'l-Arab, Enfâu'l-kurab fî Beyâni Fadli'l-Arab, el-Kurab fî mahabbeti'l-Arab* ve *Mahaccetü'kurab fî mahabbeti (fadli, feda'ili)'l-Arab* adlarıyla da zikredilen eser, Arapları sevmek ile ilgili rivayetlerin bir araya getirildiği yirmi babdan meydana gelen bir risaledir.¹⁴⁹ Eser Matbudur¹⁵⁰

9. Nazmu'd-dürerü's-seniyye fî's-sîreti'z-zekiyye:¹⁵¹ *ed-Dürer, Nazmu'd-dürer, Elfiyye fî's-siyer* adlarıyla da anılan eser müellifin, Hazreti Peygamber'in hayatını, şemailini "bin beyitle" anlattığı bir diğer Elfiyyesidir. Eserin pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.¹⁵² Bu esere de pek çok şerh yazılmıştır. Abdurrauf el-Münâvî, (ö. 1031/ 1622) *Şerhu'd-Dürerü's-seniyye fî nazmi's-Sîreti'n-Nebeviyye* isminde bir

¹⁴⁴ Suyûtî, *Hüsni'l-muhâdara*, I, 360.

¹⁴⁵ Serkis, a.g.e., II, 1318.

¹⁴⁶ Kahire: 1310/1893.

¹⁴⁷ Kahire: 1345/ 1926.Bu eser, İstanbul'da, Salah bilici Kitabevi tarafından 1968 yılında basılmıştır.

¹⁴⁸ Serkis, a.g.e., II, 1318.

¹⁴⁹ KANDEMİR M. Yaşar, "İrâkî" md. *DİA*, XIX, 120.

¹⁵⁰ Bombay: 1303/1885, Kahire: 1332/1913. Ayrıca İbrahim el-Kadîrî'nin tahkikiyle Kahire'de Matbaatu'l-Ûlâ'da 1381/1961'de ve Abdülaziz b. Abdullah b. İbrahim ez-Zirali Hamed'in tahkikiyle Riyad'ta 2000/1420 tarihinde basılmıştır.

¹⁵¹ Serkis, a.g.e., a.yer.

¹⁵² Süleymaniye ktp. Âşir Efendi nr. 279, Şehid Ali Paşa nr. 2447, 2757, Ayasofya nr. 4789, Esat Efendi nr. 273, Laleli nr. 1997, Reisu'l-küttâb Mustafa Efendi nr. 114, Çorlulu Ali Paşa nr. 443'te, ayrıca İstanbul Üniversitesi ktp. Nr. 4117, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa nr.1116, Kayseri Râşit Efendi nr. 223 kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunmaktadır.

şerh yazmış daha sonra bu eserini *el-Fütuhâtu's-sübhaniyye fî şerhi Nazmi'd-dürerü's-seniyye* ismiyle hülâsa etmiştir.¹⁵³

10. Nüketü Minhâci'l-Beydâvi:¹⁵⁴ Beydâvi'nin *Minhac* adlı eseri üzerine yapılmış bir çalışmadır.

11. Zeyl alâ Mîzânî'l İtidal:¹⁵⁵ Mecrûh olduğu halde Zehebî'nin *Mizanu'l-ital*'inde bulunmayan 787 râvi hakkında bilgi veren eser,¹⁵⁶ bir çok defa neşredilmiştir.¹⁵⁷

12. et-Tahrîr fi Usûli'l-Fıkıh:¹⁵⁸ Fıkıh usulüne dair yazdığı bir eseridir.

13. Tarhu't-tesrîb fi Şerhi't-Takrîb:¹⁵⁹ Eser, Nevevî'nin (ö. 676/ 1272) *et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîr en-nezîr* isimli eserinin şerhlerinden biridir. Ofset baskı halinde Beyrut'ta basılmıştır.

14. Tekmiletü Şerhu't-Tirmizî li İbni Seyidinnâs:¹⁶⁰ İbni Seyidinnâs'ın yarım bıraktığı Tirmizî şerhini tamamlamak için kaleme alınan bu eserden söz eden İsnevî, zamanının hadis hafızı dediği talebesi Irâkî'nin onu aslına uygun bir şekilde ikmal ettiğini söylemektedir.¹⁶¹ Irâkî'nin dokuz cilt daha ilave ettiği halde

¹⁵³ M. Tayip OKİÇ, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler*, İstanbul: Osman Yalçın Matbaası, 1959, 141.

¹⁵⁴ Zirikli, *el-Â'lâm*, III, 344.

¹⁵⁵ Zirikli, a.g.e., a.yer.

¹⁵⁶ KANDEMİR M. Yaşar, "Irâkî" md. *DİA*, XIX, 119.

¹⁵⁷ Subhi es-Samarrâi tarafından Beyrut'ta 1407/1987 yılında ve Abdulkayyum Abdurrabbunnebi tarafından Mekke'de 1406/1986 yılında, ayrıca Beyrut'ta 1407/1987 yılında neşredilmiştir.

¹⁵⁸ Zirikli, a.g.e., III, 344.

¹⁵⁹ Zirikli, a.g.e., a.yer.

¹⁶⁰ Zirikli, a.g.e., a.yer.

¹⁶¹ İsnevî, *Tabakâtu's-Şâfiyye*, (nşr. Abdullah el-Cebbûrî), Bağdat: Matbaatu'l-İrşad, 1970, II, 511.

tamamlayamadığı¹⁶² Tekmile'nin bazı bölümleri günümüze gelmiştir.¹⁶³

15. el-Bâis ale'l-halâs min havâdisi'l-kussas:¹⁶⁴ Eserde sahabenin kıssacılığı uygun görmediği, kıssa anlatmak isteyenlere izin vermediği, kıssacıların hadis rivayetine ehil kişiler olmadığı, halkın anlamakta zorluk çekeceği şeyleri hikâye edip onların zihinlerini karıştırdıkları belirtilerek bu hurafecilerin vaaz etmelerine izin verilmemesi istenmektedir.¹⁶⁵ Eser, Muhammed es-Sabbâğ tarafından yayımlanmıştır.¹⁶⁶

16. el-İstiâze bi'l-vâhid min ikâmeti cum'ateyn fi mekânin vâhid:¹⁶⁷ Cuma namazı ile ilgili bir fıkıh risalesidir.

17. Tekmiletü Şerhu'l-Mühezzeb li'n-Nevevî:¹⁶⁸ Ebû İshak İbrahim b. Muhammed eş-Şirâzî'nin (ö. 476/ 1083) *el-Mühezzeb fi'l furû'* isimli eserine Ebû Zekeriya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/ 1277) bir şerh yazmış fakat tamamlayamamıştır. Nevevî'nin ribâ bahsine kadar yazdığı şerhi tamamlamak üzere Irâkî bu eseri yazmıştır.

18. el-İstidrâk ale'l-Muhimmât li'l-İsnevî:¹⁶⁹ Nevevî'nin Şâfiî fikhına dair yazdığı *er-Ravza* adlı eserinin bir nüshasına, Cemaleddin Abdurrahim b. Hasan el-İsnevî (ö. 772/ 1370)'nin *Muhimmât ale'r-ravda fi'l-furû'* adlı bir eser yazmıştır. Irâkî'nin bu eser üzerindeki bazı görüşlerini ihtiva eden bir çalışmadır. Eser, *Tetimmetü'l-Mühimmât, el-Mühimmât ale'l-Mühimmât* adlarıyla da isimlendirilir.

¹⁶² Sehâvî, *ed-Dav'ul-lâmi'*, IV, 173.

¹⁶³ Escurial Library nr. 1464, 172 varak; Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye, Hadis, nr. 2504, 256 varak; el-Mektebetu'l-Mahmudiyye, Medine, nr. 33. Eserin VIII. Cildi Rabat'ta Evkâf kütüphanesinde 7 nr. dadır.

¹⁶⁴ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, V, 204.

¹⁶⁵ KANDEMİR M. Yaşar, "Irâkî" md. *DİA*, XIX, 120.

¹⁶⁶ Riyad, 1393/1972.

¹⁶⁷ Şevkânî, *El-Bedru't-tâli'*, I. 355.

¹⁶⁸ Şevkânî *a.g.e.*, a. yer.

¹⁶⁹ Şevkânî *a.g.e.*, a. yer.

19. Tarih-i tahrîmî'r-ribâ:¹⁷⁰ el-Cevab an suâl yetedammenü târihi tahrîmir ribâ ismi de verilen eser, faizin haram kılınışının tarihini anlatmaktadır.

20. Takrîbu'l-esânîd ve tertîbu'l-mesânîd fî'l-ahkâm: Irâkî, oğlu Ebû Zûr'a için hazırladığı ve 775/ 1374 yılında tamamladığı bu eserinde, özellikle Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'i ile İmam-Malik'in el-Muvattâ'nda en sağlam senedlerle (esahhü'l-esânîd) rivayet edilen hadislerden ahkâma dair bazılarını derleyerek kitap ve bab adlarına göre sıralamış, eserin sonunda Ebvâbu'l- edeb başlığı altında ahlak hadislerini bir araya getirmiştir. Bir yıl sonra, eseri oğlu Ebû Zûr'a'nın 9 mecliste okuduğunu belirten Irâkî, bu hadislerin bir kısmını şerh etmiştir.¹⁷¹ Eser matbudur.¹⁷²

21. el-Kelâm ale'l-ehâdisilletî tüküllime fîha bil-vad' ve hiye fî Müsned'il İmam Ahmed: Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inde mevcut 9 hadisin mevzû olduğuna dair bir risaledir. Risaleyi, İbn Hacer el-Askalânî, *el-Kavlu'l-müsedded fî'z-zebbi an Müsned-i Ahmed'ine* almış ve bu hadislerin bir kısmını savunmuştur.¹⁷³

22. Nazm-u Minhâci'l-Beydâvî:¹⁷⁴ *en-Necmu'l-vihâc fî nazmi'l-Minhâc, Nazmü Minhâci'l-vüsû'l ilâ ilmi'l usûl* diye de bilinen eserde müellif, Minhâci'l-vüsûl'ü 1367 beyitte manzum hale getirmiştir. Oğlu Ebû Zûr'a'nın şerhettiği bu eserin günümüze gelip gelmediği bilinmemektedir.¹⁷⁵

23. Kurretu'l-ayn bi vefâi'd-deyn: *Kurratu'l-ayn bi'l-masarra bi vefâ'ed-deyn*

¹⁷⁰ Sehâvî, *ed-Davu'l-lâmi'*, II, 173.

¹⁷¹ KANDEMİR M. Yaşar, "Irâkî" md. *DİA*, XIX, 119.

¹⁷² Eser, Kahire'de Matbaatu't-Tekaddümü'l-İlmiyye'de 1310'da, Hasan Rebî'nin tahkikiyle Kahire'de 1353/1934'te, Komisyon tarafından Beyrut'ta Daru'l-Kütübü'l- İlmiyye'de 1404/1984'te basılmıştır. Babasının vefatı üzerine Ebû Zûr'a yarım kalan bu şerhi Tarhu't-tesrib fî şerhi't-Takrîb adıyla 818/1415 yılında tamamlamıştır. Tarhu't-tesrib 4 mücelledde 8 cilt halinde yayımlanmıştır. Bu eser Kahire'de 1353/1934 yılında; Beyrut'ta ts. Basılmıştır.

¹⁷³ M. Yaşar KANDEMİR, "Irâkî" md. *DİA*, XIX, 121. Eser, Beyrut'ta 1404/1984'te Müsned içerisinde, Ahmed Muhammed Derviş'in tahkikiyle Beyrut'ta 1411/1984'te basılmıştır.

¹⁷⁴ Şevkânî, *a.g.e.*, I, 355.

¹⁷⁵ KANDEMİR M. Yaşar, "Irâkî" md. *DİA*, XIX, 119.

adıyla da bilinen eser, Mes'ad Abdulhamid es-Sa'dânî'nin tahkikiyle neşredilmiştir.¹⁷⁶

24. Tahrîc-i ehâdis-i Minhâci'l-Beydâvî: Tahrîc-u ehâdis-i muhtasari'l-Minhâc¹⁷⁷ adıyla da anılan eserin konusu, Beydâvî'nin usul-i fıkha dair Minhâcu'l-vüsûl ile ilmi'l-usûl adlı eserinde yer alan 89'u merfu, 18'i mevkûf olmak üzere 107 rivayetin sıhhat derecesinin tesbitidir.¹⁷⁸ Eser, önce Subhi es-Samarrâi¹⁷⁹, daha sonra da Muhammed Nâsir el-Acmî tarafından *Tahrîcu'l-ehâdis ve'l-âsâr el-vâkia fî Minhâci'l-Beydâvî* adıyla neşredilmiştir.¹⁸⁰ Ayrıca, Irâkî'nin *Minhâc*'a yönelttiği bazı tenkitlerini ihtiva eden Nüket'inden de söz edilmektedir.¹⁸¹

25. el-Mu'cemi'l-müştemil alâ terâcimi cemâa min ehli'l-karni's-sâmini'l-hicriyy:¹⁸² Irâkî meşyaha veya mu'cemu'ş-şuyûh türündeki bu eserinde, 8. hicrî asırda yaşamış hocalarını ve hocalarının hocalarını tanıtmaktadır.

26. Tertîbu men lehu zikrun ev tahrîcun ev ta'dîlun fî "Beyân-i'l-vehmi ve'l-îhâm" li'bni'l-Kattân:¹⁸³ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. El-Kattân (ö. 628/1230) tarafından yazılan *Beyâni'l-vehmi ve'l-îhâm fî'l-hadis* isimli eser üzerine Irâkî'nin yaptığı bir çalışma olup alfabetiktir.

27. el-Erbaûne't-tusâiyye min rivâyetil-Beyyânî:¹⁸⁴ Irâkî'nin Beyyânî'den âlî isnadlı dokuz râvili kırk rivayetinin yer aldığı bir kırk hadis çalışmasıdır.

¹⁷⁶ Bulak:1993, Kahire: Mektebetu'l-Kuran, 1992.

¹⁷⁷ Irâkî Zeynuddin, *et-Tefsira ve't-tezkira*, 18.

¹⁷⁸ KANDEMİR M. Yaşar, "Irâkî" md. *DİA*, XIX,119.

¹⁷⁹ Mecelletu'l-bahsi'l-ilmî ve't-turâsi'l-İslâmî'de 1319 yılında, II, 279 -315; Bağdat'ta 1397/1976 yılında, Mısır'da Dâru'l-Kütübü's-Selefiyye'de 1397/ 1976 yılında yayımlanmıştır.

¹⁸⁰ Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiye, 1409/ 1989.

¹⁸¹ İbn Fehd, *Lahzu'l-elhâz* (Zeylu Tabakâti'l-Huffâz li'z-Zehebî ile birlikte), Haydarabad: 1956, 230.

¹⁸² Irâkî Zeynuddin, *et-Tefsira ve't-tezkira*, 18.

¹⁸³ Irâkî Zeynuddin, a.g.e, a. yer.

¹⁸⁴ Irâkî Zeynuddin, *et-Takyîd ve'l-îzah*, (nşr. Muhammed Abdullah Şahin), Beyrut: Daru'l-Kütübü'l- İlmiyye, 1996, s. 12.

28. el-Erbaûne'l-buldâniyye:¹⁸⁵ Şehirlerle ilgili kırk rivayetin yer aldığı eseridir.

29. el-Erbaûne'l-uşâriyye: *Kitabü'l-erbaîn el-uşâriyye, el-Ehâdisu'l-uşâriyyât, el-Erbaûne'l-uşâriyyâtü'l-isnâd* adlarıyla da anılan eser, müellifin talebelerinin arzusu üzerine, âlî isnadlı on râvîli olup kütüb-i sitte de yer almayan sahih, hasen ve garib derecesindeki kırk rivâyeti bir araya getirerek Medine'de Hz. Peygamberin kabri ile minberi arasında talebelerine imlâ ettirdiği hadislerden meydana gelen eser,¹⁸⁶ Bedr b. Abdullah el-Bedr tarafından, Afîfuddin Ebu'l-Ferec el-Mukrî'nin *Kitâbu'l-erbaîn fi'l-cihâd ve'l-mücâhidîn*'i ile birlikte neşredilmiştir.¹⁸⁷ İbn Hacer, hocasının hayatının son yılında kendilerine imlâ ettirdiği on râvîli rivayetlerden altmışını daha bir araya getirerek bu hadislerin sayısını yüze çıkarmıştır.¹⁸⁸

30. el-Erbaûne't-tusâiyye li'l-Meydûmî¹⁸⁹: Müellifin dokuz râvîli kırk hadis çalışmaları arasında, kendisinden âli isnadlı rivayetleri elde ettiği yaşlı hocası Ebu'l-Feth el-Meydûmî'nin rivayetlerinden derlediği bir eserdir.

31. İhbâru'l-ahyâ' bi ahbâri'l-İhyâ: Kaynaklarda 4 ciltten oluştuğu ve 751/1350 yılında tamamlandığı belirtilen eser, müellifin İhyâ ulûmiddin deki hadisleri tahrir etmek üzere kaleme aldığı üç kitabın ilki ve en kapsamlısıdır. Muhammed Murtaza ez-Zebîdî'nin (ö. 1205/1791), İhyâ şerhi *İthâfu's-sâde* 'de bazı hadisleri tenkit ederken Irâkî'den yaptığı nakillerin el-Muğnî an hamli'l-esfâr 'da bulunmaması günümüze geldiği bilinmeyen bu eseri Zebîdî'nin görüp ondan faydalandığı kanaatini uyandırmaktadır.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Irâkî Zeynuddin, *et-Tefsira ve't-tezkira*, 18.

¹⁸⁶ KANDEMİR M. Yaşar, "Irâkî" md. *DİA*, XIX., 120.

¹⁸⁷ Bedr b. Abdullah el-Bedr'in tahkikiyle Beyrut'ta Dâru İbn Hazm tarafından 1413/1992'de basılmıştır.

¹⁸⁸ Kettânî, *Hadis Literatürü*, (Risâletü'l-müstatrefe li-beyânî meşhûri kutubi's-sünneti'l-müşerrefe), (ter. ÖZBEK Yusuf), İstanbul: İz Yayıncılık, 1994, 192.

¹⁸⁹ Sehâvî, *ed-Dav'ul-lâmi*, II, 173.

¹⁹⁰ KANDEMİR M. Yaşar, "Irâkî" md. , *DİA*, XIX, 118.

32. el-Keşfu'l-mübîn an tahrîci İhyâ-i ulûmi'd-din: İhyâ'daki hadislerin tahrîc edildiği üç eserden ikinci ve orta hacimde olanıdır. Müellif, günümüze gelmediği anlaşılan bu eseri, yazdıkça talebelerine okutmuş fakat tamamlayamamıştır. Zebîdî, bu eserden söz etmeyip Irâkî'nin İhyâ hadisleri üzerine yazılmış iki kitabının bulunduğunu belirtmesi muhtemelen eserin yarım kalması sebebiyledir.¹⁹¹

33. et-Tusâiyyât: Irâkî'nin kendisine dokuz râvi ile ulaşan rivayetlerden kırkını bir araya getirdiği eseridir.¹⁹²

34. er-Risâle: Irâkî bu kitapta, Kudâî'nin (ö. 454/ 1062) *Şihâbu'l-ahbâr fi'l-hükm ve'l-emsâl ve'l-âdâb mine'l-ehâdisi'n-nebeviyye*'sinde yer almakla beraber Radiyyuddin es-Sâgânî'nin *ed-Dürri'l-mültekât fî tebyîni'l-galat ve nefyi'l-lagat* adlı eserinde mevzû olduğu belirtilen altmıştan fazla rivayetten 13 ünün sahih veya hasen derecesinde bulunduğunu belirtmektedir. Hamdi Abdülmecid es-Silefî bu Risale'yi *Müsnedu's-Şihâb'ın* sonunda yayımlamıştır.¹⁹³

35. Nuketü'l-fetâvâ ale'l-Muhtasarât:¹⁹⁴ Irâkî'nin, yetişme çağında bir kısmının metinlerini ezberlediği, Ebû İshak eş-Şirâzî'nin (ö. 476/ 1083) *et-Tenbîh'i*, Abdulgaffar b. Abdülkerim el-Kazvinî'nin (ö. 665/ 1266) *el-Hâvi's-sagîr*, Beydâvî'nin (ö. 685/ 1286) *el-Minhâc* adlı Şâfiî fıkına dair eserleri hakkındaki bazı görüşlerini ihtivâ eden bir çalışmasıdır.¹⁹⁵

36. el-Mustahrec ale'l-Müstedrek li'l-Hâkim: *Emâlî fî tahrîci'l-Müstedrek, Tahrîcu Müstedreki'l-Hâkim* adlarıyla da bilinen eseri, İbn Hacer'in belirttiğine göre, Irâkî'nin, *el-Müstedrek'in* Kitâbu's-salât 'a kadar olan kısmını üç yüz kadar mecliste imlâ ettirdiği eseridir.¹⁹⁶ Bunlardan yedi mecliste imlâ ettirdiği hadisler Ebû Abdurrahman Muhammed Abdülmün'im b. Reşad tarafından aynı adla

¹⁹¹ Zebîdî, *İthâfu's-sâde*, Dâru'l-Fikr, t.y., I, 40-41.

¹⁹² Köprülü Ktp., Fazıl Ahmet Paşa, Mecmua, nr. 371/2.

¹⁹³ Beyrut'ta, 1405/1985 yılında basılan eserin, II.c, 249-368 s. arasında yer almaktadır.

¹⁹⁴ Brockelmann, *GAL*, Suppl, II, 70.

¹⁹⁵ KANDEMİR M. Yaşar, "İrâkî" md. , *DİA*, XIX , 120.

¹⁹⁶ İbn Hacer, *el-Mecmau'l-müesses*, II, 185.

yayımlanmıştır.¹⁹⁷

37. Mecâlis-i Seb'a: Yedi oturumda yazdırdığı hadisleri ihtiva eden eserin bir nüshası İskenderiye'de bulunmaktadır.¹⁹⁸

38. el-Muhtasar fi'l-ehâdisi'l-müteallika bi'l-ahkâm: Ahkâma dair hadislerin yer aldığı eserin nüshası, Dâru'l-kütübü'l-Zâhiriyye'dedir.¹⁹⁹

39. el-Adedü'l-muteber fi'l-evcihilletü beyne's-süver: Kıraat ilmine dair bir eserdir. Sureler arasındaki kıraat vecihlerinden bahseder. Bir nüshası Hidiviyye Ktp. kayıtlıdır.²⁰⁰

40. İstihbâbu'l-vüdû:²⁰¹ *Manzûme fi'l vüdûi'l müstehab* adıyla da anılmaktadır.²⁰² Abdestin müstehablarını konu alan manzum bir eserdir.

41. Temyîzu'l-ashâb:²⁰³ Eser, adından anlaşıldığı kadarıyla ashab bilgisiyle ilgilidir.

42. Zeylû Târihi'l İslâm li'z-Zehebî:²⁰⁴ Zehebî'nin (ö. 746/ 1345) *Târihu'l-İslâm* isimli eseri üzerine yaptığı bir zeyl çalışmasıdır.

43. Fetva fî enne mâ u'tide yevme aşûra min ekli'd-decâc ve'l-hubûbi'l-mübah: Bir nüshası Daru'l-Kütübü'l-Mısriyye'de (Hidiviyye) bulunmaktadır.²⁰⁵

44. Emâlî fîmâ yeteallaku bi'l-istiskâ: Nil Nehri'nin sularının çekilmesi ve

¹⁹⁷ Kahire, *Mektebetü's-sünne*, 1410/1990.

¹⁹⁸ Brockelmann, *GAL*, Suppl, II, 70.

¹⁹⁹ Brockelmann, a.g.e. a. yer.

²⁰⁰ Brockelmann, a.g.e., II, 78.

²⁰¹ Brockelmann, a.g.e. a. yer.

²⁰² İsmail Paşa, Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, (tsh. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Avni Aktuç), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1955, I, 562.

²⁰³ Brockelmann, *GAL*, Suppl, II, 70.

²⁰⁴ Brockelmann, a.g.e. a. yer.

²⁰⁵ Brockelmann, a.g.e, II, 78.

Mısır'da büyük bir kuraklığın başlaması üzerine vefatından beş ey kadar önce son imlâ meclisinde (416. Meclis) yazdırdığı yağmur duasıyla ilgili hadislerden meydana gelmektedir.²⁰⁶ Irâkî'nin istiskâ namazını kıldırdıktan sonraki hutbesini dinleyen İbn Hacer, bu olayın ardından her şeyde bolluk ve bereket görüldüğünü söylemektedir.²⁰⁷

45. Ecvibetü İbni'l-Arabî:²⁰⁸

46. el-Ehâdisu'l-muharrece fi's-Sahihayn elletî tüküllime fihâ bi'z-za'f ve'l-inkita':²⁰⁹ Sahihayn'da yer alan ve zayıf veya munkatı' olduğu gerekçesiyle eleştirilen rivayetlere dair bir eseridir.

47. Emâlî ale'l-Erbaîne'n-Neveviyye: Nevevî'nin *Erbaîn* adlı eserinde yer alan hadisleri imlâ ettirdiği eseridir.²¹⁰

48. Emâlî ala Emâli'r-Râfî: Irâkî, bu eserinde Ebu'l-Kasım Abdulkerim b. Muhammed er-Râfî'nin (ö. 623/ 1226) Emâlî'sinde bulunan hadisleri tahrîc etmiştir. Râfî'nin bu eseri Fatiha Sûresi'yle ilgili hadisleri içermektedir.²¹¹

49. Emâlî fî mâ yeteallaku bi tûli'l-umr: Uzun yaşam isteği ile ilgili rivayetleri imlâ ettirdiği eseridir.²¹²

50. Fazl-ü Hira:²¹³ Hira'nın faziletinden bahseden eseridir.

51. İhyâu'l-kalbi'l-meyyit bi duhûli'l-beyt:²¹⁴

52. el-İnsâf: Mürsel rivâyetler konusunda hayatının son döneminde kaleme

²⁰⁶ KANDEMİR M. Yaşar, "Irâkî" md., *DİA*, XIX, 121.

²⁰⁷ İbn Hacer, *Mecmau'l-müesses*, II, 188.

²⁰⁸ Irâkî Zeynuddin, *et-Takyîd ve'l-îzâh*, 12.

²⁰⁹ Irâkî Zeynuddin, *et-Tefsira ve't-tezkira*, 17.

²¹⁰ Sehâvi, *ed-Dav'ul-lâmi'*, II, 174.

²¹¹ Irâkî Zeynuddin, *et-Takyîd ve'l-îzâh*, 12.

²¹² Sehâvi, *a.g.e.*, , II, 174.

²¹³ Irâkî Zeynuddin, *a.g.e.*, a. yer..

²¹⁴ Irâkî Zeynuddin, *et-Tefsira ve't-tezkira*, 18.

aldığı ve İbn Hacer’in de kendisinden okuduğu belirtilen eseridir.

53. İşrûne semâniye min rivâyeti’l Beyyânî:²¹⁵ Beyyânî’nin sekizli rivayetlerinden yirmisini derlediği eseridir.

54. el-Kelâm ala ehâdisi “el-mevtu keffâretun liküllü müslim”:²¹⁶ “el-mevtu keffâretun liküllü müslim” hadisini incelediği risalesidir.

55. el-Kelâm ala hadisi tevsiâti yevme aşura:²¹⁷ Aşûre gününü incelediği risalesidir.

56. el-Kelâm ala hadisi’l-vârid fî ekalli’l-hayz ve ekserih:²¹⁸ Hayz konusunu ele alan bir risaledir.

57. el-Kelâm ala mes’eleti’s-sucûd li terki’l-kunut:²¹⁹ Kunut’un terki ile secde yapmanın gerekip gerekmediğini ele alan bir risaledir.

58. el-Kelâm ala savmi sittin min şevval:²²⁰ Ramazan ayından sonra şevval ayında altı gün oruç tutma ile ilgili rivayetlerin yer aldığı bir eserdir.

59. Meseletü kassi’ş-şârib:²²¹ Bıyıkların kısaltılmasıyla ilgili bir risaledir.

60. Meseletu’ş-şurb kâimen:²²² Ayakta su içmenin hükmünü inceleyen bir risaledir.

61. Meşyihati İbni’l-Kârî Abdurrahman:²²³ İbni’l-Kârî Abdurrahman’ın hocalarını anlattığı eseridir.

²¹⁵ Irâkî Zeynuddin, *et-Takyîd ve’l-îzah*, 12.

²¹⁶ Irâkî Zeynuddin, a.g.e., a. yer.

²¹⁷ Irâkî Zeynuddin, a.g.e., a. yer.

²¹⁸ Irâkî Zeynuddin, a.g.e., a. yer.

²¹⁹ Irâkî Zeynuddin, a.g.e., a. yer.

²²⁰ Irâkî Zeynuddin, a.g.e., a. yer.

²²¹ Irâkî Zeynuddin, a.g.e., a. yer.

²²² Irâkî Zeynuddin, a.g.e., a. yer.

62. Meşyihati Kâdî Nâsiruddin b. et-Tûnisî:²²⁴ Kâdî Nâsiruddin b. et-Tûnisî'nin (ö. 763/ 1361) hocalarından bahsettiği eseridir. Irâkî, daha sonra bunun üzerine bir zeyl yazdığını belirtmiştir.²²⁵

63. el-Mevridü'l-henî fî'l-mevlidi'n-Nebî: Eser *el-Mevridü'l-henî fî'l-mevlidi'n-senîy* adıyla da bilinmektedir.²²⁶

64. Muhtasaru'l-hücce:

65. el-Erbaûnu'l-müselsele:²²⁷ Irâkî'nin erbaun çalışmalarıdır.

66. Şerhu'l-Beykûniyye: Beykûnî'nin hadis usûlüne dair eserine yazdığı bir şerhtir.

67. Tafdîlü Zemzem: *Tafdîlu zemzem alâ külli mâin kalîl zemzem.*²²⁸ Zemzemin faziletlerine dair yazılmış bir risaledir.

68. Tahrîcu Erbaîne hadis buldâniyye min Sahih-i İbn Hibbân: İbni Hibban'ın *Sahih*'inden tahrir ettiği kırk hadis çalışmasıdır.

69. Tercümetu'l-İsnevî:²²⁹ Irâkî'nin hocası İsnevî'nin hayatı ve eserlerini anlattığı eseridir.

70. ez-Zeyl ale'l-İber: Zehebî'nin *el-İber fî ahbâri men aber'ine* 741- 763/ 1340- 1362 arası yılları ilave ederek yazdığı bir eserdir.²³⁰

²²³ Şehâvi, *ed-Dav'ul-lâmi*, II, 173.

²²⁴ Şehâvî, a.g.e., a. yer.

²²⁵ Kettânî, *Hadis Literatürü*, 310.

²²⁶ Irâkî Zeynuddin, *et-Takyîd ve'l-îzah*, 11.

²²⁷ Irâkî Zeynuddin a.g.e., a.yer.

²²⁸ Irâkî Zeynuddin a.g.e., 12.

²²⁹ Irâkî Zeynuddin a.g.e., a. yer.

²³⁰ İbni Fehd, 231.

71. Zeylu Meşyehati'l-Kâdî Ebi'l-Harem el-Kalânîsî.²³¹ Kâdî Ebi'l-Harem el-Kalânîsî'nin (ö. 765/ 1363) *Meşyaha* adlı eserine yazdığı bir zeyl çalışmasıdır.

72. Zeylu'z-Zeyl li Vefeyâtî'l-â'yân: Irâkî'nin, Şemseddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed İbn Hallikan el-Bermekî'nin (ö. 681/ 1282) *Vefeyâtu'-â'yân fî enbâi ebnâi'z-zaman* isimli eseri üzerine yaptığı bir çalışmadır.

73. es-Süver elletî yündibu fîha'l-vudû ve şerhuhâ.²³²

74. el-Erbaûn ale't-tabakât:²³³ Tabakât alanında yaptığı bir erbaûn çalışmasıdır.

Tamamlamaya fırsat bulamadığı anlaşılan eserleri ise şunlardır: *Etrâfu Sahîhi İbn Hibbân*, *Ricâlû Sahîhi İbn Hibbân*, *Sünen-i Dârekutnî* râvilerinden olup İbn Hacer'in *Tehzîbu't-Tehzîb'inde* bulunmayan râvilerin biyografilerini biraraya getirmeyi amaçladığı *Ricâlû Süneni'd-Dârekutnî* isimli eserler.²³⁴

İbni Hacer el-Askalâni, O'nun eserlerini ve özelliklerini veciz bir şekilde şöyle ifade etmiştir:

أما دواه مع ضيق النطاق	فسل إحياء علوم الدين عنه
و شرح فصيل ذكره يسمو ويمنو	بتخريج الأحاديث الرفاق
و نظم ابن الصلاح الترمذي لقد ترقى	به قد ما إلي أعلى المراقي
وفي نظم الأصول له وصول له صلاح	و هذا شرحه في الأفق راق
و نظم السيرة الغرا يجازي	إلي منهاج حق باستباق
عليها الأجر من راق البراق	

“İhyâ-u ulûmiddin”i O’na sor! Az söylemesine rağmen devası odur.

Rifâk hadislerini tahrîc ettiği eseriyle zikri yücelir ve artar.

²³¹ Sehâvî, *a.g.e.*, II, 174.

²³² Milli Ktp. Sam. Yz. Nr. 970–38.

²³³ Kettânî, *Hadis Literatürü*, 205.

²³⁴ Irâkî Zeynuddin, *et-Takyîd ve'l-îzah*, 12.

Tirmizî şerhiyle kıdemi en yüksek mertebelere ulaşmıştır.

İbnu's Salah'ı nazmetmiş ve buna, namı ufukları aşan bir şerh yazmıştır.

Nazmu'l Usûl'e yazdığı Minhâcu'l-vusûl ile onunla yarışmıştır.

Nazmu's-sîre'si yükseklerle ulaşmak isteyenleri hedefine ulaştırır.”

II. ELFİYYE:

A. Genel Özellikleri:

Irâkî, *et-Takyid ve'l-îzâh* adıyla şerh ettiği İbnu's-Salah'ın *Ulûmu'l-hadis'ini*, kolayca ezberlenmesi için 1002 beyitte özetlemiş ve bu manzum çalışmasına *Tebsiratü'l-mübtedâ ve tezkiratü'l-müntehâ* adını vermiştir. Daha sonra Elfiyye diye meşhur olan bu eserinde Irâkî, İbnu's-Salah'ın eserindeki tertibi esas almıştır. Buna uygun olarak müellif, eserine takdim ifadeleriyle başlamakta, daha sonra hadisın kısımları, sahih hadis kitapları ve bunlara yazılan zevaid kitapları, müstahrecler ile devam etmektedir. Eserde son olarak ravilerin tabakaları ve memleketleri konuları işlenmektedir.

Eserin muhtevasını şu dört ana bölüme ayırmak mümkündür:

1. Bölüm: Sahih, hasen, zayıf hadis ve kısımları (1- 256. beyitler arası),
2. Bölüm: Cerh ve ta'dil konuları (257- 498. beyitler arası),
3. Bölüm: Rivayet metotları, şartları ve rivayet âdâbı (499- 747. beyitler arası),
4. Bölüm: Hadis ilimleri ve raviler ilmi (748- 1002. beyitler arası).

Bu bölümlerdeki bazı konular, önemine ve muhtevasına binaen daha çok beyitte işlenmiş, ayrıca yer yer İbnu's-Salah'ın bahsetmediği konulara temas edilmiştir.

Irâkî manzumesini 3 Cemaziyelâhir 768/ 4 Şubat 1367 'de Cuma günü

Medine'de tamamlamıştır.

Hadis talebeleri arasında büyük rağbet gören Elfiyye, müelliften başka birçok âlim tarafından da şerh edilmiştir. Elfiyye şerhlerinin en önemlisi, bizzat Elfiyye'nin müellifi tarafından yapılmıştır. *Fethu'l-Muğîs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadis* adını taşıyan bu şerh Elfiyye'nin yazılmasından üç yıl sonra, 29 Ramazan 771/ 26 Nisan 1370 Cuma günü tamamlanmıştır.

Elfiyye, İslam eğitim-öğretim müesseseleri içinde önemli yeri olan Dârü'l-hadislerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Osmanlılar dönemi Mısır'ında hadis okutan Necmeddin el-Gaytî (ö. 981/1573), *el-Ferâidü'l-Munazzama* adlı eserinde, Mısır Daru'l-hadisleri ve buralardaki hadis derslerinin mahiyeti hakkında şöyle bilgi vermektedir: “Hadis tedrisatı için vakfedilmiş veya hadis dersine de yer verilmesi şart koşulmuş medreselerde, vâkıf'ın şartına göre hareket edilmiştir. Ancak vâkıfın bu şartının açıkça belirtilmediği de olurdu. Bugünkü tatbikat gibi, o medreselerde, İbnu's-salah gibi usulcülerin Mustalah'ul-hadis'e dair yazdığı eserlerin muhtasarlari olan Irâkî'nin Elfiyye'si ve şerhleri nevinden kitaplarla, Buhârî ve Müslim gibi muhaddislerin hadis kitaplarının metinleri okutulup bu hadis metinlerindeki fikhî hükümler, garîb kelimeler, müşkil durumlar ve metin durumları okutulup okutulmadığı bilinmediğinden İbn Hacer bu durumu hocası Irâkî'ye sormuş ve ondan şu cevabı almıştır: “O asırlardaki tatbikat, orada okunan hadis derslerinin durumlarına göre, her iki meselenin birlikte yürütülmesi şeklinde cereyan etmektedir. Durum biraz da vâkıfın şartlarına bağlı bulunmaktadır. Onların şartları ise değişiklik arz etmektedir. Öte yandan her bölgenin tatbikatı da birbirine benzememektedir. Mesela, Şamlılar, hadis derslerini, semâ metodunda olduğu gibi, müderrisin belirli vakitlerde yaptığı konuşmaları dinlemek sûretiyle icra ederlerdi. Mısırlılar ise tamamen aksine hareket etmişlerdir.”²³⁵

B. Dil Ve Edebiyat Özellikleri

Elfiyye, türünün diğer örneklerinde olduğu gibi dil ve edebiyat özellikleri bakımından da önemli bir değer taşır.

Vezin olarak, aruzun bahr-i recez, müstefilün müstefilün müstefilün, kalıbıyla yazılmıştır.

يقول راجي ربه المقتدر	عبدالرحيم بن حسين الأثري
/ - . - - / - . - - / - . - -	/ - . - - / - . - - / - . - -
مستفعل مستفعل مستفعل	مستفعل مستفعل مستفعل
ثم صلاة وسلام دائم	علي نبي الخير ذي المراحم
/ - . - - / - . - - / - . - -	/ - . - - / - . - - / - . - -
مستفعل مستفعل مستفعل	مستفعل مستفعل مستفعل
والفقهاء كلهم يستعمله	والعلماء الجل منهم يقبله
/ - . - - / - . - - / - . - -	/ - . - - / - . - - / - . - -
مستفعل مستفعل مستفعل	مستفعل مستفعل مستفعل

Elfiyye, kafiye itibariyle de edebî bir değer taşımaktadır. Birbirleriyle kafiye olan mısralarda çoğunlukla yarım, tam ve zengin kafiye görür:

المقتدر _____
الأثري _____
دائم _____

²³⁵ YARDIM Ali, *Hadis*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1992, I, 172.

المراحم _____

المهمه _____

رسمه _____

كلها _____

سهلها _____

Elfiyye aynı zamanda, muhaddis Irâkî'nin edebiyata olan ilgisini ve bu konudaki yeteneğini de ortaya koymaktadır. Kafiyele, vezni ve özenle seçilmiş kelimeleri, edebi sanatlara yer vermesiyle dil ve edebiyat yönüyle de önemli bir manzumedir.

Elfiyye'lerin klâsik özelliklerinden olan mukaddime ve hâtîme bölümleri Irâkî'nin Elfiyye'sinde de amaca uygun olarak yer alır.

Irâkî'nin Elfiyye'sinin mukaddimesi:

Müellifin kimliği:

عبد الرحيم بن حسين الأثري

"يقول راجي ربه المقتدر

Hamdele ve salve:

علي إمتنان جل عن إحصاء

من بعد حمد الله ذي الآلاء

علي نبي الخير ذي المراحم

ثم صلاة وسلام دائم

Mahiyet ve amaç:

توضح من علم الحديث رسمه

فهذه المقاصد المهمة

تذكرة للمنتهي والمسند

نظمها تبصرة للمبتدي

Metod:

وزدتها علما تراه موضعه

لخصت فيها ابن الصلاح أجمعه

لواحد ومن له مستور

فحيث جاء الفعل والضمير

أريد إلا ابن الصلاح مبهما

كقال أو أطلقت لفظ الشيخ ما

فمسلم مع البخاري هما

و إن يكن لا اثنين نحو التزما

Temenni:

معتصما في صعبها و سهلها"

والله أرجو في أموريكلها

“Abdurrahim b. Hüseyin el-Eserî, Kadîr Mevlâdan ümid ederek der:

Nimet sahibi Allah’ın verdiği sayısız nimete hamdu senadan,

Rahmet sahibi ve hayır peygamberine sonsuz salat ve selamdan sonra;

Elfiyye önemli mevzuları açıklayan usûl-i hadis ilmini konu alır,

Bu eseri, ilme yeni başlayanlar için bilgilendirici, bu ilmi tahsil edenler için de hatırlatıcı olması için nazmettim.

Onda, İbnu’s-Salah’ın Ulûmu’l hadisini toparlayıp özetledim, yeri geldiğinde göreceğin gibi bazı konuları da ilave ettim.

Elfiyyede müfred olarak ya da gizli olarak zikrettiğim zamirlerle, “kâle, etlaktü” ifadeleriyle, İbnu’s-Salah kastettim.

Eğer fiil veya zamir tesniyeالتزما de olduğu gibi, bununla Buhari ve Müslim’i kasdettim.

Kolay ve zor durumda bütün işlerimde Allah’a güvenir ve Ondan yardım

isterim”²³⁶

Irâkî’nin Elfiyyesinin hatime bölümü:

و كملت بطيبة الميمونة
فبرزت من خدرها مصونة
فربنا المحمود والمشكور
إليه منا ترجع الأمور
و أفضل الصلاة و السلام
علي النبي سيد الأنام

“Bu Elfiyye, mübarek şehir Medine’de tamamlandı,

Kendisine hamd ve şükredilen her işin sonunda döneceği Rabbim’e hamd olsun.

Salât ve selâmın en üstünü Fahri Kâinat efendimize olsun.”²³⁷

C. Mevcut Nüshaları Ve Bulunduğu Yerler

1. Müellif nüshası, 699 h. ferağ tarihli bu nüsha 158 varaktan oluşmakta olup 27x18 cm. ebadındaki her varakta 25 satır mevcuttur. Bu nüsha halen Muhammed Abdulhay el-Kettânînin mülkiyetinde gözükmektedir. Elfiyye şerhlerinden et-Tebşıra ve’t-tezkira’yı yayınlayan Muhammed b. Hüseyin el-İrâkî el Hüseyinî, neşrinde genelde bu yazmayı kullandığını belirtmektedir.²³⁸

2. Ömer b. Ali el-Uşâb el-Masûrî nüshası, 1136 h. ferağ tarihli, 91 varaktan oluşan nüsha Mağribî hatla yazılmıştır. Her varakta 35 satır olup, varaklar 30x10 cm. ebadındadır. Tam ve güzel bir nüshadır.²³⁹

3. Hasan ez-Zeyâtî nüshası, 1178 h. ferağ tarihli, 90 varaktan ibaret olan nüsha Mağribî hatla yazılmıştır. Her varakta 30 satır olup, varaklar 30x20 cm.

²³⁶ Irâkî Zeynuddin, *Elfiyye*, 13 (1- 10. beyitler).

²³⁷ Irâkî Zeynuddin, *Elfiyye*, 467 (1000–1002. beyitler.)

²³⁸ Irâkî Zeynuddin, *et-Tebşıra ve’t-tezkira*, I, 30.

²³⁹ Irâkî Zeynuddin, a.g.e., a.yer.

ebadındadır.²⁴⁰

4. Abdurrahman b. Zeydân el-Alavî nüshası, 116 Varaktan ibarettir. Bu nüsha Mektebetu'z-Zeydâniye'de bulunmaktadır. Birçok nüshadaki müşkil ibarelerin çözümünde sağladığı imkân sebebiyle bu nüsha oldukça faydalı ve tercihe şayan bir nüshadır.²⁴¹

5. Muhammed b. Ali en-Nasîh nüshası, 34 varaktan oluşan, Sülûs hatla yazılı, her varağında 17 satır bulunan bir nüshadır. Varaklar 175x130-110x85 mm. ebadındadır. Nüsha üzerinde tarih kaydı yoktur.²⁴²

6. Harun b. Hasan el Bihari nüshası, 179 varaktan oluşan, Nesih hatla yazılı, her varağında 25 satır bulunan bir nüshadır. Varaklar, 250x166-195x125 mm. ebadındadır. Nüsha üzerinde tarih kaydı yoktur.²⁴³

7. Vaiz Mehmet b. Ali nüshası, 33 varaktan oluşan, Nesih hatla yazılmış bir nüshadır. Varaklar, 153x90-205x148 mm. ebadındadır. Eser üzerinde tarih kaydı yoktur.²⁴⁴

8. Ali b. Ahmet nüshası, 34 varaktan oluşan, Nesih hatla yazılmış, her varağında 17 satır bulunan bir nüshadır. Varaklar, 135x90-180x135 ebadındadır. Eser üzerinde tarih kaydı yoktur.²⁴⁵

9. Dervîş b. Osman nüshası, 44 varaktan oluşan, Nesih hatla yazılmış, her varağında 13 satır bulunan bir nüshadır. Varaklar, 230x130-175x75 mm. ebadındadır. Eser üzerinde tarih kaydı yoktur.²⁴⁶

10. Abdülkerim b. Ali en-Nahvî nüshası, 17b-66a varaktan oluşan, Nesih hatla

²⁴⁰ Irâkî Zeynuddin, a.g.e., I, 32.

²⁴¹ Irâkî Zeynuddin, a.g.e. I, 33.

²⁴² Ankara Cebeci İlçe Halk Ktp. Nr. 790.

²⁴³ Kastamonu İl Halk Ktp. Nr. 3282.

²⁴⁴ Bursa İnebey Yazma Eser Ktp. Nr. 353- 2.

²⁴⁵ Kütahya Vahit Paşa İl Halk Ktp. Nr. 1002-1.

yazılmış bir nüshadır. Varaklar 210x130-135x65 mm. ebadındadır. Eserin tarih kaydı yoktur.²⁴⁷

11. Mehmet Emin Harputi nüshası, 23 varaktan oluşan, Nesih hatla yazılmış bir nüshadır. Her varak 21 satırdır. Eserin tarih kaydı yoktur.²⁴⁸

12. Mustafa b. Ali nüshası, 65 varaktan oluşan, Nesih hatla yazılmış bir nüshadır. Her varakta 17 satır bulunmaktadır. Varaklar 218x161-157x88 mm. ebadındadır. Kenar ve satır aralarında Acurrûmî ve Uchurî'den açıklamalar yer almaktadır. Eserin tarih kaydı yoktur.²⁴⁹

13. Hüseyin b. Zünnûn Çorûmî nüshası, 37 varaktan oluşan, Nesih hatla yazılmış bir nüshadır. Her varakta 15 satır bulunmaktadır. Varaklar 200x135-145x75 mm. ebadındadır. Eserin tarih kaydı yoktur.²⁵⁰

14. Müstensihî mechul nüsha, 75 varaktan oluşan, Nesih hatla yazılmış, her varığında 15 satır bulunan bir nüshadır. Varaklar, 214x127-140x80 mm. ebadındadır. Nüshanın, tarih kaydı yoktur.²⁵¹

15. Müstensihî mechul nüsha, 43 varaktan oluşan, Talik hatla yazılmış, her varığında 13 satır bulunan bir nüshadır. Varaklar 150x72-216x132 mm. ebadındadır. Nüshanın tarih kaydı yoktur.²⁵² Eser üzerinde, Ahmet Vefik Paşa'nın 1243 tarihli teftiş mührü ile Orhan Gazi Camii Kütüphanesinin 1301 tarihli mührü vardır.

16. Müstensihî mechul nüsha, 41 varaktan oluşan, Talik hatla yazılmış, her varığında 13 satır bulunan bir nüshadır. Varaklar 200x145x90 mm. ebadındadır.

²⁴⁶Manisa İl Halk Ktp. Nr. Ze 9.

²⁴⁷ Milli Ktp. Yz. Nr. 441-3.

²⁴⁸ Manisa İl Halk Ktp. Nr. 1550-2.

²⁴⁹ Antalya Elmalı İlçe Halk Ktp. Nr. 2479-2.

²⁵⁰ Amasya Beyazıt İl Halk Ktp. Nr. 1401-1.

²⁵¹ Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Ktp., nr. 223.

²⁵² Bursa İnebey Yazma Eser Ktp. Nr. 235.

Nüsha üzerinde tarih kaydı yoktur.²⁵³

17. Müstensihî mechul nüsha, 38 varaktan oluşan, Talik hatla yazılmış, her varığında 15 satır bulunan bir nüshadır. Varaklar, 205x150-145x75 mm. ebadındadır. Nüsha üzerinde tarih kaydı yoktur.²⁵⁴

18. Müstensihî mechul nüsha, 44 varaktan oluşan, Nesih hatla yazılı, her varığında 13 satır bulunan bir nüshadır. Varaklar, 120x90-177x132 mm. ebadındadır. Nüsha üzerinde tarih kaydı yoktur. Haraççioğlunun 1163 tarihli vakıf mührü bulunmaktadır.²⁵⁵

19. Müstensihî mechul nüsha, 31 varaktan oluşan, Nesih hatla yazılmış, her varığında 17 satır bulunan bir nüshadır. Varaklar, 210x150-155x100 mm. ebadındadır. Eser üzerinde tarih kaydı yoktur.²⁵⁶

20. Müstensii mechul nüsha, 27 varaktan oluşan, Talik hatla yazılmış, her varığında 21 satır bulunan bir nüshadır. Varaklar, 212x158-175x90 mm. ebadındadır. Eser üzerinde tarih kaydı yoktur.²⁵⁷

21. Müstensihî mechul nüsha, 38 varaktan oluşan, Nesih hatla yazılmış, her varığında 15 satır bulunan bir nüshadır. Varaklar, 182x125-140x100 mm. ebadındadır. Eser üzerinde tarih kaydı yoktur.²⁵⁸

22. Müstensihî mechul nüsha, 32 varaktan oluşan, Nesih ve talik hatlarla yazılmış bir nüshadır. Her varakta 17 satır bulunmaktadır. Varaklar, 190x130-120x70 mm. ebadındadır. Eserin tarih kaydı yoktur.²⁵⁹

23. Müstensihî mechul nüsha, 33 varaktan oluşan, Nesih hatla yazılmış bir

²⁵³ Kütahya Vahit Paşa İl Halk Ktp. Nr. 42.

²⁵⁴ Ankara Adnan Ötüken İl Halk Ktp. Nr. 2015.

²⁵⁵ Bursa İnebey Yazma Eser Ktp. Nr. 353- 1

²⁵⁶ Diyarbakır İl Halk Ktp. Nr. 482-1.

²⁵⁷ Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp. Nr. 3191-1.

²⁵⁸ Milli Ktp., Yz. Nr. 171.

nüshadır. Her varakta 17 satır bulunmaktadır. Varaklar 198x143-137x92 mm. ebadındadır. Eserin tarih kaydı yoktur.²⁶⁰

24. Müstensihî mechul nüsha, 41 varaktan oluşan, Nesih hatla yazılmış bir nüshadır. Her varakta 13 satır bulunmaktadır. Varaklar 215x160-140x85 mm. ebadındadır. Eserin tarih kaydı yoktur.²⁶¹

25. Müstensihî mechul nüsha, 43 varaktan oluşan, Nesih hatla yazılmış bir nüshadır. Her varakta 13 satır bulunmaktadır. Varaklar 200x125-140x75 mm. ebadındadır. Eserin tarih kaydı yoktur.²⁶²

D. Elfiyye Ve İbnu's-Salah'ın Ulûmu'l-Hadis'i:

Mukaddimetu İbnu's Salah diye de bilinen bu eser, İbnu's-Salah'ın (ö. 643/1245) Eşrefiyye Dâru'l-hadisinde hocalık yaparken elde edilen ders notlarından derlenmiştir. Yazıldığı günden itibaren İslam dünyasında büyük itibara mazhar olmuş hatta kendisinden sonraki usul müellifleri, çalışmalarını büyük ölçüde bu esere dayandırmışlardır. Bunun sonucu olarak, bazıları onu ihtisar etmiş, bazıları nazma çekmiş, bazıları da tekmile mahiyetinde üzerine tamamlama çalışmaları yapmıştır. Eserin neşirleri, Abdulhay el-Leknevi²⁶³, Nureddin İtr²⁶⁴, Aişe Abdurrahman²⁶⁵ tarafından yayımlanmıştır.

İşte Irâkî'nin Elfiyye'si, Ulûmu'l-hadis üzerine yapılan çalışmalar arasında nazma çekme ve tekmile mahiyeti taşıyan bir eserdir. Çünkü hem bin beyit olarak nazma çekilmiş hem de Ulûmu'l- hadis'e bazı ziyadeler hatta tenkitlerde

²⁵⁹ Burdur İl Halk Ktp. Nr. 348.

²⁶⁰ Antalya Akseki Yeğen Mehmet Paşa İlçe Halk Ktp. Nr. 189-1.

²⁶¹ Diyarbakır İl Halk Ktp. Nr. 1709-2.

²⁶² Adana İl Halk Ktp. Nr. 410.

²⁶³ Leknev, 1304, taş baskı.

²⁶⁴ Medine-Halep 1386/1966, 1972; Dımeşk 1984, 1986.

²⁶⁵ Kahire, 1974/ 1989, 1411/ 1990.

bulunulmuştur. Bu durum, hem Elfiyye'nin giriş bölümünde müellifin kendi ifadelerinden hem de Elfiyye'nin genel muhtevâsından anlaşılmaktadır.

Irâkî, Elfiyye'nin mukaddimesinde eserin özelliklerinden bahsederken İbn Salah'ın Mukaddimesi'yle ilgili olarak şunları söylemektedir:

" لخصت فيها ابن الصلاح اجمعه وزدتها علما تراه موضعه "

"Toplu olarak İbnu's-Salah'ın eserini özetledim, bir kısım bilgileri de, yerinde göreceğin gibi ilave ettim."

Irâkî eserinde, Ulûmu'l-hadis'i temel alan diğer kitaplarda olduğu gibi, İbnu's-Salah'ın tertip metodunu takip etmiş konuları aynı sıralama içinde vermiştir. İbnu's-Salah, ele aldığı konuları "nev'" adını verdiği başlıklar altında senedsiz olarak işlemiştir. Toplam 65 nevi içinde usûl konularını daha önceki usûl eserlerinde görülmeyen bir tertiple işlemiştir. Irâkî de bu 65 nevin tamamını, bazı küçük takdim ve tehirler dışında, İbnu's-Salah'ın takip ettiği sıraya riayet ederek işlemiştir.

İbnu's-Salah'ın mukaddimesindeki bu altmış beş nevin her birinin Irâkî tarafından kaçar beyitte incelendiğini, bu iki eserin muhteva bakımından karşılaştırılması için faydalı olacağını düşünerek araştırdık ve şöyle bir sonuca ulaştık:

1. Nevi (Sahih hadis): 12- 49 arası 38 beyitte.
2. Nevi (Hasen hadis): 50- 89 arası 40 beyitte.
3. Nevi (Zayıf hadis): 90- 94 arası 5 beyitte.
4. Nevi (Müsned): 97- 98 arası 2 beyitte.
5. Nevi (Muttasıl): 99- 100 arası 2 beyitte.
6. Nevi (Merfû): 95- 96 arası 2 beyitte.
7. Nevi (Mevkûf): 101- 102 arası 2 beyitte.
8. Nevi (Maktû'): 103- 104 arası 2 beyitte.

9. Nevi (Mürsel): 120- 131 arası 13 beyitte.
10. Nevi (Munkatı'): 132- 133 arası 2 beyitte.
11. Nevi (Mu'dal): 134- 135 arası 2 beyitte.
12. Nevi (Müdellis): 153- 160 arası 8 beyitte.
13. Nevi (Şaz): 161- 166 arası 6 beyitte.
14. Nevi (Münker): 167- 170 arası 4 beyitte.
15. Nevi (İ'tibar, mütâbaat, şevahid): 171- 177 arası 7 beyitte.
16. Nevi (Ziyâdâtü's-sikât): 178- 185 arası 8 beyitte.
17. Nevi (Efrâd): 186- 192 arası 7 beyitte.
18. Nevi (Muallel): 193- 208 arası 15 beyitte.
19. Nevi (Muzdarib): 209- 212 arası 4 beyitte.
20. Nevi (Müdrec): 213- 224 arası 12 beyitte.
21. Nevi (Mevzû): 225- 241 arası 17 beyitte.
22. Nevi (Maklûb): 242- 256 arası 7 beyitte.
23. Nevi (Rivâyeti kabul edilenlerin ve reddedilenlerin sıfatları): 257- 325 arası 69 beyitte.
24. Nevi (Keyfiyyetü semâi'l- hadis ve tahammulih ve fîhi beyânu envâi'l- icâze ve ahkâmihe ve sâiri vucûhi'l- ahz ve't- tahammul): 326- 558 beyitler arası 232 beyitte.
25. Nevi (Kitâbetü'l-hadis ve keyfiyyetü zabti'l-kitâb ve takyîdih ve fîhi maârifu mühimmetin râikah): 559- 619 beyitler arası 62 beyitte.
26. Nevi (Keyfiyyetü rivâyetü'l-muhaddis ve şartu edâihi ve mâ yeteallaku

bizelike ve fihi kesirun min nefâisi haze'l-ilm): 620- 683 beyitler arası 64 beyitte.

27. Nevi (Âdâbu'l-muhaddis): 684- 712 arası 29 beyitte.

28. Nevi (Âdâbu tâlibi'l-hadis): 713- 736 arası 24 beyitte.

29. Nevi (Âlî ve nâzil isnad): 737- 747 arası 11 beyitte.

30. Nevi (Meşhûr): 752- 758 arası 7 beyitte.

31. Nevi (Garîb ve azîz): 748- 751 arası 4 beyitte.

32. Nevi (Garîbu'l-hadis): 759- 763 arası 5 beyitte.

33. Nevi (Müselsel): 764- 767 arası 4 beyitte.

34. Nevi (Nâsihu'l-hadis ve mensûhuhu): 768- 771 arası 4 beyitte.

35. Nevi (Musahhaf min esânîdi'l-ehâdis ve mutûnih): 772- 778 arası 7 beyitte.

36. Nevi (Muhtelifu'l-hadis): 779- 781 arası 3 beyitte.

37. Nevi (el- Mezîd fî muttasili'l-esânîd):

38. Nevi (Merâsîlu'l-hafî): 782- 785 arası 4 beyitte.

39. Nevi (Ma'rifetu's-Sahâbe): 786- 816 arası 30 beyitte.

40. Nevi (Ma'rifetu't-Tâbiîn): 817- 830 arası 14 beyitte.

41. Nevi (Ekâbiru'r-ruvât ani'l-esâğir): 831- 832 arası 2 beyitte.

42. Nevi (Müdebbec ve mâ sivâhu min rivâyeti'l-akrân ba'dhum an ba'd): 833- 834 arası 2 beyitte.

43. Nevi (el-İhve ve'l-ehavât mine'l-ulemâ ve'r-ruvât): 835- 839 arası 5 beyitte.

44. Nevi (Rivâyetu'l-âbâ ani'l-ebnâ): 841- 844 arası 4 beyitte.

45. Nevi (Rivâyetü'l-ebnâ ani'l-âbâ): 845- 851 arası 7 beyitte.

46. Nevi (Men işterake fi'r-rivayeti anhü râviyâni mütekaddimun ve müteahhirun tebâade mâ beyne vefâteyhimâ): 852- 854 arası 3 beyitte.

47. Nevi (Men lem yervi anhu ille râvin vâhidin): 854- 857 arası 4 beyitte.

48. Nevi (Men zükira bi esmêin muhtelifetin ev nuûtin müteaddidetin): 858- 861 arası 4 beyitte.

49. Nevi (el-Müfredât min esmâis-sahâbe ve'r-ruvât ve'l-ulemâ): 962- 963 arası 2 beyitte.

50. Nevi (el-Esmâ ve'l-künâ): 864- 871 arası 8 beyitte.

51. Nevi (el-Küna'l-ma'rûfîne bi'l-esmâ dûne'l-künâ):

52. Nevi (Elkâbu'l-muhaddisin): 872- 875 arası 4 beyitte.

53. Nevi (el-Mu'telif ve'l-muhtelif): 876- 926 arası 39 beyitte.

54. Nevi (el-Muttefik ve'l-mufterik): 926- 936 arası 10 beyitte.

55. Nevi (Nev'un yeterakkebu min hazeyni'n-nev'ayn):

56. Nevi (Ruvâtu'l-müteşebihin fi'l ism ve'n-neseb el-mütemeyizîne bi't-takdîm ve't-te'hîr fi'l-ibn ve'l-eb):

57. Nevi (Mensûbûne ilâ gayri ebîhim): 942- 944 arası 3 beyitte.

58. Nevi (Ma'rifetu'l-ensâb):

59. Nevi (Mübhemât): 948- 950 arası 3 beyitte.

60. Nevi (Tevârihu'r-ruvât ve'l-vefeyât): 951- 978 arası 28 beyitte.

61. Nevi (Ma'rifetu's-sikât ve'd-duafâ): 979- 984 arası 6 beyitte.

62. Nevi (Men ihteleta fî âhiri umrihi mine's-sikât): 985- 991 arası 7 beyitte.

63. Nevi (Tabakâtu'r-ruvât ve'l-ulemâ): 992- 993 arası 2 beyitte.

64. Nevi (Mevâlî mine'l ulemâ ve'r-ruvât): 994- 996 arası 3 beyite.

65. Nevi (Ruvâtü'l-evtân ve buldânihim): 997-999 arası 3 beyitte.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ELFİYYE ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Irâkî ve Elfiyye'si, geçen yaklaşık yedi asır boyunca büyük bir ilgiye mazhar olmuş, yüzyıllarca ders kitabı olarak okutulmuş, daha iyi anlaşılması için eser üzerine başta müellifi olmak üzere birçok meşhur hadis âlimi tarafından şerh, haşiye vb. çalışmalar yapılmıştır. Tezimizin bu bölümünde, Elfiyye üzerine yapılan bu tür çalışmalar anahatlarıyla ele alınacaktır.

I. ŞERH VE HAŞİYE ÇALIŞMALARI

A. Şerhler

1. Fethu'l-muğîs şerhu Elfiyyeti'l-hadis: Irâkî'nin bizzat kendi Elfiyyesi'ne yazdığı şerhtir.²⁶⁶ Ülkemizde yazma nüshaları²⁶⁷ da bulunan eser, birçok defa basılmıştır.²⁶⁸

Irâkî, önce Elfiyye'yi geniş bir şekilde şerhe başlamış daha sonra bundan vazgeçerek şerhini orta hacimde tamamlamıştır. Şerhin baş kısmında hadis ilmini, çok faydalı ve önemli, helal ve haramı öğreten, ahkâmı belirleyen bir ilim olarak tanımlamakta ve bu nedenle de usul ilmini hadis talebesi için vazgeçilmez bir ilim olarak takdim etmektedir. İşte bu nedenle, önce *et-Takyid ve 'l-îzah* isimli eseri kaleme aldığını, sonrada daha kolay öğrenilmesini, ezberlenmesini ve anlaşılmasını sağlamak için bin beyit halinde manzum hale çevirdiğini, ihtiyaca binaen de bu şerhi kaleme

²⁶⁶ Kettânî, *Hadis Literatürü*, 431.

²⁶⁷ Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp. Nr. 2704-2, 3240, Diyarbakır İl Halk Ktp. Nr. 99, 934, 1198, Isparta Yalvaç İlçe Halk Ktp. Nr. 44, Manisa İl Halk Ktp. Nr. 291, 245, 302, Bursa İnebey Yazma Eser Ktp. Nr. 234, Kayseri Raşit Efendi Ktp. Nr. 222, Samsun İl Halk Ktp. Nr. 952, Konya Karatay Yusufağa Ktp. Nr. 232-2.

²⁶⁸ Mahmud Hasan Rebi'in ta'lik ve tashihleri ile tek cilt halinde 1335/1916 senesinde Kahire'de basılmıştır. Bu baskı Â'lâmu'l-kütüb tarafından 1988 yılında Beyrut'ta tekrarlanmıştır. Salah Muhammed Muhammed Uveyda'nın tahkikiyle Dâru'l-kütübü'l-İlmiye tarafından 1413/1993'te Beyrut'ta basılmıştır.

aldığını belirtmektedir.

Müellif, şerhini gereksiz konulara girmeksizin, bu ilmin müşkillerini ve kapalı kısımlarını açıklayan, ne bıktırarak kadar uzun ne de faydasız olacak kadar kısa, orta hacimde, hadis talebesinin müstağni kalamayacağı, faydalı bilgileri bir arada bulabileceği kıymetler mecmuası olarak tanıtmaktadır.

Irâkî, Elfiyye'sini şerh ederken yukarıda açıkladığı metod doğrultusunda, beyitlerin her birini tamamıyla açıklamaktan ziyade beyitlerde geçen ve açıklama gereği duyduğu kelime ve ıstılahlar üzerinde durmuştur. Örneğin, birinci beyitteki “el eserî”, ikinci beyitteki “el âlâî”, üçüncü beyitteki “el- merâhim”, beşinci beyitteki “el-müsnid” kelimelerini açıklamıştır.

Irâkî, şerhinde başta İbnu's-Salah (ö.643/1245) ve ondan sonra gelen Nevevî (ö.676/1277), İbni Dakiki'l Îd (ö.702/1302), İbni Reşid (ö.721/1321), İbni Seyyidinnâs (ö.734/1333) gibi âlimler olmak üzere çeşitli kaynaklardan nakillerde bulunmuştur. Müellifin bu kaynaklara sıkça başvurması, eserin ilk göze çarpan özelliklerindendir. Ayrıca bu kaynaklardan nakillerde bulunduktan sonra kendi görüşlerini “kultü”/ ben derim ki, diyerek ayrıca belirtmiştir. Örneğin, Elfiyye'nin 14. beytini açıklarken sahih hadisın tanımını İbn Dakîkî'l Îd'in *el-İktirah* isimli eserinden naklettikten sonra kendi tanımını “kultü” diyerek vermiştir.²⁶⁹

Rivayetleri, senetlerini hazfetmeden verir, tahvilleri gösterir ve rivayetlerdeki garib kelimeleri açıklar. Şerhte delil olarak zikrettiği rivayetlerin sıhhati hakkında bilgi verir. Rivayetlerin değerlendirilmesi esnasında cerh ve ta'dil âlimlerinden nakillerde bulunur. Elfiyye metninde geçmeyen hususlarda konu içinde ayrıntıya girerek bilgi verir. Elfiyye metninde geçen ıstılahları ve terimleri açıklarken şerh kısmında bunları örneklerle delillendirir. İsmi veya künyesi verilen şahıslar hakkında şerh kısmında rical ilmi yönünden bilgi verir. Şerh oldukça sistematik olarak kaleme alınmış, ayrıca bazı hususlar kolay anlaşılması için maddeler halinde özetlenmiştir. Mesela zayıf hadis ve kısımlarını ele aldığı 90-94 arası beyitleri açıkladığı şerhinde

²⁶⁹ Irâkî, *Fethu'l-muğîs*, (thk. Ahmet Muhammet Şakir), Kahire, 3. Baskı, 1988, 14.

zayıf hadisın kısımları başlığı altında 42 maddede sistematik olarak sıralamıştır.²⁷⁰

2. Fethu'l-muğîs şerhu Elfiyyeti'l-hadis: Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman es-Sehavî (ö.902/1496) tarafından yazılmış bir şerhtir. Bu şerh, Elfiyye şerhlerinin en üstünüdür. Ayrıca araştırma, inceleme, bir araya getirme ve sağlamlık konusunda benzersizdir.²⁷¹

Kâtip ÇELEBÎ de Sehavî'nin bu şerhini, "Elfiyye şerhlerinin en güzellerinden biri" diyerek övmüştür.²⁷² Nitekim şârih Sehavî eserini tanıtırken: "İhtisar yoluna gitmeme rağmen büyük bir cilt teşkil eden eser güzel bir şekilde sunulmuştur. Bu ilimde bundan daha derli toplu ve daha çok tahkike dayalı bir başka eser yoktur." demektedir.

Sehavî'nin bu değerlendirmesi bize göre de doğrudur. Çünkü o, hadis ilimlerinin kemale ulaştığı bir devirde yaşamış ve bu ilmin en değerli âlimlerinden ve eserlerinden istifade etme fırsatı bulmuştur.

Birçok yazma nüshası²⁷³ bulunan eser, çeşitli defalar basılmıştır.²⁷⁴

3. Fethu'l-bâkî bi şerhi Elfiyyeti'l-İrâkî: Şeyhu'l-islam Kadı Ebû Yahya Zekerîyya b. Muhammed el-Ensârî el-Misrî eş-Şâfiî (ö.928/1521) tarafından yazılmıştır.

Eser, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye tarafından 3 cilt halinde Beyrut'ta neşredilmiştir.

²⁷⁰ Zeynuddin Irâkî, a.g.e., 67, 68.

²⁷¹ Kettânî, *Hadis Literatürü*, 431.

²⁷² Kâtip ÇELEBÎ, *Keşfu'z-zünûn*, I, 157.

²⁷³ Konya Karatay Yusufâğa Ktp. Nr. 274,

²⁷⁴ Ebû Said Muhammed Hüseyin el-Hazâravî tarafından, 1300 yılında Hindistan'da Matbau'l-Fârûkî'de taş baskı usulüyle basılmıştır. Daha sonra sırasıyla, Abdulvahid Muhammed Osman'ın tahkiki ile Mısır'da Mektebetü'l-Kahire tarafından 1388/1969 yılında, ikinci tab'ı Medine'de Mektebetü's-Selefiyye tarafından 1983 yılında ve Beyrut'ta Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye tarafından basılmıştır. Ayrıca Ali Hüseyin Ali'nin tahkikiyle 1412/ 1992 yılında Daru'l-İmam et-Tâberiyye tarafından basılmıştır. Bu baskı dört cilttir.

Bu şerh üzerine de çeşitli haşiye çalışmaları yapılmıştır. Mesela, Şeyh Ali b. Ahmed b. Mükrim es-Saîdî el-Adevî el-Mâlikî (ö.1189/1775) bu şerhe tek ciltlik bir haşiye kaleme almıştır. Eserin ülkemizde ve Mısır'da yazma nüshaları vardır.²⁷⁵

Ayrıca, Mansur b. Abdurrezzak b. Salih et-Tûhî (ö.1090/1679) de bu şerh üzerine bir haşiye yazmıştır.²⁷⁶ Eserin Mısır'da yazma nüshaları vardır.²⁷⁷

4. Katru'd-dürer: Celaleddin es-Suyûtî (ö.911/1505) tarafından yazılan Elfiyye şerhidir. ²⁷⁸ Eserin, Türkiye ve Mısır'da yazma nüshaları vardır.²⁷⁹

5. Suûdü'l-merâkî: Kutbuddin Muhammed b. Muhammed el-Haydarî ed-Dîmeşkî'nin (ö.894/1488) yazdığı bir Elfiyye şerhidir.²⁸⁰

6. Şerhu Elfiyyeti'l-hadis: Zeynuddin Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebubekir b. Muhammed el-Aynî el-Hanefî (ö.893/1487) tarafından kaleme alınan Elfiyye şerhidir.²⁸¹ Mısırdaki yazma nüshaları bulunmaktadır.²⁸²

7. Şerhu Elfiyyeti'l-hadis: Ebu'l-Fidâ İsmail b. İbrahim b. Cemâa el-Kinânî el-Kuddusî. (ö.861/1456) tarafından yazılan bu şerh, Kâtip ÇELEBÎ tarafından güzel bir

²⁷⁵ Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Ktp. Nr. 218, Adana İl Halk Ktp. Nr. 262, Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp. Nr. 2704 ve 3194, Bursa İnebey Yazma Eser Ktp. Nr. 351, Konya Karatay Yusuf Ağa Ktp. Nr. 4678, Manisa İl Halk Ktp. Nr. 293, 304 ve 5946, Diyarbakır İl Halk Ktp. Nr. 51 ve 1493, Balıkesir İl Halk Ktp. Nr. 433, Amasya Beyazıt İl Halk Ktp. Nr. 166, 173, 1421, 1574, Süleymaniye Ktp. Hüseyin Paşa nr. 80, Nevşehir Ortahisar İlçe Halk Ktp. Nr. 62, Antalya Akseki Yeğen Mehmet Paşa İlçe Halk Ktp. Nr. 189, 256, Kahire Ezher, Mustalah 213.

²⁷⁶ Kettânî, *Hadis Literatürü*, 432.

²⁷⁷ Kahire, Suuppl., I, 242.

²⁷⁸ Kettânî, a.g.e., 431.

²⁷⁹ Adana İl Halk Ktp. Nr. 1027-3, Diyarbakır İl Halk Ktp. Nr. 99-1, 1103, Kahire, Mustalah, 246.

²⁸⁰ Kettânî, a.g.e., 432.

²⁸¹ Kettânî, a.g.e., a. yer.

²⁸² Kahire, Mustalah, 266- 7.

şerh olarak nitelendirilmiştir.²⁸³ .

8. en-Nüketü'l-vefiyye: Döneminin meşhur müfessir, muhaddis, Şâfiî fakîhi, tarihçi ve edebiyatçısı olan Ebu'l Hasan Burhaneddin b. Ömer b. Hasan er-Rubât el-Hırbevî el-Bikâi (ö.885/1480) 'ye aittir.²⁸⁴ Yazma nüshası Türkiye'de bulunmaktadır.²⁸⁵

9. Şerhu Elfiyyeti'l-hadis: İbrahim b. Muhammed el-Halebî (ö.955/1548) tarafından kaleme alınan bir Elfiyye şerhidir.²⁸⁶

10. Şerhu Elfiyyeti'l-irâkî: Muhammed Emin Mahmud el-Hüseynî el-Buhârî el-Mekkî (ö. 987/1579) Emir Padişah diye bilinen bu meşhur Hanefî fakîhi tarafından yazılan bir Elfiyye şerhidir. Müellif, Eserini 972/ 1564 yılında Mekke'de tamamlamıştır. Ülkemizde yazma nüshaları bulunmaktadır.²⁸⁷

11. Şerhu Elfiyyeti'l-irâkî: Abdurrauf b. Ali el-Münâvî (ö. 1031/1622) tarafından yazılmıştır. Ülkemizde yazma nüshaları bulunmaktadır.²⁸⁸

12. Şerhu Elfiyyeti'l-irâkî: Ebu'l İrşad Muhammed b. Abdurrahman el-Uchuri (ö. 1066/ 1656) tarafından telif edilmiştir. Eserin yazma nüshaları ülkemizde bulunmaktadır.²⁸⁹

²⁸³ Katip ÇELEBİ, *Keşfu'z-zunûn*, I, 156.

²⁸⁴ Katip ÇELEBİ, a.g.e., a. yer.

²⁸⁵ Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 252. Eser 275 varaktır. Bir başka yazması ise Millet Ktp. Murad Molla nr. 329 da bulunmaktadır. Bu yazma 87 varaktır.

²⁸⁶ Katip ÇELEBİ, a.g.e., a. yer.

²⁸⁷ Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa nr. 340. Bu nüsha 196 varaktır.

²⁸⁸ İstanbul Üniversitesi Ktp. Ay nr. 888. Bu nüsha 128 varaktır.

²⁸⁹ Süleymaniye Ktp. Esat Efendi nr. 2305. Bu nüsha 215 varaktır. Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp. Nr. 3664. Bu nüsha 172 varaktır. Aynı ktp. Nr. 408. Bu nüsha 440 varaktır. Konya Karatay Yusufaga Ktp. Nr. 4758. Bu nüsha 394 varaktır. Tokat İl Halk Ktp. Nr. 268. Bu nüsha 460 varaktır.

B. Haşiyeler

1. Haşîye alâ Şerhi Elfiyyeti'l-İrâkî: Kasım b. Kutluboğa (ö.879/1474) diye bilinen ve aynı zamanda meşhur bir Hanefî fıkıh âlimi olan Ebu'l-Fadl Zeynuddin Kasım b. Kutluboğa b. Abdullah es-Sadûnî el- Cemâlî el-Mısırî tarafından kaleme alınmıştır. Eser, Zeynuddin Irâkî'nin *Fethu'l-muğîs* isimli Elfiyye şerhine yazdığı haşiyedir.²⁹⁰ Eserin Mısır'da yazma nüshaları bulunmaktadır.²⁹¹

2. Haşîye alet'Tebsira ve't-tezkira: Ebû Said Muhammed Hüseyinî tarafından yapılan bu haşîye çalışması Hindistan'da basılmıştır.²⁹²

C.İhtisarlar:

1. Hulâsatü'l-fıkr fî şerhi muhtasar fî Mustalahi ehlil eser: Abdullah b. Muhammed el-Acemî el-Furûdî eş-Şenşurî (ö.999/1590) tarafından Irâkî'nin Elfiyye'si ve şerhleri üzerine yapılmış bir ihtisar çalışmasıdır.²⁹³ Eserin yazma nüshaları Mısır'da bulunmaktadır.²⁹⁴

II. AKADEMİK ÇALIŞMALAR:

A.Kitaplar:

1. Zeynuddin Irâkî ve eseruhû fi's-sünne: Tahsin İbrahim Dusûkî tarafından yazılan eser, Riyad'ta, Mektebetü'l-İmam eş-Şâfîi tarafından 1413/ 1992'de basılmıştır.

B. Tezler:

1.İrâkî ve eseruhu fi's-sünne: Ahmed Mabed Abdulkerim tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasıdır. Çalışma 1398/ 1977 yılında yapılmış olup 403 sayfadır.

²⁹⁰ Kettânî, *a.g.e.*, 432.

²⁹¹ Kahire, Mustalah, 213.

²⁹² Kettânî, *a.g.e.*, 431.

²⁹³ Kettânî, *a.g.e.*, 432.

²⁹⁴ Kahire, Suppl. I, 249.

Bu çalışma daha sonra 5 cilt halinde yayımlanmıştır.

2. Irâkî ve et-Takyîd ve'l-îzah İsimli Eseri: Üsâme Abdullah Hayyât'ın Mekke'de Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde 1408/1987'de yapılan doktora çalışmasıdır.

SONUÇ

“Hadis Usûlü Edebiyatında Elfiyye’ler, Irâki ve Elfiyye’si” isimli bu tezimizde, İslâmî ilim geleneğinde bir telif türü olan Elfiyye’lerin yazılıp sahasında ilim tahsil etmek isteyen öğrencilere ezberletilmesi konusu, Hadis ilmi alanında bu türde yazılmış ilk ve en önemli eser olan Irâki’nin Elfiyye’si özelinde incelenmiş, günümüz şartları içinde bu tür eserlerin konumunun tesbitine çalışılmıştır.

Bu amaca yönelik yaptığımız araştırmalar sonucunda, ulaşabildiğimiz bilgiler ve kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla, ilk Elfiyye müellifi tıp sahasındaki Elfiyye fi’t-Tıp adlı eseriyle İbn Sina olup eserin ortaya çıkışı V. / XI. asrın başlarıdır. İslâmî ilimler sahasında kaleme alınan ilk Elfiyye, İbn Malik’in nahiv ilmine dair yazdığı Elfiyyetü İbn Mâlik fi’n-Nahv isimli eserdir. Bu eserin ortaya çıkışı ise VII. / XIII. asrın başlarıdır. Bundan yaklaşık bir buçuk asır sonra Zeynuddin el-İrâki tarafından nazmedilen ve inceleme konumuzu teşkil eden Elfiyyetu’l-Hadis adlı manzume, hadis alanında türünün ilk, önemli ve meşhur eseri olarak yerini almıştır.

Araştırmalarımızın neticesinde, V. / XI. asır başlarından başlayarak telif dünyasında yerlerini alan Elfiyye’lerin en önemli örneklerinin VII./ XIII. asırda verildiğini, sonrasındaki asırlarda da büyük ilgi gören Elfiyye’lerin, en çok bu dönemde kaleme alındığını söyleyebiliriz. Bu telif geleneği son iki asırda maalesef yalnızca bir iki eserle devam ettirilmeye çalışılmıştır.

İnceleme ve araştırmalarımızda, Elfiyye’lerin yalnız hadis ve nahiv alanında değil birçok farklı alanda yazıldığı ortaya çıkmıştır. Buna göre, Hadis usûlü sahasında iki, nahivde üç, fıkıhta beş, siyerde iki, garîbi’l-Kur’an konusunda bir, akaitte bir, tasavvuf ricaliyele ilgili bir, kıraat ilimlerinde iki, isnat konusunda bir, mantık sahasında iki, belâğat alanında bir, lügat ilimlerinde bir, aruzla ilgili bir, rüya tabirleri konusunda bir, ferâiz konusunda dört, meşyaha konusunda bir, çeşitli ilim dallarını kapsayan ansiklopedik çalışma olarak bir, toplamda ise otuz iki Elfiyye tesbit

edilebilmiştir. Elfiyye konusunda yapılan çalışmalar bununla kalmayıp her Elfiyye üzerine şerh, haşiye ve ta'lik gibi birçok çalışma da yapılmıştır.

Elfiyye müellifleri, belli bir sistem dâhilinde telif ettikleri bu eserlerini, geleneğe uygun olarak, yazıldıkları ilim sahasının en önemli usul kitabına dayandırmışlardır. İbn Sina Elfiyye'sini, tıp sahasının dönemindeki en önemli kaynağı olan el-Kanun fi't-tıp adlı eserine, İbn Mâlik'in Elfiyye'si Nahiv sahasının önemli kitabı el-Kâfiyetü's-Sâfiye'ye, İbnü'l-Verdî'nin Behcetü'l-Verdiyye'si Fıkıh Usulü'nün önemli kitabı Kazvinî'ye ait olan el-Hâvi's-sağîr'e, Birmâvî'nin Elfiyye fî Usûli'l-Fıkh'ı yine fıkıh usûlünün önemli eserlerinden olan Zerkeşî'nin Kitâbu'l-bahr'ına, Irâkî ve Suyûtî'nin Elfiyye'leri de hadis usûlünün en önemli eserlerinden İbnu's-Salah'ın Ulûmu'l-hadis'ine dayanılarak yazılmıştır.

Ayrıca daha iyi anlaşılmaları için Elfiyye müellifleri tarafından eserlerine birer de şerh yazılmıştır. Bu gelenek ilk Elfiyye müellifi İbni Sina ile başlamıştır. İbn Sina eserine Şerhu Elfiyyeti İbn Sina ismini vermiştir. İbn Malik, İbn Mu'ti, Irâkî, Suyûtî, Burhaneddin el-Halebî bu geleneği devam ettirerek kendi eserlerine şerh yazmışlardır.

Elfiyye'ler yazıldıkları ilim sahasında yalnız bir iki konuya değinmemişler, yazıldıkları ilim sahasının tamamına yakın bir bölümünü ele almışlardır. Tezimizde ana konusu olan Irâkî ve Elfiyye'sinde de bu durum görülür. Elfiyye'de, 1002 beyitte, hadisin tanımı ve kısımları, hadis ravileri ilmi, cerh ve ta'dil ilmi, hadislerin yazılması ve korunması, muhaddisin ve hadis talebesinin uyması gereken kurallar, garîbul hadis, ihtilâfu'l-hadis, ilelü'l-hadis, nâsih ve mensûh ilmi, sahabe ve tâbiun bilgisi, isimler, künyeler, lakaplar, ravilerin tabakaları vb. meseleler sistematik bir şekilde ve İbnu's-Salah'ın Mukaddime'sindeki sıralamaya uyularak ele alınmıştır.

Tezimizde ayrıca müellif Irâkî'nin hayatı ve ilmî şahsiyeti ele alınmış, yaşadıkları asra damgalarını vuran İbn Hacer, Nureddin Heysemî, Birmâvî, İbrahim el-Halebî gibi öğrencileri, uzun bir aradan sonra imlâ meclislerini yeniden canlandırması ve büyük ilgiye mazhar olan yaklaşık 600 imlâ meclisi düzenlemesi, meydana getirdiği 70 den fazla eseri ve önemli eserler üzerine yaptığı çalışmalar ile ilim dünyamıza olan büyük katkısı ortaya çıkarılmıştır.

Elfiyye'nin yazıldığı dönemde ve sonrasında büyük ilgi gördüğü, Elfiyye üzerine 12 şerh, 2 haşiye, 1 ihtisar çalışmasının yapıldığı günümüzde de 7 ayrı basımının yapıldığı tesbit edilmiştir.

Elfiyye'ler, özellikle klasik İslam eğitim kurumlarının revaçta olduğu dönemlerde telif amaçları doğrultusunda önemli bir yer edinmiş, medrese ve daru'l-hadis gibi öğretim kurumlarında talebelerin ezberledikleri temel kaynak olmuşlardır. Bunlar arasında, İbn Mâlik'in nahiv ilmindeki Elfiyye'si ile Irâkî'nin hadis usûl ilmindeki Elfiyye'si büyük bir itibar görmüştür. Günümüzde bir kaç örneği dışında bu gelenek tamamen ortadan kalkmıştır. Sadece Kuzey Afrikada'ki Zeytûne Enstitüsü gibi bazı eğitim kurumlarında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Arapça öğretimi ile ilgili bazı özel çalışmalarda İbn Mâlik'in Elfiyye'sinin öğrencilere ezberletilmesi geleneğinin devam ettiği bilinmektedir.

Diğer taraftan Elfiyye'ler, sadece yazıldıkları ilim sahasında usul bilgileri ihtiva eden eserler olarak değil, ayrıca edebiyat ürünlerini zenginleştiren manzum eserler olarak İslâmî edebiyat tarihinde önemli bir yere sahiptir. Elfiyye'ler aruzun bahr-i recez kalıbıyla yazılmış, kafiye olarak ta yarım, tam ve zengin kafiyeler görülmektedir. Anlatılmak istenen sözler en veciz şekilde ifade edilmiştir. Dolayısıyla Elfiyye'ler hem vezin hem kafiye hem de edebî sanatların inceliklerle kullanıldığı birer edebî eser olarak ta görülmelidir.

Günümüz eğitim sistemlerinde, “ezber yöntemi” kabul gören bir öğretim metodu olmamasına rağmen, eğitimcilerin pek de vazgeçemedikleri bir öğrenme yöntemidir. Çünkü pedegoglar, sosyal bilimlerde, öğretilecek metinlerin şiir formunda sunulmasının, fen ve matematik gibi fen bilimlerinde formüllerle kalıplaştırılarak kalıcı hale getirilmesinin öğrenmeyi kolaylaştırdığı konusunda fikir beyan etmişlerdir.

Günümüzde, genelde usul bilgileri özelde ise hadis usulu bilgileri, yazılı eserlerden yararlanılarak daha çok anlatıma dayalı olarak verilmekte, manzum veya mensur olarak bir metin ezberletilme geleneği göz ardı edilmektedir. Çünkü bir dönem İslam eğitim tarihi sistemi içinde önemli bir yeri bulunan Elfiyye'lerin artık günümüzde misyonunu tamamladığı dolayısıyla önemini kaybettiği yönündeki

düşünceler, bir hayli yaygınlık kazanmıştır. Ancak tamamıyla olmasa bile, belli usûl konularının öğretiminde Elfiyye'lerden yararlanmak, hem bu eserlerin tanıtılması açısından hem de bu geleneğin devamının sağlanması bakımından hâlâ önemli, faydalı hatta gerekli olduğu kanaatindeyiz.

Günümüzde şiir, daha çok duyguların ifade aracı, ideolojilerin kitlelere daha etkili şekilde ulaştırılmasını sağlamak için kullandıkları önemli bir yöntem olarak yer almakta, didaktik şiir türü bunların gölgesinde kalmaktadır. Eğitimciler didaktik şiir türünden özellikle sosyal bilimlerde daha çok yararlanmalıdırlar. Köklü bir geleneğe sahip olan Hadis ilmi ve bu ilimle meşgul olanlar, altı asır öncesinde şiiri, öğrenmede faydalı bir yöntem olarak görerek, bu sahada önemli eserler meydana getirmişler ve bunu hadis eğitiminde bir metod olarak Daru'l-hadislerde kullanmışlardır. Geçmişten geleceğe bu geleneğe sahip çıkmaya çalışan ve bunu daha da ileriye götürme gayesinde olan hadis öğrencileri olarak bizler de bu konuya gereken önemi vermemiz gerektiği düşüncesindeyiz.

Sonuç olarak, Elfiyye'ler, İslâmî ilim geleneğinde bir ilmi tahsile yeni başlayanlara genel bir bakış açısı kazandırmaları, en kolay ve kısa şekilde öğrenmeyi sağlamaları, ezberlendiklerinde şiirin ahenk ve musikisi sayesinde çağrışım yoluyla kalan kısımları hatırlamaya imkân vermesi, her zaman ve mekânda tekrar edilebilir olması, istenildiği anda başvurulabilmesi, öğrenmeye zevk katan bir yapıda olması gibi sebeplerle günümüzde bile yararlanılabilecek eser türleridir. Bu faydaları sebebiyle de yalnız hadis iliminde değil tüm ilim dallarında şiirsel anlatıma dayalı bu tür çalışmalara önem verilmesi gerektiği kanaatine ulaşmış bulunmaktayız.

BİBLİYOGRAFYA

BROCKELMANN, Carl, **Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)** Supplementband, Leiden, 1937- 1942.

CEBERTİ, Abdurrahman b. Hasan b. İbrahim, **Tarihu acaibi'l-asar fi't-teracim ve'l-ahbar** , Bulak, 1297/ 1879.

ÇAKAN, İsmail Lütü, **Hadis Edebiyatı**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. Baskı, 1996.

Hadis Usûlü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. Baskı, 1993.

DEHLEVÎ, Şah Veliyullah, **Bustânu'l-muhaddisîn** (Trc. Ali Osman KOÇKUZU), Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997

ENSÂRÎ, Zekerıyya b. Muhammed. **Fethu'l-bâkî alâ Elfiyyeti'l-İrâkî**, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

FÂSÎ, Ebu't-Tayyib Takiyyuddin Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Hasenî. **Zeylu't-Takyîd fî ruvâti's-sünen ve'l-mesânîd**, (nşr. Kemal Yusuf el-Hût.) Beyrut, 1990.

el-HEY'ETÜ'L-MISRİYYETÜ'L-ÂMME Lİ'L-KİTAP, el-Mu'cemu'l-kebîr el-menhecü ve't-tatbîk, Kahire, 1981.

İRÂKÎ, Zeynuddin, **el-Bâis ale'l-halâs min havâdîsi'l-kussâs**, (nşr. Muhammed es-Sabbâg), Riyad, 1393/ 1973.

Fethu'l-muğîs şerhu Elfiyyeti'l-hadis, (Thk. Ahmet Muhammet Şakir), Kahire, 3. Baskı, 1988.

Tahrîcu ehâdîsi Muhtasaru'l-Minhâc, (nşr. Subhi es-Samarrâî), Mekke, Mecelletü'l-bahsi'l-ilmî ve't-türâsi'l-islâmî, 1979.

Takyîd ve'l-îzah limâ utliga ve uġlika min Mukaddimeti İbnu's-Salah, (nşr. Muhammed Abdullah Şahin), Beyrut, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996.

et-Tebsira ve't-tezkira, Beyrut, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.

Zeyl alâ Mizâni'l-i'tidâl, (nşr. Subhi es-Samarrâî), Beyrut, 1987.

İBNU'L-CEZERÎ, Ebu'l-Hayr Şemsuddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf, **Gâyetu'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ**, Beyrut, 3. Baskı, 1982.

İBN FEHD, Ebu'l-Fazl Takiyyuddin Muhammed b. Necm Muhammed b. Muhammed, **Lahzu'l-elhâz** (Zeylu Tabakâti'l-Huffâz li'z-Zehebî ile birlikte), Haydarabad, 1956.

İBN HACER, el-Askalânî, **İnbâu'l-ğumr bi ebnâi'l-umur**, Beyrut, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Baskı, 1406/ 1986.

Mecmau'l-Müesses li Mu'cemi'l-müfehres, (thk. Yusuf Abdurrahman Mar'aşli), Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, 1994.

İBNU'L-İMÂD, Ebu'l-Felah Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî, **Şezerâtu'z-zeheb fî ahbâri men zeheb**, Beyrut, 1993.

İBN MALİK, Muhammed b. Abdullah el-Endulûsî, **Elfiyye fi'n-nahv ve's-sarf**, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî el-Mısırî, **Lisânu'l-Arab**, Beyrut, ts.

İBNİ TAĞRİBERDÎ, Yusuf, **Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfâ ba'de'l-vâfi**, Kahire, Külliyyetu'l-Âdab, 1993.

İBN TOLUN, Ebu'l-Fazl Şemsüddin Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Dımeşkî,

Kalâidu'l-cevheriyye fî târihi's-Sâlihiyye, (nşr. M. Ahmed Dehman), Dımeşk, 1980.

İSMAİL PAŞA, Babanzade Bağdatlı, **Hediyyetü'l-ârifin esmâu'l-müellifin ve âsâru'l-musannifin**, (tsh. İbnulemin Mahmut Kemal İnal, Avni Aktuç), Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1955.

Îzâhu'l-meknûn fi'l- Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn zeyl alâ Keşfi'z-zunûn, Beyrut, Daru'l-ihyâi't-türasi'l-Arabiyye.

İSNEVÎ, Cemaleddin Abdurrahim, **Tabakâtu's-Şâfiyye**, (nşr. Abdullah el-Cebbûrî), Bağdat, Matbaatu'l-İrşad, 1970.

KÂTİP ÇELEBÎ, **Keşfu'z-zunûn**, İstanbul, 1971.

KEHHÂLE, Ömer Rıza, **Mu'cemu'l-müellifin**, Lübnan, ts.

KETTÂNÎ, Muhammed b Cafer, **Hadis Literatürü** (Risâletü'l-müstatrete li-beyânî meşhûri kutubi's-sünneti'l-müşerreffe), (trc. Yusuf ÖZBEK), İstanbul, İz Yayıncılık, 1994.

KETTÂNÎ, Abdulhay Abdulkebir, **Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbat**, (thk. İhsan Abbas), Beyrut, El-Garbu'l-İslâmî, 2.Baskı, 1402/ 1982.

OKİÇ, M. Tayyip, **Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler**, İstanbul, Osman Yalçın Matbaası, 1959.

SEHÂVÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman, **Davu'l-lâmi' li ehli karni't- tâsi'**, Beyrut, ts.

Fethu'l-Muğîs Şerhu Elfiyyeti'l Hadis, (thk. Ali Hüseyin Ali), Dâru'l- İmam et-Taberî, 2. Baskı, 1992.

SERKÎS, Mu'cemu matbûâtî'l-Arabiyye ve'l-muarrabe, Kum, Matbaatü Behmen, 1210/ 1795.

SUYÛTÎ, Celaledin, **Elfiyyetu's-Suyûtî fi'l-hadis**, (tsh. ve şerh Ahmed Muhammed Şakir) Mektebetu'l-İlmiyye.

Hüsni'l-muhâdara, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim) Dâru'l-İhyâ-i'l-Kütübü'l-Edebiyye, 1976.

Tabakâtu'l-huffâz, Beyrut, Daru'l-Buhûsu'l-İlmiyye, 1983.

Tedribu'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî, Kahire, 1385/ 1966.

ŞEVKÂNÎ, el-Bedru't-tâli' bi Mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi', 1. Baskı, 1348/ 1929.

UĞUR, Mücteba, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, 1992.

YARDIM, Ali, **Hadis 1-2**, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1992.

ZEBÎDÎ, Ebu'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, **İthâfu's-sadeti'l- muttakin bi şerhi İhyâi ulûmu'd-din**, Daru'l-Fikr, ts.

ZİRİKLİ, Hayreddin, **el-A'lâm kâmûsu terâcim eşheri'r-ricâl ve'n-nisâmine'l-Arab ve'l-müsta'rabin ve'l-müsteşrikin**, Beyrut, 9. Baskı, 1990.

Ansiklopediler

“Aruz” md., ÇETİN, Nihad M., **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. III, İstanbul, 1995.

“Ba'lebek” md., BOSTAN, İdris, **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. V, İstanbul, 1995.

“Elfiyye” md., TURAN, Abdalbaki, **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. XI, İstanbul, 1995.

“Hama” md., MANTRAN, Robert, **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. XV, İstanbul, 1995.

“Humus” md., **Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi**, (*Grand Dictionnaire Encyclopedique Larousse*), İnterpress Basın Ve Yayıncılık, c. XI, İstanbul, ts.

“İrâkî” md., KANDEMİR, M. Yaşar, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XIX, İstanbul, 1995.

“İbn Mâlik et-Tâî” md., TURAN, Abdalbaki, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XX, İstanbul, 1995.

“İbn Mu’tî” md., YANI, Nevzat H., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XX, İstanbul, 1995.

“İbn Sina” md., ALPER, Ö. Mahir, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XX, İstanbul, 1995.

“Nablus” md., *Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi, (Grand Dictionnaire Encyclopedique Larousse)*, İnterpress Basın Ve Yayıncılık, c. XVI, İstanbul, ts.

“Safed” md., *Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi, (Grand Dictionnaire Encyclopedique Larousse)*, İnterpress Basın Ve Yayıncılık, c. XIX, İstanbul, ts.

“Trablus” md., *Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi, (Grand Dictionnaire Encyclopedique Larousse)*, İnterpress Basın Ve Yayıncılık, c. XXII, İstanbul, ts.

İnternet

AMİN, Hasan, Famous Shi'ite Jurists and Traditionalists Imam Reza Network, <http://FamousShi'iteJuristsandTraditionalists/ImamReza.net>, 18.01.2006.

ERGÜN, Mustafa, Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları, <http://www.egitim.aku.edu.tr/moders.htm>, 10.03.2006.

JULAYMÎ, İbn Abbas, Biographies Imaam Muhammed el-Amin as-Shanqeetee, <http://www.al-manhaj.com/Imaam Muhammad Al-Ameen AshShanqeetee.htm>, 18.01.2006.